

CASE JIPPII OYJ - TALOUSRIKOSTAPAUKSEN VAIKUTUKSET TILINTARKASTAJIEN KOKEMAAN STRESSIIN JA KIINNOSTUKSEEN TOIMIA TILINTARKASTAJANA

**Jyväskylän yliopisto
Kauppakorkeakoulu**

Pro gradu -tutkielma

2023

**Tekijä: Mira Pentikäinen
Oppiaine: Laskentatoimi
Ohjaaja: Kati Pajunen**

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

TIIVISTELMÄ

Tekijä Mira Pentikäinen	
Työn nimi Case Jippii Oyj – Talousrikostapauksen vaikutukset tilintarkastajien kokemaan stressiin ja kiinnostukseen toimia tilintarkastajana	
Oppiaine Laskentatoimi	Työn laji Pro gradu -tutkielma
Aika (pvm.) 17.2.2023	Sivumäärä 69
<p>Vuonna 2009 Jippii Oyj:n päävastuullinen tilintarkastaja tuomittiin Helsingin hovioikeuden päätöksellä kahdeksan kuukauden ehdolliseen vankeusrangaistukseen osallisuudesta kirjanpitorikokseen. Tapausta käsiteltiin eri oikeusasteissa, ja sen tapahtumista uutisoitiin suomalaisessa mediassa lähes vuosikymmenen ajan. Monimutkaisen oikeustapauksen tultua päätökseen, päävastuullinen tilintarkastaja vapautettiin kaikista syytteistä. Suomessa tilintarkastajien saamat vankeusrangaistukset ovat äärimmäisen harvinaisia. Tämän pro gradu -tutkielman tavoitteena on selvittää, miten case Jippii Oyj vaikutti kokeneiden suomalaisten tilintarkastajien kokemaan stressiin ja pelkoihin sekä siihen, miten kiinnostavana he pitävät tilintarkastajan ammattia.</p> <p>Tutkielman teoreettinen viitekehys koostuu tutkimuskirjallisuudesta, tilintarkastusta koskevista laeista ja standardeista, kotimaisista ja kansainvälisistä tutkimusartikkeleista sekä aiheesta kirjoitetuista lehtijutuista. Teoreettinen osuus etenee niin sanotuista kovemmissa arvoista, laeista ja standardeista pehmeämpiin, tilintarkastajien tunteita koskeviin tutkimusartikkeleihin. Tutkielman tutkimusstrateginen lähestymistapa on kuvaileva tapaustutkimus eli case-tutkimus. Tutkimus on luonteeltaan laadullinen muistitietotutkimus, jonka empiirinen osuus suoritettiin teemahaastatteluina haastatteleamalla yksittäin kuutta nykyistä tai entistä auktorisoitua HT- tai KHT-tilintarkastajaa.</p> <p>Tutkielman johtopäätös on, että case Jippii Oyj:llä ei ollut merkittävää vaikutusta tilintarkastajien kokemaan pelkoon ja stressiin, eikä tapaus vaikuttanut negatiivisesti haastateltujen tilintarkastajien kiinnostukseen toimia tilintarkastajana. Tutkimuksessa haastatellut tilintarkastajat olivat erittäin kokeneita, ja heistä jokaisella on yli vuosikymmenen kokemus tilintarkastajan ammatista. Lisäksi osa haastateltavista arvioi, ettei koe erityisemmin stressiä työssään, ja vaikka tilintarkastajan vastuu oli lähes jokaisen vastaajan mielestä merkittävä, suhtautuivat tilintarkastajat siihen neutraalisti osana työtään. Tilintarkastajan vastuulla kuitenkin koettiin olevan vaikutusta siihen, kuinka houkuttelevana tilintarkastajan ammattia pidetään. Tutkimuksessa saatiin myös viitteitä siitä, että kokeneet tilintarkastajat suhtautuvat ammattiinsa ja sitä koskevaan vastuuseen vakavasti, ja jotkut tilintarkastajat jopa kokivat tilintarkastajan vastuun lisäävän tilintarkastusammattin houkuttelevuutta.</p>	
Asiasanat Tilintarkastus, rikosvastuu, stressi, pelko, muistitietotutkimus	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopiston kirjasto	

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ.....	2
1 JOHDANTO	5
1.1 Case Jippii Oyj lyhyesti.....	5
1.2 Tutkielman tavoite	6
1.3 Tutkimusaineisto ja -menetelmä	7
1.4 Tutkielman eteneminen.....	7
2 TILINTARKASTAJAN VASTUU JA TILINTARKASTUKSEN EPÄONNISTUMINEN	9
2.1 Tilintarkastajan vastuu ja velvollisuudet.....	9
2.1.1 Kurinpidollinen vastuu.....	10
2.1.2 Vahingonkorvausvastuu	10
2.1.3 Rikosvastuu	11
2.2 Tilintarkastaja talousrikollisuuden kohtaajana.....	17
2.2.1 Tilintarkastaja talousrikollisuuden ja väärinkäytösten havaittajana	17
2.2.2 Tilintarkastajan ilmoitusvelvollisuus viranomaisille	20
2.3 Tilintarkastuksen epäonnistuminen	22
2.3.1 Tilintarkastajan erehtyminen	22
2.3.2 Tilintarkastaja eettisesti harmaalla alueella	23
2.3.3 Tilintarkastajan osallistuminen väärinkäyttöihin.....	25
2.4 Tilintarkastajan työhön liittyvät tunteet	27
2.4.1 Stressi ja pelko	27
2.4.2 Tilintarkastajien kokemat tunteet.....	28
3 AINEISTO JA MENETELMÄT	31
3.1 Case Jippii Oyj.....	31
3.2 Tutkimusstrateginen lähestymistapa ja tutkimusmenetelmä.....	34
3.3 Haastattelut	36
3.4 Analysointimenetelmä.....	38
3.5 Henkilötietojen käsittely.....	39
4 TUTKIMUKSEN TULOKSET	40
4.1 Case Jippii Oyj:tä koskevat mielikuvat ja tapauksen uutisointi	40
4.2 Case Jippii Oyj:öön liittyvä keskustelu ja tapauksen käsittely organisaatioissa.....	43
4.3 Case Jippii Oyj:öön liittyvä stressi ja pelko	46
4.4 Tilintarkastajien mielikuvat ja kokemukset tilintarkastusalan epäonnistumisista ja skandaaleista.....	49
4.5 Tilintarkastajien kokemukset tilintarkastajan vastuusta	55
5 JOHTOPÄÄTÖKSET JA ARVIOINTI.....	58
5.1 Johtopäätökset ja luotettavuuden arviointi	59
5.2 Tulokset aiemman tutkimuksen valossa.....	62

5.3	Mahdolliset jatkotutkimusaiheet	63
LÄHTEET	64
LIITE	69

1 JOHDANTO

1.1 Case Jippii Oyj lyhyesti

Vuonna 2009 Jippii Oyj:n päävastuullinen tilintarkastaja tuomittiin Helsingin hovioikeuden päätöksellä ehdolliseen vankeusrangaistukseen avunannosta kirjanpitorikokseen. Tilintarkastajan osallisuutta perusteltiin päätöksessä sillä, että hän oli edistänyt toiminnallaan Jippii Oyj:n kirjanpitorikosta hyväksymällä väärät ja harhaanjohtavat kirjaukset myyntivoiton ja kulujen netottamisen sekä käyttöomaisuuden hankintamenon jaksotusten osalta, viestittämällä johdolle antavansa yhtiölle puhtaan tilintarkastuskertomuksen ja myöhemmin riidattomasti antamalla yhtiölle vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen. Helsingin hovioikeuden käsittelyn perustelujen mukaan tilintarkastajan oli täytynyt ymmärtää, että ulkopuoliset tahot eivät tule saamaan tilinpäätöksestä riittävää informaatiota tulokseen ja taloudelliseen asemaan vaikuttavista seikoista, kuten kertaluonteisesta tuloerästä. Jippii Oyj:n entinen toimitusjohtaja ja hallituksen puheenjohtaja tuomittiin Helsingin hovioikeuden päätöksellä ehdottomiin vankeusrangaistuksiin muun muassa törkeästä sisäpiiritiedon väärinkäytöstä, arvopaperimarkkinoita koskevista tiedottamisrikoksista sekä kirjanpitorikoksista. (Helsingin HO, 2009:1329.) Tapausta riepoteltiin mediassa kuvaamalla sitä ”kaikkien aikojen laajimmaksi arvopaperimarkkinarikosjutuksi” (Savolainen, 2007). Tuomiot saivat lainvoiman ja entinen Jippii Oyj:n johto istui jo tuomioitaan vankilassa, kun Korkein oikeus palautti tapauksen uudelleen Helsingin hovioikeuden käsittelyyn. Syynä tälle oli Helsingin hovioikeuden päätökseen osallistuneen hovioikeudenneuvoksen todettu esteellisyys. (KKO, 2010:78.)

Uudessa käsittelyssä Helsingin hovioikeus antoi edelliseen tuomioon nähden päinvastaisen tuomion vuonna 2012, ja sekä yhteisön päävastuullinen tilintarkastaja että Jippii Oyj:n entinen johto vapautettiin kaikista syytteistä. Perusteluissaan Helsingin hovioikeus painotti sitä, että kirjanpitorikokseen syyllistyneiden henkilöiden vaikuttimia ei oltu aiemmassa hovioikeuden päätöksessä arvioitu uskottavasti, eikä kirjanpitoaineistoa oltu edes kokonaisuudessaan käyty läpi rikosten toteamiseksi. Lisäksi päätöksessä annettiin painoarvoa sille, että tilintarkastuskertomus oli ollut vakiomuotoinen vailla minkäänlaisia huomautuksia tai lisätietoja, mikä osaltaan asetti erityisen korkean näyttötaakan väitetyistä kirjanpitorikoksista syyttäjän harteille. Korkein oikeus ei myöntänyt enää tapauksessa valituslupaa vuoden 2013 päätöksessään, joten vapauttavat vuoden 2012 Helsingin hovioikeuden tuomiot jäivät voimaan. (Helsingin HO, 2012:3530.)

Talousrikollisuudella ja taloudellisilla väärinkäytöksillä on pahimmillaan valtavan kauaskantoisia ja laajamittaisia seuraamuksia esimerkiksi pääomamarkkinoita koskevaan luottamukseen (Gantt, Generas & Lamberton, 2007 ja Awolowo & Garrow, 2022). Tunnettuja tapauksia maailmalta ovat esimerkiksi vuonna 2008 esiin tullut Bernard Madoffin juonitteleva 65 miljardin Yhdysvaltojen dollarin arvoinen pyramidihuijaus ja Iso-Britanniassa Barings-

pankin kaatanut skandaali 1990-luvulla. Kenties tilintarkastusalan tunnetuin talousrikostapaus oli 2000-luvun alun Enron-skandaali, joka ravisutteli tilintarkastusala ja poisti edeltävistä tilintarkastuksen suurista Big Five-yhteisöistä viidennen, Arthur Andersenin, suurten tilintarkastusyhteisöjen kokoonpanosta. (Achieng, 2017.)

Tilintarkastuksen tarkoitus on tuottaa ulkopuolisen tarkastajan riippumaton ja julkinen tilintarkastuskertomus, joka ottaa kantaa siihen, antavatko yhteisön laatima tilinpäätös ja toimintakertomus oikean ja riittävän kuvan yhteisön tuloksesta ja taloudellisesta tilanteesta. Koska tilintarkastaja ei voi tarkastaa kaikkea, on tilintarkastuksen tavoite ISA 200-standardin mukaisesti saavuttaa kohtuullinen ja korkea varmuus (IAASB, 2009). Tilintarkastajalla on vastuullinen yhteiskunnallinen asema lausua erityisesti julkisesti merkittävien yhteisöjen, kuten pankkien, vakuutuslaitosten ja pörssinoteerattujen julkisten osakeyhtiöiden antamista taloudellisista tiedoista yhteisön sidosryhmille ja tilinpäätösten käyttäjille (Hirvonen ym., 2018, 381).

Tilintarkastajia tuomitaan Suomessa vankeusrangaistuksiin äärimmäisen harvoin. Tilintarkastuslautakunnan sihteeri Pasi Horsmanheimo totesi, ettei muista uraltaan ainuttakaan aiempaa tapausta, jossa KHT-tilintarkastaja olisi tuomittu talousrikoksesta (Helsingin Sanomat, 2010). KHT-yhdistyksen silloinen puheenjohtaja Esa Kailiala kommentoi Jippii Oyj:n tapauksen osalta, ettei muista ainuttakaan tapausta, jossa tilintarkastaja olisi saanut vastaavan tuomion (Rantanen, 2009). Jopa kansainvälisesti tilintarkastusskandaalien yhteydessä Big Four-yhteisöjen tilintarkastajien saamat rikostuomiot ovat erittäin harvinaisia, kuten talousrikoksiin erikoistunut syyttäjä Stephen Sorensen totesi vuonna 2019 (The Wall Street Journal, 2019).

1.2 Tutkielman tavoite

Tutkielman tavoite on saavuttaa näkemys siitä, millaisia vaikutuksia Jippii Oyj:n talousrikostapauksella oli tilintarkastajien työtään kohtaan kokemaan stressiin ja pelkoon sekä siihen, millä tavoin tapaus vaikutti haastateltujen tilintarkastajien kiinnostukseen toimia tilintarkastajan työssä. Tutkimuksessa ei ole pyritty tulosten yleistettävyyteen, vaan löytämään syvällinen ymmärrys siitä, miten haastatellut asiantuntijat muistavat tapauksen ja miten he ovat kokeneet talousrikostapauksen vaikutukset henkilökohtaisesti. Tutkielman päätutkimuskysymykset ovat:

Miten Jippii Oyj:n talousrikostapaus vaikutti tilintarkastajien kokemaan pelkoon ja stressiin? Millaista vaikutusta tapauksella oli siihen, miten houkuttelevana asiantuntijat pitivät tilintarkastajan ammattia?

1.3 Tutkimusaineisto ja -menetelmä

Tutkielma on luonteeltaan laadullinen. Tutkimuksen tutkimusstrateginen lähestymistapa on deskriptiivinen tapaustutkimus eli case-tutkimus.

Tutkimuksen teoreettisen viitekehyksen aineisto koostuu tilintarkastusta, tilintarkastuslakia, osakeyhtiölakia ja talousrikollisuutta käsittelevästä kirjallisuudesta, laeista ja standardeista sekä kotimaisista ja kansainvälisistä tutkimusartikkeleista. Tutkielman aineistoa ja menetelmää käsittelevässä luvussa kuvaillaan Jippii Oyj:n talousrikostapauksen vaiheet ja tutkielman kannalta olennaiset tapahtumat yksityiskohtaisemmin. Jippii Oyj:n talousrikostapauksen tutkimusaineistona on käytetty lisäksi aiheesta kirjoitettua tietokirjallisuutta, tuomioistuinkäsittelyn julkisia tuomioita sekä lehtiartikkeleita.

Tutkielman empiirinen osuus koostuu asiantuntijahaastatteluista. Haastattelut suoritettiin puolistrukturoituina teemahaastatteluina kuudelle vuosina 2007-2012 tilintarkastajina toimineille asiantuntijoille. Haastateltavien osalta oli merkityksellistä, että he olivat toimineet tilintarkastajina silloin, kun Jippii Oyj:n talousrikostapauksesta uutisointiin mediassa eniten. Tutkimuksen empiirinen osuus sisältää myös muistitietotutkimuksen metodologian (oral history method) piirteitä, sillä haastattelut perustuvat haastateltujen asiantuntijoiden tunteisiin, mielikuviiin ja ajatuksiin talousrikostapauksen tapahtumista ja Jippii Oyj:n talousrikostapauksen tapahtumien alusta on kulunut jo 20 vuotta.

1.4 Tutkielman eteneminen

Tutkielman teoreettinen viitekehys etenee vaiheittain laeista ja standardeista tilintarkastajien tunteita koskeviin kansainvälisiin tutkimusartikkeleihin. Teorialuvun 2 alussa kuvaillaan tilintarkastajan vastuuta koskevaa lainsäädäntöä ja ohjeistusta sekä lyhyesti sitä, mitä lain, eettisten sääntöjen ja ohjeistuksen rikkomisesta seuraa tilintarkastajalle. Luvussa myös analysoidaan tilintarkastajien mahdollisuuksia havainnoida talousrikollisuutta ja väärinkäytöksiä sekä velvollisuuksia ilmoittaa väärinkäytöshavainnoistaan viranomaisille. Luvun päätöstä kohti edetään tilintarkastajien kokemaan stressiin ja tunteisiin. Luvun viimeisessä alaluvussa 2.4 kuvaillaan verrattain vähäisen nykytutkimuksen valossa sitä, miltä tilintarkastajan vastuullinen työ alan ammattilaisista tuntuu ja mitä tunteita ja pelkoja siihen liittyy.

Menetelmämetodologiaa ja aineistoa käsittelevässä luvussa 3 käsitellään tutkimusstrategisia ja -menetelmävalintoja kirjallisuuden ja kotimaisten ja kansainvälisten tutkimusartikkeleiden valossa. Jippii Oyj:n talousrikostapaus on esitelty yksityiskohtaisesti menetelmää ja aineistoa käsittelevän luvun alussa alaluvussa 3.1 siltä osin, kuin on tämän tutkielman tavoitteiden kannalta tarkoituksenmukaista.

Tutkimushaastattelujen kulkua ja asiantuntijoiden antamia vastauksia käsitellään luvussa 4 Tutkimuksen tulokset. Tutkielman lopuksi luvussa 5

Johtopäätökset ja arviointi arvioidaan tutkimustulosten luotettavuutta ja johtopäätöksiä sekä esitetään jatkotutkimusehdotuksia.

2 TILINTARKASTAJAN VASTUU JA TILINTARKASTUKSEN EPÄONNISTUMINEN

Tutkielman teoreettisen viitekehyksen alussa määritellään lyhyesti tilintarkastuksen tarkoitus, joka toteutuu tilintarkastuksen onnistuessa. Teoriaa lähestytään laeista ja standardeista tilintarkastajien tunteita koskeviin kansainvälisiin tutkimusartikkeleihin. Alaluvussa 2.2 pohditaan tilintarkastajaa koskevaa kolmi-osaista vastuuta lakien ja standardien valossa. Alaluvussa 2.3 arvioidaan soveltuvin osin tutkimusartikkeleiden avulla tilintarkastajan edellytyksiä havaita toimeksiannoissaan talousrikollisuutta sekä tarkastellaan sitä, millaisia mahdollisuuksia ja velvollisuuksia tilintarkastajilla on lain sekä eettisten ohjeiden perusteella toimia havaitessaan väärinkäytöksiä ja talousrikollisuutta.

Tilintarkastuksen epäonnistumista ja siihen liittyviä syitä ja tunteita käsitellään alaluvusta 2.4 lähtien. Alaluku 2.4 koostuu tilintarkastuksen epäonnistumisen syiden pohdinnasta, ja siinä kuvaillaan esimerkkien avulla sitä, millaisia tilintarkastusalan epäonnistumisia ja skandaaleja kansainvälisesti tunnetaan. Teoreettisen viitekehyksen viimeisessä alaluvussa 2.5 määritellään tutkielman kannalta olennaiset tunteita ja kokemuksia koskevat käsitteet, stressi ja pelko, sekä arvioidaan tilintarkastajien työtään kohtaan kokemaa stressiä ja pelkoa tutkimusartikkeleiden valossa.

2.1 Tilintarkastajan vastuu ja velvollisuudet

Tilintarkastuksen tarkoitus on tuottaa ulkopuolisen tarkastajan riippumaton ja julkinen tilintarkastuskertomus siitä, antaako yhteisön laatima tilinpäätös ja toimintakertomus oikean ja riittävän kuvan yhteisön tuloksesta ja taloudellisesta tilanteesta. "The audit mission is a mission of certification", toteavat Guénin-Paracini ym. (2014) tilintarkastajien pelkoja koskevassa tutkimuksessaan. Heidän toteamuksensa mukaan tilintarkastuksen tavoite on saavuttaa varmuus ja "todistaa varmaksi" tilintarkastuskertomuksessa todetut seikat. Koska täydellisen varmuuden saavuttaminen kohtuullisin ja tehokkain kustannuksin on tilintarkastajalle mahdoton tehtävä, ei sitä laissa ja alan standardeissa vaadita. Tilintarkastuksen tavoite on ISA 200-standardin mukaan saavuttaa kohtuullinen ja korkea varmuus (IAASB, 2009).

Tilintarkastuskertomuksen käyttäjiä ovat esimerkiksi yhteisön rahoittajat ja sijoittajat, ja siten tilintarkastajalla on merkittävä yhteiskunnallinen vastuu noudattaa työssään asianmukaisia lakeja ja säädöksiä sekä suorittaa työnsä erityisiä tilintarkastajien ammattieettisiä periaatteita kunnioittaen. Erityisen korkea painoarvo on yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen eli PIE-yhteisöjen, kuten pankkien, rahoitus- ja vakuutuslaitosten sekä julkisesti noteerattujen yhtiöiden (myöhemmin myös pörssi-yhtiöiden) tilintarkastuskertomuksilla.

Tilintarkastuksella on taloudellisten väärinkäytösten ja talousrikollisuuden osalta preventiivinen funktio, kuten Pulkamo (2003) huomauttaa. Ammattitaitoisesti ja riippumattomasti suoritettuun tilintarkastukseen liittyy yhteisön johtoon ja päättäviin elimiin kohdistuva pelotevaikutus siitä, että tarkastuskohteena olevan yhteisön mahdolliset väärinkäytökset tulevat tilintarkastuskertomuksen myötä yleiseen tietoon (Pulkamo, 2003).

Tilintarkastajan vastuuseen kuuluu tunnistaa ja vaatia yhteisön johtoa korjaamaan olennaiset tilinpäätösvirheet (Leppiniemi, 2013). Tilintarkastajan vastuu voidaan jaotella kolmeen osaan: kurinpidolliseen vastuuseen, vahingonkorvausvastuuseen sekä rikosoikeudelliseen vastuuseen. Näitä vastuun muotoja kuvataan tarkemmin seuraavissa osioissa.

2.1.1 Kurinpidollinen vastuu

Tilintarkastajien kurinpidollisesta vastuusta vastaa Patentti- ja rekisterihallituksen (PRH) alla toimiva tilintarkastusvalvonta (PRH, 2021). Tilintarkastusvalvonta vastaa etukäteen tilintarkastajien valvonnasta jatkuvan laaduntarkastuksen avulla ja jälkikäteen tarvittaessa yksittäisiä tapauksia koskevan erityisen tutkinnan avulla. Tilintarkastajan toimeksiantona suorittama tarkastustyö voi päätyä erityiseen tutkintaan ulkopuolisen ilmiannon perusteella, ja lisäksi tilintarkastusvalvonta itse valikoi tapauksia, joiden osalta se kokee olevan tarvetta erityiselle tutkinnalle. Tilintarkastuslautakunta on PRH:n alaisuudessa toimiva itsenäinen ratkaisutoimintaelin, joka voi antaa tilintarkastuslain rikkomisesta tilintarkastajalle tai tilintarkastusyhteisölle huomautuksen tai varoituksen. (PRH, 2021.).

PRH voi peruuttaa tilintarkastajalle myönnetyn HT-, KHT- tai JHT-auktorisoinnin hyväksymisen tai tilintarkastaja voidaan määrätä määräaikaiseen toimintakieltoon. Tilintarkastuslautakunta voi sanktiotoimenpiteenä määrätä tilintarkastajalle seuraamusmaksun tai kiellon toimia tilintarkastusyhteisön hallintoelimen jäsenenä, mikäli tilintarkastusvalvonta löytää erityisen tutkinnan yhteydessä huomautettavaa tilintarkastajan toiminnasta. (PRH, 2021.) Lautakunnan ratkaisut ovat julkisia ja ne löytyvät PRH:n internetsivuilta, eivätkä mahdolliset sanktiot siten jää vain yksityisesti tilintarkastajan tietoon.

2.1.2 Vahingonkorvausvastuu

Tilintarkastaja voi joutua tietyin edellytyksin vahingonkorvausvastuuseen aiheuttamastaan vahingosta tilintarkastuksen kohteena olevalle yhteisölle. Tilintarkastajaa koskeva vahingonkorvausvastuu on erityistä asiantuntijavastuuta, samalla tavalla kuin yhteisön johtoa koskeva vastuu (Korkka, 2016). Asiantuntijavastuulla tässä yhteydessä tarkoitetaan sitä, että tilintarkastaja voi erityisen asiantuntija-asemansa, lakien ja oikeuskäytännön perusteella joutua tietyin edellytyksin korvausvastuuseen myös kolmannelle osapuolelle välillisesti aiheuttamastaan vahingosta (Norros, 2007). Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu suorittaa huolellinen tilintarkastus hyvää tilintarkastustapaa ja alan standardeja noudattaen (Suomen Tilintarkastajat ry, 2019).

Vahingonkorvausvastuun muodostumisen edellytykseksi yleisesti katsotaan se, että on syntynyt korvauskelpoinen vahinko, joka on ollut ennalta-arvattavassa ja toisaalta ennakoitavassa syy-yhteydessä vahingonaiheuttaneen toimintaan. Lisäksi vahingonkorvausvastuun realisoitumiseksi tulee olla olemassa jokin vallitseva oikeusperuste, jonka vuoksi voidaan tulkita vahingon kuuluvan jonkun muun, kuin vahingonkärsineen tahon vastattavaksi. Tällaisesta oikeusperusteesta esimerkkinä mainittakoon päihtyneenä auton ajaminen, jolloin kuljettajan voidaan katsoa ottavan tietoisesti riskin liikenneonnettomuuden ja sen myötä mahdollisten henkilövahinkojen aiheuttamisesta. (Korkka, 2016).

Vahingonkorvausoikeudellisesti sopimuksenulkoinen vastuu eli deliktivastuu erotetaan sopimusperusteisesta vastuusta. Tilintarkastajaa ja tämän toimeksiantoa koskevan sopimusperusteisen vastuun realisoitumisen yleisyyttä on ulkopuolisen vaikea arvioida, sillä tällaiset tapaukset sovitaan osapuolten kesken julkisten oikeusasteiden ulkopuolella, eikä niistä ymmärrettävistä syistä laadita julkisesti saatavilla olevaa dokumentaatiota. Sopimusperusteinen vastuu on myös jätetty vahingonkorvauslain soveltamisen ulkopuolelle. Deliktivastuu taas tulee sovellettavaksi, jos osapuolten välillä ei katsota olevan sopimussuhdetta tai siihen rinnastettavaa muuta yhteistoimintaa. (Horsmanheimo, ym. 2007, 329-330.)

Tilintarkastaja voi joutua vahingonkorvausvastuuseen huolimattomasti suoritetusta tilintarkastuksesta, ja vaikka tilintarkastajan vahingonkorvausvastuun voidaan tulkita olevan toissijaista yhteisön johdon vahingonkorvausvelvollisuuden nähdessä, voi tilintarkastaja joutua vahingonkorvausvastuuseen laiminlyötyään velvollisuutensa raportoida havaitsemistaan laiminlyönneistä yhteisön johdolle (Vahtera, 2016). Näin esimerkiksi Turun hovioikeus tulkitsi tuomiossaan, jossa tilintarkastajan katsottiin toimineen huolimattomasti laiminlyötyään huolellisen ja hyvän tilintarkastustavan mukaisen tilintarkastuksen. Tilintarkastajat tuomittiin maksamaan kantajana toimineelle osuuskunnalle noin 68 000 euroa vahingonkorvauksena. Tilintarkastajat olivat toimineet huolimattomasti, kun he eivät olleet havainneet ja raportoineet yhteisön johdolle, että yhteisön työntekijä oli kavaltanut yhteisön varoja useana vuonna. (Turun HO, S14/114/2015, ks. myös Vahtera, 2016).

2.1.3 Rikosvastuu

Tilintarkastajaa koskevan rikosvastuun tarkastelu on tämän tutkielman kannalta olennaisin kolmesta vastuun muodoista. Tutkielman empiirisessä osassa käsitellään Jippii Oyj:n tapauksen päävastuullisen tilintarkastajan saamaa rikostuomiota ja sen vaikutuksia haastateltujen asiantuntijoiden kokemaan stressiin ja pelkoihin sekä siihen, oliko tapauksella vaikutusta tilintarkastusalan houkuttelevuuteen haastateltujen asiantuntijoiden näkökulmasta.

Rikosvastuun realisoitumisella on tilintarkastajalle vakavimmat seuraukset. Esimerkiksi ehdolliseen tai ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomittu saa rikoksesta merkinnän rikosrekisteriinsä (Oikeusrekisterikeskus, 2017). Tilintarkastajan ammattieettisten periaatteiden mukaan tilintarkastajan on toimittava

lakien ja ohjeistusten mukaisesti sekä vältettävä kaikkea sellaista toimintaa, joka on omiaan heikentämään ammattikunnan mainetta (IESBA, 2020 ja Suomen Tilintarkastajat, 2021). Rikoksesta tuomittuna tilintarkastaja voi myös menettää oikeutensa toimia auktorisoituna tilintarkastajana, Tilintarkastuslautakunnan päätöksellä peruuttaa tilintarkastajan hyväksyminen (PRH, 2021).

Horsmanheimon ym. mukaan rikosoikeudellisia sanktioita pidetään lähtökohtaisesti perusteltuina vain silloin, kun vahingonkorvaus tai muu yksityisoikeudellinen seuraamusuhka ei kannusta riittävän tehokkaasti hyväksyttävään käyttäytymiseen. Näin voi olla esimerkiksi silloin, kun vahingon toteennäyttäminen on erityisen vaikeaa tai lainvastaisen käyttäytymisen voidaan tulkita olevan poikkeuksellisen vakavaa. (Horsmanheimo ym., 2017, 517.)

Tilintarkastajaa koskevasta rikosoikeudellisesta vastuusta on säädetty rikoslaisissa, osakeyhtiölaissa sekä osuuskuntalaissa (Horsmanheimo ym. 2017, 517). Tilintarkastaja voi edellä mainittujen lakien nojalla syyllistyä esimerkiksi tilintarkastusrikkomukseen, tilintarkastusrikokseen, osakeyhtiörikokseen, rekisterimerkintärikokseen sekä perättömään lausumaan. Tutkielmassa on lyhyesti selostettu näiden rikosten tunnusmerkistöt tilintarkastajaa koskevan rikosvastuun korostamiseksi. Osa rikoksista on sellaisia, joihin tilintarkastajan voidaan katsoa syyllistyneen vain osallisuusopin mukaisesti. Tutkielman aiheen rajauksen vuoksi kappaleessa painotetaan erityisesti tilintarkastajan osallisuutta kirjanpitorikokseen, sillä Jippii Oyj:n tapauksessa päävastuullinen tilintarkastaja oli kyseisestä rikoksesta syytettynä, tuomittuna ja lopulta vapautettuna syytteistä.

2.1.3.1 Tilintarkastusrikos ja tilintarkastusrikkomus

Rikoslain 30 luvun 10 a §:n mukaan:

Joka rikkoo tilintarkastuslain (1141/2015)3 luvun 5 §:n säännöstä tilintarkastuskertomuksen laatimisesta, on tuomittava, jollei teko ole vähäinen tai siitä muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta, tilintarkastusrikoksesta sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Tilintarkastusrikoksesta tai tilintarkastusrikkomuksesta on kyse silloin, kun tilintarkastuskertomus jätetään laatimatta tai sen sisältö ei ole totuudenmukainen (Laurio, 2020, 52). Tilintarkastusrikkomuksesta säädetään tilintarkastuslain 10 luvun 10 §:ssä (Tilintarkastuslaki 1141/2015). Teko rangaistaan tilintarkastusrikkomuksena silloin, kun teosta ei ole muualla laissa säädetty ankarampaa rangaistusta. Rangaistuksena tilintarkastusrikkomuksesta tilintarkastaja voidaan tuomita sakkoon (Horsmanheimo ym, 2017, 517-522).

Tilintarkastaja voidaan tuomita tilintarkastusrikoksesta, mikäli hän rikkoo tilintarkastuslain 3 luvun 5 §:ää koskien tilintarkastuksen laatimista (Tilintarkastuslaki 1141/2015). Oikeuskäytännössä linjauksena on ollut, että mikäli tekoa voidaan pitää kokonaisuutena törkeänä, tuomitaan tilintarkastusrikkomuksen sijasta vastaaja tilintarkastusrikoksesta sakkoon tai vankeusrangaistukseen (Horsmanheimo ym, 2017, 519-522).

Huomionarvoista on, että tilintarkastusrikoksesta koskeva rangaistusvastuu ei ulotu tilintarkastusrikoksesta oikeushenkilöihin. Tilintarkastusyhteisöä ei siis

voida tuomita Suomen rikoslain mukaan tilintarkastusrikoksesta yhteisösakkoon, vaan rangaistus kohdistuu aina yhteisön nimeämään päävastuulliseen tilintarkastajaan luonnollisena henkilönä (Horsmanheimo ym., 2017, 522).

Tilintarkastuskertomusta koskevien rikkomusten kriminalisoinnin perusteena on pidetty tilintarkastuskertomuksen merkityksen sekä siihen liittyvän suuren julkisen luotettavuuden vaatimusta erityisesti julkisen kaupankäynnin kohteena olevien yhteisöjen osalta (Hirvonen ym. 2018, 381 ja Horsmanheimo ym., 2017, 520). Julkisesti noteerattujen yhteisöjen tilinpäätös- ja tilintarkastustiedoilla on suuri käyttäjäjoukko ja tiedon luotettavuus on olennaista sijoittajien luottamuksen ja arvopaperimarkkinoiden toimivuuden vuoksi (Hirvonen ym., 2018, 381).

Tilintarkastusrikoksista annetaan suomalaisissa tuomioistuimissa rangaistustuomioita hyvin harvoin. Esimerkiksi vuosina 2009-2015 Suomessa tuomittiin tilintarkastusrikoksesta tilintarkastaja päär rikoksena sakkoon vain kolmessa tuomiossa, eikä yhdessäkään tuomittu vastaajaa vankeusrangaistukseen (HE 258/2016).

2.1.3.2 Osakeyhtiörikos, rekisterimerkintärikos ja perätön lausuma

Osakeyhtiörikos on säädetty rangaistavaksi osakeyhtiölaissa, jonka 25 luvun 1 §:n mukaan

Joka tahallaan

- 1) rikkoo 1 luvun 1 §:n 2 momentin kieltoa yksityisen osakeyhtiön arvopapereiden ottamisesta kaupankäynnin kohteeksi kaupankäynnistä rahoitusvälineillä annetussa laissa tarkoitetulle säännellylle markkinalle,
- 2) rikkoo tilintarkastajan 2 luvun 14 §:n 2 momentissa, 16 luvun 4 §:ssä, 17 luvun 4 §:ssä, 17 a luvun 9 §:ssä tai 19 luvun 2 §:ssä tarkoitetun lausunnon laatimista koskevia säännöksiä,
- 3) toimii toisen välikätenä äänioikeuden rajoittamista koskevan tämän lain säännöksen tai yhtiöjärjestyksen määräyksen kiertämiseksi taikka
- 4) osakkeenomistajan tai velkojien suojaa loukaten jakaa yhtiön varoja tämän lain säännösten vastaisesti, on tuomittava, jollei teko ole vähäinen tai siitä muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta, osakeyhtiörikoksesta sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi (OYL 624/2006).

Tilintarkastaja syyllistyy osakeyhtiörikokseen esimerkiksi silloin, kun hän tahallisesti laiminlyö velvollisuuttaan antaa yhteisölle osakeyhtiölaissa tilintarkastajan tehtäväksi annettu lausunto, kuten sulautumislausunto. Osakeyhtiörikokseen tilintarkastaja voi syyllistyä myös esimerkiksi osakeyhtiölain 16 luvun 4 §:n mukaan antamalla virheellisen lausunnon. (OYL 624/2006.) Avainsana osakeyhtiörikokseen syyllistymisen osalta on ”tahallisuus”.

Rikoslain 16 luvun 7 §:n mukaan

Joka

1) aiheuttaakseen oikeudellisesti merkityksellisen virheen viranomaiseen pitämään yleiseen rekisteriin antaa rekisteriä pitävälle viranomaiselle väärän tiedon tai

2) hankkiakseen itselleen tai toiselle hyötyä taikka vahingoittaakseen käyttää hyväkseen 1 kohdassa tarkoitettulla tavalla aiheutettua virhettä, on tuomittava rekisterimerkintärikoksesta sakkoon tai vankeuteen enintään kolmeksi vuodeksi (RL 39/1889).

Rekisterimerkintärikokseen tilintarkastaja syyllistyy antaessaan yleiseen rekisteriin tai rekisteriä pitävälle viranomaiselle väärän tiedon tietäen tiedon vääräksi, tai pyrkii teollaan aiheuttamaan rikoslaissa mainitun ”oikeudellisesti merkityksellisen” virheen. Tilintarkastaja voinee tulla rangaistuksi teosta silloinkin, kun ei nimenomaisesti tiedä antavansa virheellistä lausuntoa, sillä ammattinsa puolesta tilintarkastajan tehtäviin kuuluu tarkistaa tietojen oikeellisuus (Suomen Tilintarkastajat ry, 2021).

Jos tilintarkastaja tahallisesti tai tietoisena todistuksen virheellisyydestä antaa totuudenvastaisen todistuksen viranomaiselle tai tuomioistuimelle tai salaa tiedon ilman laillista syytä poliisin esitutkinnassa, poliisitutkinnassa tai tuomioistuimelta, seuraa rangaistusseuraamuksena teosta sakkoa tai vankeutta enintään kuusi kuukautta perättömästi lausumasta. Rikoslaissa säädetty sanktiouhka on tältä osin kuitenkin toissijainen, eli jos jossakin muualla laissa teosta säädetään ankarampi rangaistus, on se ensisijainen rangaistusmuoto. Tilintarkastaja voi syyllistyä tekoon oikeusasteissa toimiessaan sekä asiantuntijana että todistajana. Seuraamus on rikoslain mukaan sakko tai enintään kolme vuotta vankeutta. Jos tekoa voidaan pitää kokonaisuutena arvioiden törkeänä, on teon vähimmäisrangaistus neljä kuukautta enimmäisrangaistus kuusi vuotta vankeutta. (Horsmanheimo ym., 2017, 537.)

2.1.3.3 Tilintarkastajan osallisuus kirjanpitorikokseen

Muiden rikosten osalta tilintarkastaja jää usein lakisääteisen rangaistusuhan ulkopuolelle päätekijänä. Esimerkiksi kirjanpitorikos on erikoisrikos, jossa rangaistusuhka on rajattu vain tiettyihin tunnusmerkistön täyttäviin tahoihin joilla on lain edellyttämä asema tai ominaisuudet taikka muut tunnusmerkistössä mainitut olosuhteet täyttyvät. (Hällström, 2007, 86.) Tilintarkastaja voidaan kuitenkin tuomita osallisuusopin mukaisesti osallisuudesta rikokseen, kuten esimerkiksi avunannosta kirjanpitorikokseen tai tiedottamisrikokseen (Lahti & Koponen, 2007, 68).

Kirjanpitorikoksen voidaan yleisesti katsoa olevan teko, jossa yhdelle tai useammalle tilikaudelle sijoittuva menettely voidaan yksilöidä yhdeksi rikokseksi. Kirjanpitorikos liittyy usein muihin talousrikoksiin kuten verorikoksiin ja velallisen rikoksiin esimerkiksi siten, että siihen liittyvän kirjanpidon laiminlyönnin, hävittämisen tai väärin pitämisen tavoite on usein peitellä muita törkeitä rikoksia (Lahti & Koponen, 2007, 55-61.). Kirjanpitorikoksen ja verorikoksen yhteydestä kirjoittanut Pauku (2020) toteaa,

että verotuksen kirjanpitosidonnaisuus on johtunut jo yksin siitäkin, että verotus tehdään yhteisöissä tilinpäätökseen perustuen tiettyjä verotusta koskevia kirjanpidon eriä korjaten.

Kirjanpitorikokseen voi syyllistyä jättämällä kirjanpidon pitämättä, pitämällä kirjanpitoa vain osittain, hävittämällä kirjanpito tai ujuttamalla siihen täysin vääriä tai väärän sisältöisiä tositteita (Koivu ym., 2020, 43). Kirjanpitorikokseen voi siis syyllistyä sekä aktiivisesti laatimalla kirjanpito virheellisesti että passiivisesti jättämällä kirjanpidon kokonaan tai osittain laatimatta (Paukku, 2020). Kirjanpitorikoksen tunnusmerkistön täytyminen edellyttää, että teko on omiaan vaikeuttamaan objektiivista oikean ja riittävän kuvan saamista kirjanpitovelvollisen toiminnan tuloksesta tai taloudellisesta asemasta. Tunnusmerkistön täytyminen ei edellytä, että virheellisiä tai harhaanjohtavia tietoja on julkaistu ulkopuolisten erehdyttämistarkoituksessa. Tunnusmerkistö voi täytyä, vaikka vääriksi tai harhaanjohtaviksi tiedettyjä ja kirjattuja tietoja on sittemmin korjattu kirjanpidossa. (Lahti & Koponen, 2007, 77-79.)

Kirjanpitorikos on niin sanottu erikoisrikos, jonka päätekijä voi olla kirjanpitovelvollinen tai tämän edustaja (Lahti & Koponen, 2007, 63-66). Osakeyhtiössä hallitus vastaa viime kädessä kirjanpidon ja varainhoidon asianmukaisesta järjestämisestä ja valvonnasta. Mikäli yhtiöllä on toimitusjohtaja, on toimitusjohtajan tehtävä huolehtia kirjanpidon asianmukaisesta järjestämisestä. Osakeyhtiölain 6 luvun 2 §:n mukaan hallituksella on puolestaan yleinen valvontavastuu. (Osakeyhtiölaki, 2006/624).

Koivu ym. (2010) toteaa, ettei kirjanpitorikoksella ole asianomistajaa, koska se ei sellaisenaan aiheuta kenellekään välitöntä vahinkoa. Rikoksena se voi kuitenkin olla omiaan aiheuttamaan vahinkoa esimerkiksi verottajalle tai velkojille, ja taustalla on usein muiden rikosten paljastumisen ja selvittämisen estäminen tai vaikeuttaminen (Koivu ym., 2020, 43 ja Hirvonen, 2018, ym. 374). Paukun (2020) mukaan motiivina kirjanpitorikokselle toimii tyypillisesti yhteisön taloudelliset vaikeudet, joiden vuoksi kirjanpitokustannuksista säästetään jättämällä kirjanpito laatimatta.

Kirjanpitorikos syyksi luetaan tuottamukselliseksi silloin, kun tekijä on rikkonut huolellisuusvelvoitetta jota tämän olisi tullut tekoilanteessa noudattaa. Lisäksi tekijällä on tullut olla tekijän kannalta subjektiivisesti arvioituna sekä kyky että mahdollisuus noudattaa huolellisuusvelvoitettaan. (Lahti & Koponen, 2007, 86.) Hirvosen ym. (2018, 374-379) mukaan tuottamuksellinen kirjanpitorikos voi tulla kyseeseen silloin, kun tekijä törkeästi huolimattomuudesta laiminlyö täysin tai osittain liiketapahtumien kirjaamisen tai hävittää tai vahingoittaa kirjanpitoaineistoa ja teko olennaisesti vaikeuttaa oikean ja riittävän kuvan saamista kirjanpitovelvollisen toiminnan taloudellisesta tuloksesta tai taloudellisesta asemasta. Rikoslain 30 luvun 9 §:n mukaan rangaistus tuottamuksellisesta kirjanpitorikoksesta on sakko tai enintään kaksi vuotta vankeutta (RL 39/1889).

Kirjanpitorikoksiin yllyttäneiden tai avustaneiden osallisuutta ja menettelyä arvioidaan yleisten osallisuusoppien mukaisesti (Lahti & Koponen, 2007, 68). Osallisuusoppi on tärkeässä asemassa rikosoikeudellisessa järjestelmässä. Sen puitteissa määritellään, keneen rikosvastuu kohdentuu. (Melandar,

2019). Tilikauden aikana tai tilinpäätöstä laadittaessa kirjanpitovelvollista konsultoinut tilintarkastaja voidaan katsoa avunantajaksi rikokseen lainvastaisista neuvoistaan. (Lahti & Koponen, 2007, 68.) Hällström toteaa, että rikoksen tekemisen muotoja ovat varsinainen tekijänvastuu, välillinen tekeminen, tekijäkumppanuus, yllytys ja avunanto. Yleisten osallisuusoppien avulla arvioidaan osallisten toimintaa rikokseen erikoisrikosten, kuten kirjanpitorikosten yhteydessä. Yllyttäjä on teon henkinen alullepanija, ja yllyttämisen tunnusmerkistö täyttyy esimerkiksi silloin, kun toista tahallisesti taivutetaan tahalliseen tekoon kehottamalla, kiusaamalla, palkkaamalla tai käskemällä. Yllyttäjänä voidaan tuomita taho, jonka yllytys saa päätöksentekijän tekemään teon yllytyksen perusteella. Mikäli yllytys vain vahvistaa jo ennalta tehtyä rikoksen tekopäätöstä, tuomitaan toiminta avunantona. Rikoksen suunnittelija voidaan tilanteesta riippuen tuomita yllyttäjänä, avunantajana tai tekijäkumppanina. (Hällström, 2007, 85.)

Kirjanpitorikos on erikoisrikos, johon voi varsinaisena tekijänä syyllistyä vain kirjanpitovelvollinen, tämän edustaja, kirjanpitovelvollisessa yhteisössä todellista määräysvaltaa käyttävä taho tai se, jonka tehtäväksi kirjanpito on uskottu toimeksiannolla. Näin ollen esimerkiksi tilintarkastaja ei voi varsinaisena tekijänä syyllistyä kirjanpitorikokseen, mutta tilintarkastaja voidaan katsoa syylliseksi tekoon yllytyksestä tai avunannosta. Tilintarkastaja voidaan tuomita syylliseksi avunannosta tai yllytyksestä osallisena kirjanpitorikokseen esimerkiksi antamistaan lainvastaisista neuvoista. Lisäksi tilintarkastaja voidaan tulkita avunantajaksi, mikäli hän on myötävaikuttanut kirjanpitorikokseen laiminlyömällä tilintarkastuskertomuksen antamisen tai antanut tilintarkastuskertomuksen puutteellisena. Hällströmin mukaan tilintarkastajan on vaikea vedota siihen, ettei hän ole tarkastuksen yhteydessä havainnut jotain seikkaa, sillä se on hänen ammatillinen velvollisuutensa, ja olosuhteiden valossa voi olla epäuskottavaa, ettei tilintarkastaja ole toiminut johdon kanssa yhdessä. (Hällström, 2007, 100-105).

2.2 Tilintarkastaja talousrikollisuuden kohtaajana

Tilintarkastajaa voidaan pitää agenttiteorian mukaan yhteisön omistajien agenttina. Teorian mukaan yksilöt ovat taipuvaisia tekemään heitä itseään hyödyttäviä päätöksiä ja valintoja, ja agenttia voidaan käyttää eri osapuolten etuja valvomaan. Päämies-agentti-ongelmassa tässä tilanteessa päämies on yhteisön hallitseva toimielin kuten osakeyhtiön yhtiökokous, jonka tehtävä on valita tilintarkastaja. Yhtiökokous taas koostuu yhtiön osakkeenomistajista, joilla ei ole keinoja omin avuin selvittää, miten yhteisöä johdetaan. Tilintarkastaja on teorian mukaan agentti, joka selvittää yhteisön kirjanpitoa ja tilinpäätösmateriaalia tarkastamalla ja johtoa haastattelemalla, että tilinpäätöksessä ja mahdollisessa toimintakertomuksessa raportoidaan oikeat ja riittävät tiedot yhteisön tuloksellisuudesta ja taloudellisesta tilanteesta. Tilintarkastuskertomuksen avulla tilintarkastaja kommunikoi havaintonsa yhtiökokoukselle. (Colbert & Jahera, 1988.)

Työnsä puolesta tilintarkastajalla on laaja pääsy yhteisön kirjanpitoon ja taloudelliseen informaatioon, joten ainakin teoriassa tilintarkastajalla on hyvät mahdollisuudet taloudellisten väärinkäytösten havaitsemiseen. Seuraavissa alaluvuissa käsitellään sitä, mitä nykytutkimus sanoo tilintarkastajan mahdollisuuksista havaita väärinkäytöksiä ja talousrikollisuutta, sekä arvioidaan eettisten periaatteiden ja lakien nojalla sitä, millaiset mahdollisuudet ja edellytykset tilintarkastajalla on ilmoittaa havaitsemistaan väärinkäytöksistä ja rikoksista viranomaisille.

2.2.1 Tilintarkastaja talousrikollisuuden ja väärinkäytösten havaitsijana

Yhdysvalloissa suoritettujen tutkimusten mukaan moni tilinpäätösten käyttäjä pitää tilintarkastuksen ensisijaisena tehtävänä virheiden ja väärinkäytösten etsimistä ja myös uskoo, että tilintarkastajan tehtäviin kuuluu kaikkien virheiden havaitseminen (Gay ym. 1997). Tämä ei kuitenkaan ole lakisääteisen tilintarkastuksen pääasiallinen tehtävä eikä tavanomaisessa vuosittaisessa tilintarkastuksessa ensisijaisesti etsitä virheitä ja väärinkäytöksiä (Vannela, 2010, 160). Eroa eri sidosryhmien odotusten ja lopullisen tilintarkastustyön välillä kutsutaan odotuskuiluksi. Tilintarkastaja on toissijainen väärinkäytösten havainnoinnissa suhteessa yhteisön johtoon ja hallitukseen, mutta silti tärkeässä roolissa väärinkäytösten ja tilinpäätösmanipuloinnin havainnoitsijana. (Gay ym, 1997.)

Hyvän tilintarkastustavan mukainen tilintarkastus kattaa mittavasti toimenpiteitä, joilla taloudellisia väärinkäytöksiä voidaan havaita (Paukku, 2021). Tilintarkastajan mahdollisuuksille havaita väärinkäytöksiä ja talousrikoksia on luonnollisia rajoitteita tilintarkastuksen luonteen vuoksi. Tilintarkastuksen tarkoitus on hankkia kohtuullinen varmuus sille, että tilinpäätös antaa oikeat ja riittävät tiedot yhteisön taloudellisesta asemasta ja tuloksesta. Yhteisön tilikauden jokaista tositetta ja koko kirjanpitoaineistoa ei tilintarkasteta, ja useimmiten tilintarkastaja turvautuu työssään tarkastamaan

otannan avulla tarkastettavia tositteita asianmukaiseksi katsomansa määrän (Paukku, 2021 ja Dimitrijevic ym., 2021). Vannela (2010, 160) toteaa, että väärän tai väärennetyn tositteiden tunnistamiseksi ei ole olemassa mitään yleispätevää keinoa. Dimitrijevic ym. (2021) toteavat, että väärinkäytösten ja tarkastuskohteessa tapahtuvan rikollisen toiminnan havaitseminen ja sitä koskevat tilintarkastajan vastuut ja velvollisuudet ilmoittaa havaitsemistaan väärinkäytöksistä ovat yksi kiistanalaisimmista tilintarkastukseen liittyvistä osaluista.

Vannela huomauttaa, että suurin osa taloudellisesta toiminnasta tapahtuu pienissä yrityksissä. Tällöin oletettavasti myös talousrikollisuudesta ja harmaasta taloudesta iso osa jää tilintarkastamatta ja väärinkäytökset havaitsematta, sillä pienimmät yritykset on vapautettu tilintarkastusvelvollisuudesta. Osa talousrikollisuudesta tapahtuu lyhyen elinkaaren yhtiöissä, jotka perustetaan ja lopetetaan tai myydään eteenpäin yhden tai kahden vuoden toiminta-ajan sisällä. Niiden tarkoituksena ei olekaan tuottaa luotettavaa tilinpäätösinformaatiota, ja usein kirjanpito laiminlyödään vähintään viimeisiltä toimintakuukausilta. Vannelan mukaan tällaisten yhtiöiden myynnin yhteydessä kauppakirjoihin muistetaan tilinpäätöksen käyttäjien harhaanjohtamistarkoituksessa kirjata nimenomainen tieto siitä, että ostava yhtiö säilyttää kirjanpitoaineiston, ja lopulta epäselväksi jääkin, kuka kadonneen kirjanpitoaineiston hävittämisestä tai säilyttämisestä oli vastuussa. (Vannela, 2010, 160-161.)

Tilintarkastajan mahdollisuuksia havaita talousrikollisuutta vaikeuttavat johdon tai ammattihenkilöiden kuten kirjanpitäjien tekemät tahalliset, taitavasti tehdyt väärinkäytökset. Tilintarkastajien edellytyksiä havaita väärinkäytöksiä vaikeuttaa heidän asemansa ulkopuolisena toimijana, joka joutuu pitkälti luottamaan johdolta saamaansa informaatioon (Norris ym., 2011). Erityisen ongelmallista havainnointi on silloin, kun yhteisön johto ohittaa kontrolleja, sekä osallistuu rikoksiin ja väärinkäytöksiin. Paukun (2021) mukaan hyvin tehdyissä talousrikoksissa tilintarkastajan on vaikeaa tai jopa mahdotonta havaita rikollista toimintaa. Kirjanpitorikoksiin syyllistymisen havainnointi voi olla vaikeaa jopa viranomaisille ja tuomioistuimille, sillä todelliset rikosentekijät pyrkivät välttelemään rikosvastuutaan muodollisin järjestelyin (Tapani, 2001).

Yhdysvalloissa tehtyjen tutkimusten mukaan vuosina 1987-1997, 83 prosentissa yhteisöissä havaituissa taloudellisissa väärinkäytöksissä tekijänä toimi yhteisön ylin johto. Vuosina 1998-2003 vastaava luku oli 89 prosenttia. (Dimitrijevic ym., 2021.) Rashidin ym. (2021) mukaan ylin johto syyllistyy talousrikoksiin erityisesti silloin, kun heillä on siihen taloudellinen kannustin, kuten tulokseen sidottu palkkiomalli.

Selityksiä väärinkäytöksille on kuvattu petoskolmion avulla, jota tilintarkastajat käyttävät työssään väärinkäytösriskien arvioimiseksi (Klarskov Jeppesen & Leder, 2016 ja Ilter, 2014). Petoskolmion mukaan väärinkäytösten tekemistä selittää mahdollisuus ja motiivi väärinkäytökseen sekä teon rationalisointi. Mahdollisuus tekoon on usein johdolla tai esimerkiksi kirjanpitäjällä, etenkin mikäli yhtiön sisäiset kontrollit eivät ole riittäviä. Motiivi teolle voi kummuta esimerkiksi yksilön heikosta taloudellisesta tilanteesta tai ahneudesta. Teon rationalisointia on petollisen teon oikeuttaminen esimerkiksi sillä, että

tekijä saa teon kautta oikeutettua etua, kuten mielestään riittävän korvauksen tekemästään työstä. (Ilter, 2014.) Petoskolmiota on toisaalta kritisoitu sen yksinkertaistavasta luonteesta sekä siitä, miten sitä apuna käyttäen väärinkäytöksiä jää toisinaan paljastumatta. Moraalikäsitykset ja suhtautuminen petoksiin eivät ole universaaleja, vaan ne ovat jokaisessa tilanteessa osa tiettyä historiallista ja sosiaalista kontekstia. Lisäksi väärinkäytökset ovat petoskolmion yksinkertaistavaa muotoa monimuotoisempia ja ne heijastavat aina tekijänsä ympäröivää todellisuutta. (Lokanan, 2015).

Kaikki väärinkäytöksiin syyllistyneet, kuten niin kutsutut valkokauluspsykopaatit, eivät tarvitse teolleen rationalisointia vaan syyllistyvät petoksiin aina kun saavat mahdollisuuden. Yhdysvalloissa tehdyn tutkimuksen mukaan 5,9 prosenttia esimiesasemassa olevista sekä johtoportaasta jäsenistä on "potentiaalisia tai mahdollisia" psykopaatteja. (Klarskov Jeppesen & Leder, 2016.) Klarskov Jeppesen ja Leder huomauttavat, että tämän vuoksi tilintarkastajien tulisikin väärinkäytösriskiä arvioidessaan ottaa huomioon myös tämä pieni, mutta petollinen ihmisryhmä. Heidän mukaansa niissä tapauksissa, joissa valkokauluspsykopaatit ovat päässeet yhteisössä johtavaan asemaan, he pyrkivät hyvin todennäköisesti manipuloimaan yhteisön tilinpäätösinformaatiota ja ohittamaan sisäisiä kontroleja, jos saavat siihen mahdollisuuden. (Klarskov Jeppesen & Leder, 2016.) Kyseisen tutkimuksen osalta on kuitenkin huomautettava, että se suoritettiin tilintarkastajille lähetetyllä kyselytutkimuksella, ja tutkimus on mahdollisesti altis epäluotettaville tuloksille, sillä tilintarkastajat eivät ole psykologian tai psykiatrian asiantuntijoita.

Rashidin ym. (2022) määritelmän mukaan väärinkäytökset ovat tekoja tai laiminlyöntejä, joilla organisaatiossa yksilöt tai ryhmät tavoittelevat taloudellista hyötyä, välttävät vastuutaan tai aiheuttavat taloudellista tai ei-taloudellista haittaa toiselle taholle. Ilterin (2014) mukaan petoksia ja väärinkäytöksiä tapahtuu yrityksissä ympäri maailman, eivätkä talousrikokset rajoitu tiettyihin toimialoihin, vaan niitä voi tapahtua kaikilla mahdollisilla toimialoilla. Väärinkäytösten avulla saadaan epäoikeutettua etua organisaatiolle tai yksilöille, ja usein väärinkäytökset liittyvät taseen ja tuloslaskelman manipulaatioon (Rashid ym., 2022). Eriyisen alttiita taseen manipulaatiolle ovat myyntisaamiset, velat ja rahavarat. Tuloksen ja taseen manipulointi onnistuu käytännössä vain sellaisilta tahoilta, jotka kykenevät manipuloimaan kaikkia tai lähes kaikkia tilinpäätöksen tietoja. (Dimitrijevic ym., 2021.)

Yrityskulttuurilla on historiallisesti ollut merkitystä siihen, millaisiin talousrikoksiin ja väärinkäytöksiin yhteisöissä syyllistytään. Organisaation jäsenten toistuva käyttäytyminen ja siihen liittyvät johdon antamat palkinnot ja rangaistukset, ohjaavat yrityskulttuurin muodostumista ja hyväksytyä tapaa toimia organisaatiossa (The Institute of Internal Auditors, 2021).

Helsingin hovioikeus kuvaili rikostuomiot langettavassa vuoden 2009 päätöksessään Jippii Oyj:n organisaatiokulttuuria sangen epäedullisessa valossa. Jippii Oyj:n rikostapauksessa todistajana toimineen yhteisön kirjanpitäjän mukaan yhteisön johto oli antanut hänelle käskyn tehdä "lisäyksiä liikevaihtoon vaikka hatusta". Kun kirjanpitäjä oli kieltäytynyt toimimasta näin, oli käskyn sisältänyt sähköpostiketju tuhottu. Todisteina käytetyissä sähköposteissa eräs yhteisön johtohenkilöistä välillä jopa toteaa, etteivät kaikki kirjanpidon

kirjaukset ole tehty aivan oikein, mutta yltiöpositiiviseksi arveltuja lukuja puolustellaan esimerkiksi sillä, että "rahoituksen järjestämiseksi mahdollisimman pian ennen kesää saadut hyvät luvut eivät olisi pahitteeksi". Hovioikeuden tuomion perusteluissa kuvaillaan yhteisön operatiivisen johdon kannustimia yhteisön taloudellisen aseman ja tuloksellisuuden manipulaatioon sillä, että manipulaation myötä yhtiön taloudellinen asema rahoitusmarkkinoilla olisi ollut vakaampi ja sen olisi ollut helpompi saada lisärahoitusta. Jippii Oyj:n johtoon kuuluva henkilö, jonka tunnistettava asema yhteisössä on tässä tutkielmassa jätetty Hovioikeuden tietopyyntöön liittyvien ohjeiden mukaisesti mainitsematta, oli eräässä yhteisön johtoryhmälle lähettämässään sähköpostissa todennut käyneensä Saksassa yhteisön tytäryhtiössä "vääntämässä talouslukuja", ja kun saksalaiset olivat halunneet kirjata kirjanpitoon "kaiken mahdollisimman rankasti varovaisuuden periaatteen mukaisesti", oli kyseinen johtaja kuvaillut tätä menettelyä kuin "tappeluksi tilintarkastajia vastaan". (Helsingin hovioikeus, 2009:1329).

Vaikka tilintarkastajalla on asemansa puolesta melko hyvät edellytykset havaita väärinkäytöksiä ja talousrikoksia, on se käytännössä vaikeaa. Talousrikosten ja väärinkäytösten etsintä ei kuitenkaan ole tilintarkastajan pääasiallinen velvollisuus, ja on useita tekijöitä, jotka voivat hankaloittaa väärinkäytösten ja talousrikosten löytymistä tavanomaisessa tilintarkastuksessa. Käytännössä tilintarkastajan mahdollisuudet havaita taloudellisia väärinkäytöksiä ja talousrikollisuutta ovat melko rajalliset (Paukku, 2021 ja Vannela, 2010).

2.2.2 Tilintarkastajan ilmoitusvelvollisuus viranomaisille

Pasi Horsmanheimo (1998) toteaa Taloussanomissa:

"Tilintarkastuksen luottamuksellisuus on niin tärkeä asia, ettei edes talousrikostorjunta ole riittävä peruste niiden murtamiseen."

Horsmanheimon kirjoitus on kannanotto 1990-luvun loppuun kohdistuvaan Sisäministeriön ehdotukseen siitä, että tilintarkastajan roolia harmaan talouden ja talousrikollisuuden torjunnassa voitaisiin kasvattaa. Ehdotuksen mukaan tilintarkastaja olisi voinut ryhtyä tekemään ilmoituksia talousrikosepäilyistä suoraan viranomaisille (Taloussanommat, 1998). Ehdotus ei toteutunut, eikä tähän päivään mennessä tilintarkastajan vastuulla ole ollut laatia rikosilmoituksia tarkastusasiakkaistaan, tiettyjä poikkeuksia lukuun ottamatta. Syyt tälle lienevät erityisesti tilintarkastajan työtä ohjaava ammattieettinen periaate, salassapitovelvollisuus, sekä se edellä mainittu seikka, ettei tilintarkastajan pääasiallisen tehtävä ole etsiä väärinkäytöksiä ja talousrikollisuutta.

Tilintarkastuskertomus on tilintarkastajan pääasiallinen väylä raportoida väärinkäytöksistä. Kertomus on julkinen dokumentti. Tilintarkastaja raportoi tarkastuksessa esiin tulleet väärinkäytökset yhteisön johdolle, mutta mikäli johto itse syyllistyy väärinkäytöksiin tai hyväksyy ne, ovat tilintarkastajan mahdollisuudet ilmoittaa väärinkäytöksistä viranomaisille hyvin rajalliset.

(Paukku, 2021.) Paukun (2021) mukaan sellaisessakin tilanteessa, jossa tilintarkastaja yksiselitteisesti havaitsee yhteisön taloudellisia väärinkäytöksiä tai kirjanpito- ja tilinpäätösaineistoon liittyvää manipulaatiota, ovat tilintarkastajan mahdollisuudet ja velvollisuudet toimia rajatut. Koska tilintarkastaja on luottamuksellisessa sopimussuhteessa tarkastusasiakkaaseen, sitoo tilintarkastajaa yleensä kaikkeen asiakassuhteeseen liittyvä salassapitovelvollisuus. Horsmanheimo ym. toteavat, että salassapitovelvollisuus ja sen rinnakkainen termi, luottamuksellisuus, ovat oikeudellisesti katsoen sama asia. Luottamuksellisuus ja salassapito turvaavat tilintarkastuksen ja asiakassuhteen onnistumisen ja suojelevat tilintarkastusasiakkaan yrityssalaisuuksia ja toisaalta myös suojaavat tilintarkastuksen suorittamista ulkopuolisilta häiriöiltä. (Horsmanheimo ym., 2017, 231-232.)

The International Ethics Standards Board for Accountantsin (IESBA, 2020) tilintarkastusta koskevissa eettisissä ohjeissa otetaan kantaa tilintarkastuksen salassapitovelvollisuuteen. Salassapitovelvollisuus palvelee yleistä etua, sillä periaatteen noudattaminen edistää tiedon vapaata kulkua asiakkaan ja tilintarkastajan välillä ilman pelkoa siitä, että luottamuksellista tietoa luovutetaan kolmansille osapuolille (IESBA, 2020). Käytännössä tilintarkastajan tulee pitää salassapitovelvollisuuden myötä kaikki asiakassuhteessa saatu ei-julkinen tieto luottamuksellisena. Velvollisuus sitoo myös tilintarkastajan apulaista. Tilintarkastajan salassapitovelvollisuus ei käytännössä pääty koskaan. (Horsmanheimo ym., 2007, 195.)

Yhteisön rikollinen toiminta on tilintarkastajaa koskevan salassapitovelvollisuuden poikkeus. Horsmanheimon ym. mukaan rikoslain mukainen yrityssalaisuuksien suoja suojaa yhteisöjen rehellistä toimintaa, mutta ei puhtaasti rikolliseen toimintaan liittyviä tietoja (Horsmanheimo ym. 2007, 197.). Rahanpesun estämiseen ja selvittämiseen sekä terrorismin rahoittamisen epäilyn tilanteissa tilintarkastajaa sitoo aktiivinen tiedonantovelvollisuus viranomaisille (Laki rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämisestä 2017/444). Tilintarkastajan on raportoitava havainnoistaan näissä tilanteissa viranomaisille siitä huolimatta, että seikkaa voidaan pitää luottamuksellisena (Horsmanheimo ym., 2017, 245). Paukku toteaa, että käytännössä Suomen lainsäädäntö mahdollistaa viranomaisille annetut ilmoitukset vain rahanpesu- ja terrorismin rahoittamisen epäilyissä, mutta muissa rikosepäilyjä koskevissa tapauksissa tilintarkastajan velvollisuuksiin kuuluu nostaa väärinkäytöshavaintonsa esiin vain tilintarkastuskertomuksessa. Viranomaisen näkökulmasta tilintarkastuskertomus ei ole kovin tehokas talousrikollisuuden esiin tuomisen väline etenkin silloin, kun tilintarkastuksessa väärinkäytökset on havaittu ajallisesti reilusti ennen tilintarkastuskertomuksen allekirjoittamista. (Paukku, 2021.)

Poliisitutkintaan liittyvä tilintarkastajan tiedonantovelvollisuus on passiivista, ja salassapitovelvollisuus sitoo tilintarkastajaa lähtökohtaisesti myös poliisin kanssa asioitaessa. Tilintarkastajan tulee kuitenkin vastata myös salassa pidettävää tietoa koskeviin kysymyksiin poliisin esitutkinnassa rikoksen selvittämiseksi tilintarkastajaa velvoittavan yritys-, pankki- tai

vakuutuslainsäädännön estämättä (Horsmanheimo ym. 2007, 199-207 ja poliisilaki 872/2011).

Horsmanheimo ym. (2017, 245) toteavat, että myös luottolaitosten, vakuutusalan yritysten, sijoituspalveluyritysten, eläkesäätiöiden ja eräiden muiden yhteisöjen tilintarkastajia koskee velvollisuus ilmoittaa Finanssivalvonnalle tilintarkastusasiakkaan toimintaa koskevasta lain olennaisista rikkomuksista, taloudellisen toiminnan jatkumisen vaarantumisesta tai sellaisesta seikasta, joka johtaa tilintarkastuskertomuksen mukauttamiseen, antamatta jättämiseen tai kielteisen kertomuksen antamiseen. Käytännössä tilintarkastajan mahdollisuudet ja velvollisuudet käyttää aktiivista tiedonantovelvollisuuttaan eli ilmoittaa havaitsemistaan väärinkäytöksistä viranomaisille ilman erityistä viranomaisen esittämää pyyntöä ovat kuitenkin suppeat (Paukku, 2021).

2.3 Tilintarkastuksen epäonnistuminen

Talousrikos- ja tilintarkastusskandaaleilla on merkittävä rapauttava vaikutus pääomamarkkinoita koskevaan luottamukseen, ja niistä johtuvista mittavista tappioista kärsivät sekä pienet että suuret sijoittajat (Gantt ym., 2007 ja Awolowo & Garrow, 2022). Tilintarkastusskandaaleihin on reagoitu lisäämällä ja muuttamalla alan lainsäädäntöä ja standardeja. Esimerkiksi tilintarkastajan riippumattomuuteen liittyviin heikkouksiin on yritetty löytää vastauksia rotaatiosäännöksillä ja rajoituksilla sen suhteen, millaisia konsultointipalveluja yhteisön tilintarkastaja saa tarjota ja missä laajuudessa (Beerbaum, 2021).

Tilintarkastus voi epäonnistua monesta syystä. Tilintarkastaja voi erehtyä, tai olla joissakin tapauksissa passiivisesti tai jopa aktiivisesti osallinen johdon syyllistyessä taloudellisiin väärinkäytöksiin. Seuraavissa osioissa tarkastellaan kansainvälisen nykytutkimuksen valossa sitä, miksi tilintarkastus epäonnistuu ja millaiset tekijät vaikuttavat tilintarkastusalan epäonnistumisiin. Alaluvussa edetään viattomimmista syistä, tilintarkastajan erehtymisestä, eettisesti harmaalla alueella toimimiseen. Lopuksi kuvaillaan tunnettuja tilanteita, joissa tilintarkastajan on todettu olleen myötävaikuttajana tai osallisena tilinpäätösinformaation manipulointiin.

2.3.1 Tilintarkastajan erehtyminen

Tilintarkastus voi epäonnistua silloin, kun tilintarkastaja ei huomaa olennaista virhettä tarkastuskohteena olevassa tilinpäätöksessä. Tähän vaikuttavat esimerkiksi tilintarkastajan henkilökohtaiset ominaisuudet kuten kokemus ja ammattitaito. Kleinmanin ym. (2020) mukaan tilintarkastajan mahdollisuuksiin huomata yhteisöissä tapahtuvia rikoksia ja väärinkäytöksiä vaikuttavat monet yksilölliset ja yhteisölliset tekijät, kuten tarkastusryhmien ennakkoluulot ja -asenteet, tilintarkastajan henkilökohtaiset ja ammatilliset kokemukset, henkilökohtaiset odotukset, ryhmäpaine ja kyvyt ja toisaalta ihmisluonnon erehtyväisyys. Kleinmanin ym. mukaan tilintarkastaja ei havaitse väärinkäytöksiä esimerkiksi, jos

tilintarkastaja ei ymmärrä niitä olosuhteita, jotka mahdollistavat väärinkäytökset, tilintarkastaja ei ymmärrä täysin miten väärinkäytöksiä ja rikoksia voidaan tehdä ja peitellä, tilintarkastajalta jäävät vihjeet mahdollisista väärinkäytöksistä havaitsematta tai tilintarkastajalta puuttuu tietotaito testata erilaisten väärinkäytösten ja petosten mahdollisuutta. Myös sosiaalisia syitä, kuten ryhmäajattelua, on esitetty syyksi sille, miksi tilintarkastajalta jää väärinkäytöksiä huomaamatta. (Kleinman ym., 2020.)

Myös kokenut tilintarkastaja voi erehtyä. Vahtera (2006) toteaa tilintarkastusta ja kirjanpitoa koskevan lainsäädännön ja ohjeistusten byrokratiaa ja monimutkaisuutta kritisoidessa Tilisanomien kolumnissaan:

”Konkurssitilastoissa, yritysten hautausmaalla, on myös kirjanpitäjien ja tilintarkastajan tekemiä virheitä. Emme tietenkään niitä tunnusta, sillä ihmisluonto on sellainen, että vain muut tekevät virheitä.”

Yhteisöissä virheitä tapahtuu, ja joskus ne jäävät tilintarkastajalta huomaamatta. Norris ym. toteavat, että tilintarkastaja voi kohdata työssään tai henkilökohtaisessa elämässään menetyksiä tai sairastua vakavasti. Tilintarkastaja ammatillisessa tai henkilökohtaisessa elämässään toistuvasti päätyy sellaisten tilanteiden eteen, joissa erilaiset asiat ja olosuhteet vaikuttavat tilintarkastajan ammatilliseen skeptisyyteen sekä tarkkaavaisuuteen havaita epäilyttäviä tilanteita. Norris ym. huomauttavat myös, että neuropsykologisen tutkimuksen valossa esimerkiksi masentuneisuudella ja toivottomuuden tunteilla on havaittu olevan heikentävää vaikutusta tilintarkastajan harkinta- ja arviointikykyyn. (Norris ym., 2011.)

Kleinmanin ym. mukaan on mahdollista, että tilintarkastusten kireät aika-aulut aiheuttavat tilintarkastajille ja heidän apulaisilleen paineita, jotka vaikeuttavat mahdollisten väärinkäytösten ja talousrikosten havaitsemista. Muita mahdollisia epäonnistumisen syitä ovat esimerkiksi erilaiset tekniset- ja arviointivirheet tilintarkastuksessa, kommunikaatio-ongelmat tilintarkastustiimin sisällä, tilintarkastajan kokemattomuus ja osaamattomuus, putkinäköisyys ja kykenemättömyys nähdä yhteisöä, sen kirjanpitoa ja sisäisiä kontroleja sekä tilinpäätöstietoa taloudellisena kokonaisuutena. (Kleinman ym., 2020.)

2.3.2 Tilintarkastaja eettisesti harmaalla alueella

Hazqui ja Brivot (2020) ovat tutkineet sitä, miten tilintarkastusyhteisöiden partnerit tekevät päätöksiä eettisissä ongelmatilanteissa ja mistä he hakevat tukea päätöksilleen. Tutkijat määrittelevät tilintarkastukseen liittyväksi eettiseksi riskiksi sen, että tilintarkastaja toimii alan käytäntöjen ja standardien vastaisesti. Heidän tutkimuksensa osoitti, ettei tilintarkastusyhteisöjen partnereiden eettistä päätöksentekoa ohjannut vain alan standardien ja lakien tarkka noudattaminen ja ulkopuolisten tilinpäätöksen käyttäjien etu, vaan siihen vaikuttivat myös liiketaloudelliset vaikuttimet ja halu säilyttää ja ylläpitää hyviä ja luottamuksellisia asiakassuhteita. Työssään kohtaamiin eettisiin ongelmiin tutkimuksessa haastatellut partnerit hakivat tukea muilta tilintarkastuspartnereilta kahden ongelman edessä: silloin kun tilintarkastaja joutui pohtimaan, seuraisiko

toiminnasta esimerkiksi kurinpidollisia tai rikosoikeudellisia sanktioita sekä silloin, kun tilintarkastaja joutui punnitsemaan hyvän asiakassuhteen ylläpitämisen sekä sääntöjen ja määräysten tiukan noudattamisen välillä. (Hazqui ja Brivot, 2020.)

Tilintarkastajan kokemuksella on havaittu olevan vaikutusta tilintarkastajan eettiseen herkkyyteen (ethical sensitivity) eli tilintarkastajan kykyyn huomioida päätöksenteossa päätösten ja niiden vaikutusten eettiset näkökulmat. Wulandari ym. (2018) havaitsivat balilaisia tilintarkastajia koskevassa tutkimuksessaan, että kokeneemmat tilintarkastajat olivat muita kyvykkäämpiä eettisen herkkyyden osalta.

Wulandari ym. (2018) huomauttavat, että tilintarkastajalla ei ole ainoastaan ammatillisia velvollisuuksia, vaan myös velvollisuuksia organisaatiotaan kohtaan. Tilintarkastajaa eivät siis ohjaa työssään ainoastaan lait, ohjeet ja standardit, vaan myös henkilökohtaiset ja organisatoriset motiivit. Tilintarkastajan ammatillisina velvollisuuksina voidaan pitää esimerkiksi yksilön velvollisuuksia noudattaa alan standardeja, lakeja ja hyvää tilintarkastustapaa. Organisaatiota kohtaan tilintarkastajan velvollisuuksia ovat hyvien asiakassuhteiden ylläpitäminen sekä osallistuminen työpanoksellaan organisaation menestykseen. Hazqui ja Brivot (2020) huomasivat tilintarkastusyhteisöjen partnereita eli osakkaita haastatellessaan, että tilintarkastajat olivat valmiimpia ottamaan riskejä silloin, kun tärkeä asiakassuhde olisi voinut kokea kolauksen esitetyistä vaatimuksista muuttaa tilinpäätöksen lukuja. Eräs tutkimuksessa haastateltu partner kuvaili tilannetta, jossa tilintarkastusasiakkaan mittava myyntisaatava oli selvästi ikääntynyt, eikä sen karhuamisen toimenpiteiden onnistumista voitu pitää tilintarkastuksessa saadun evidenssin mukaan uskottavana. Saatavaa koskeva alaskirjaus olisi vaikuttanut negatiivisesti yhtiön taseeseen ja sitä kautta luottoluokitukseen, lisärahoituksen saamiseen ja ehkä jopa johtajan mahdollisuuteen pitää työnsä. Alaskirjausta ei tehty. Tilintarkastaja piti eettisesti tilannetta ”harmaana alueena”, osoitti ymmärrystä asiakasyhtiön johtoa kohtaan, eikä lopulta pitänyt tilannetta niin vakavana, että olisi päätenyt lausumaan siitä yhteisölle antamassaan tilintarkastuskertomuksessa. (Hazqui ja Brivot, 2020.)

Tutkimuksessa havaittiin, että useammassa tapauksessa tilintarkastusyhteisöjen partnerit olivat eettisen riippumattomuutta koskevan dilemman edessä, jossa he joutuivat punnitsemaan toimintaansa hyvän asiakassuhteen säilymisen ja väärinkäytöksistä tai virheistä tilintarkastuskertomuksessa lausumisen välillä. Partnerit myös todennäköisemmin turvautuivat näissä tilanteissa organisaationsa eettisten neuvonantajien sijaan luotettuihin kollegoihin ja ystäviinsä, ja hakivat vahvistusta päätöksilleen heiltä myös jälkikäteen. Tutkijat pitivät tätä toimintaa ymmärrettävänä ja uskoivat sen johtuvan siitä, että tilintarkastuspartnerit eivät halunneet tulla päätöksistään haastetuiksi tai tuomituiksi, vaan he hakivat enemmänkin toiminnalleen hyväksyntää ja vertaistukea sellaisilta tahoilta, jotka kykenivät samaistumaan heidän tilanteeseensa. Tutkijat toteavat, että tilintarkastuspartnerit yleensä myös saivat todennäköisemmin vahvistusta päätöksilleen hakemalla sitä luotetuilta työtovereiltaan ja ystäviltään. (Hazqui ja Brivot, 2020.)

Hazquin ja Brivot'n mukaan haastatellut tilintarkastuspartnerit ymmärsivät varsin hyvin vastuunsa sen osalta, millaisen tilintarkastajan riippumattomuutta koskevan esimerkin he antoivat nuoremmille tilintarkastajille ja apureilleen, sekä sen, miten he ja heidän riskinottonsa osaltaan vaikuttivat edustamansa tilintarkastusorganisaation kulttuurin rakentamiseen (2020). Wulandari ym. (2018) havaitsivat tutkimuksessaan, että organisaation eettinen kulttuuri korreloi positiivisesti tilintarkastajien yksilöllisen eettisen herkkyyden kanssa. Mikäli tilintarkastusyhteisössä oli niin sanotusti organisaation tasolla korkea päätöksentekoa koskeva eettinen taso, oli vastaavasti myös tilintarkastajien eettinen herkkyys muita korkeammalla (Wulandari ym., 2018).

Tilintarkastuspartnereiden toimintaa eettisten dilemmoiden edessä ei Hazquin ja Brivot'n (2020) mukaan selittänyt pelkästään pelko rikosseuraamuksista, rangaistuksista ja mainehaitoista tilintarkastusyhteisöille ja koko ammattikunnalle, vaan myöskin se, millaisia asiakassuhteita heillä oli ja miten he ylläpitivät niitä, sekä se, millaisiksi niin kutsutuiksi "asiakashankkijoiksi" he profiloituivat edustamissaan organisaatioissa.

Coffee (2019) argumentoi tilintarkastusalan epäonnistumisten johtuvan siitä, että tilintarkastuspalveluita ostavat asiakasyritykset eivät halua aggressiivista tilintarkastajaa eivätkä organisaatioiden sidosryhmät toisaalta osaa erotella taitavia tilintarkastajia keskiverroista. Tämän tietäen voittoa tavoittelevat tilintarkastusyhteisöt pyrkivät korkeisiin voittoihin tilintarkastajien työtä tehostamalla, saattamalla kustannukset ja tarkastukseen käytetyn ajan minimiin (Coffee, 2019). Tilintarkastusyhteisöt ovat voittoa tavoittelevia organisaatioissa siinä missä muutkin osakeyhtiöt.

2.3.3 Tilintarkastajan osallistuminen väärinkäyttöksiin

Hazquin ja Brivot'n (2020) mukaan tilintarkastusskandaalit eivät ole takana päin, vaan niitä tulee esiin tietyin väliajoin. Tilintarkastusskandaaleita koskevassa uutisoinnissa korostetaan sitä, kuinka harvinaisia tilintarkastusskandaalit ovat. Myös tilintarkastajien osallisuutta yhteisöjen talousrikoksiin ja väärinkäyttöksiin ja tilintarkastajien rikostuomioita korostetaan uutisoinnissa harvinaisina. (The Wall Street Journal, 2019).

Maaailmanlaajuisesti tunnetuin tilintarkastusskandaali lienee 2000-luvun alussa paljastunut energiayhtiö Enronia koskeva skandaali, jonka myötä julkisuuteen tuli laaja arveluttavien, rikollisellakin tavalla luovien kirjanpitoperiaatteiden sekä korruption vyyhti. Yhtiön tilintarkastajat Arthur Andersenilta hyväksyivät useita epämääräisiä kirjanpitoperiaatteita. Jälkikäteen on todettu, että Enronin tilintarkastajien riippumattomuus oli vaarantunut, ja tilintarkastajilla oli lämpimät välit yhteisön johdon kanssa. Tilintarkastajat tuhosivat kiireisesti tilintarkastusdokumentteja jouduttuaan tutkinnan alaiseksi, joten heillä lienee ollut melko hyvä käsitys toimintansa mahdollisista seuraamuksista. Enron-skandaali johti lopulta tilintarkastusyhteisö Arthur Andersenin kaatumiseen. Skandaalin myötä entinen suurten tilintarkastusyhteisöjen Big Five-kokoonpano kutistui nykyään tunnetuksi Big Fouriksi. Big Four muodostuu neljän kansainvälisen

tilintarkastusyhteisön kokoonpanosta: Deloittesta, Ernst & Youngista, KPMG:stä ja PricewaterhouseCoopersista. (Roy, 2015).

Kesällä 2020 paljastunut Wirecard-skandaali saattoi saksalaisen maksuvälitysyhtiön pitkäaikaisena tilintarkastajana toimineen Ernst & Youngin epäilyttävään valoon (Beerbaum, 2021 ja Möttölä, 2022). Mediassa herätti ihmetystä se, miten tilintarkastajat eivät olleet huomanneet lähes kahden miljardin euron suuruista kuplaa yhtiön taseessa (Möttölä, 2022). Vaikka kyse ei ole niin sanotusta tilintarkastusskandaalista, on Wirecardia seurannut uutisointi hyvä esimerkki siitä, miten talousrikosten uutisoinnissa korostuu tilintarkastajia koskevat syytökset. Kuten Hällström (2007, 105) toteaa, on tilintarkastajan vaikea asemansa puolesta uskottavasti vedota tietämättömyyteen. Tilintarkastajan vastuuseen kuuluu olennaisten tilinpäätösvirheiden vaatiminen korjattavaksi (Leppiniemi, 2013).

Tilintarkastusskandaalit ovat usein kytköksissä johdon väärinkäytöksiin. Esimerkiksi vuonna 2019 niin sanotussa "Steal the exam"-skandaalissa tilintarkastusyhteisö KPMG:n partner tuomittiin vankilaan vailla asiakasyritykseen liittyvien väärinkäytösten epäilysten yhteyttä. Tapauksessa Yhdysvaltojen KPMG:n tilintarkastuspartner tuomittiin osuudestaan korruption yli vuodeksi vankeuteen. Tilintarkastaja oli osallistunut luottamuksellisten tietojen varastamiseen tilintarkastusyhteisöjen julkiselta laadunvalvojalta. Varkauden kohteena olivat niiden asiakasyhteisöjen nimet, joiden osalta tilintarkastusdokumentaatio oli tarkoitus käydä läpi ja arvioida tilintarkastuksen laatua. Näin KPMG oli saanut muihin toimijoihin nähden epäreiluna etuna mahdollisuuden suorittaa ennalta tiedettyjen laaduntarkastuksen kohteena olevien tilintarkastukset erityisen huolellisesti. (The Wall Street Journal, 2019.) Talousrikoksiin erikoistunut syyttäjä Stephen Sorensen piti erittäin harvinaisena tapausta, jossa Big Four-yhteisön partner on syytettynä minkäänlaisesta rikollisesta toiminnasta. Tapauksessa mielenkiintoista on myös se, miten tuomittu partner kommentoi tapausta. Tuomioistuimen kuulemisessa antamansa kommentin mukaan hän "ei koskaan olisi osannut odottaa, että hänen teostaan voisi seurata tuomittu rikostuomio". Lehtikirjoituksen kommenttipalstalla anonyymit, tilintarkastajina esiintyvät henkilöt tuomitsivat jyrkästi tilintarkastusyhteisön partnerin toiminnan, ihmettelivät tämän varomattomuutta ja tietämätöntä asennetta, syyttivät KPMG:tä laajasta korruptiosta ja toivoivat syytetyille kovaa rangaistusta ammattikunnan maineen heikentävästä toiminnasta. (The Wall Street Journal, 2019.)

2.4 Tilintarkastajan työhön liittyvät tunteet

Tässä tutkielmassa käsitellään tilintarkastajien työhön liittyviä tunteita stressin, pelon ja epäonnistumisen pelon kautta. Näitä käsitteitä käytettiin tutkielman empiirisen osuuden teemahaastattelujen runkona toimineen haastattelulomakkeen kysymyksissä. Teoreettisen viitekehyksen viimeisessä alaluvussa määritellään lyhyesti tutkielman kannalta olennaiset tunteet, stressi ja pelko. Lopuksi pohditaan stressiä ja pelkoa tilintarkastajien työssään kokemien tunteiden ja kokemusten kontekstissa, nykytutkimustiedon valossa.

2.4.1 Stressi ja pelko

Pelko on voimakas, epämiellyttävä tunne, johon ihminen voi reagoida kehollisesti esimerkiksi jähmettymällä tai taistele-pakene-järjestelmän avulla (Öhman & Mineka, 2001). Siinä missä muut tunteet ihmisellä useimmiten kohdistuvat muihin ihmisiin, pelon tunne kohdistuu tavallisesti ulkoisen vaaran havaitsemiseen (Öhman & Mineka, 2001; Buckley, 2016). Pelko voi kohdistua myös muihin ihmisiin, näiden käytökseen tai tilanteisiin. Pelkoon ja sen voimakkuuteen vaikuttaa myös tapahtumien konteksti ja seurassa olevat muut ihmiset. (Buckley, 2016). Pelko voi kohdistua myös esimerkiksi epäonnistumisen kokemukseen, jota käsitellään tilintarkastajien ammatin ja vastuun osalta osiossa 2.4.2 Tilintarkastajien kokemat tunteet.

Psykiatrian erikoislääkäri Korkeila (2008) toteaa, ettei stressillä ole täsmällistä määritelmää. Se voidaan kuitenkin määritellä esimerkiksi hallitsemattomaksi ja epämiellyttäväksi koetuksi fyysisen vireystilan voimistumiseksi (Korkeila, 2008). Mattila (2022) kuvailee stressiä tilanteeksi, jossa ihmiseen kohdistuu niin paljon vaatimuksia ja haasteita, että yksilön sopeutumiseen käytettävät voimavarat ovat tiukilla tai jopa ylittyvät.

Stressi on seurausta yksilöön kohdistuvien odotusten ja yksilön resurssien välisestä epätasapainosta (Puttonen, 2006). Stressireaktio eli aistien ja valppauden lisääntyminen käynnistyy, kun havaittu ärsyke ei vastaa turvallisiksi hahmotettuja mielikuvia. Stressireaktion myötä keskushermostotasolla ihmisen hermoston aktiivisuus lisääntyy, ja elimistö asettuu taistele tai pakene-valmiuteen. (Korkeila, 2008). Puttonen (2006) huomauttaa, että tuhansia vuosia samankaltaisena säilynyt ihmisen taistele-pakene-järjestelmä ja sen aktivoitumisen myötä voimakkaat keholliset reaktiot ovat nykypäivän haasteisiin kuitenkin ylimitoitettuja. Tehokas kehollinen varoitusjärjestelmä oli paikallaan petoja pakenevilla metsästäjä-keräilijöillä, mutta verrattain turvallisessa elinympäristössämme nykypäivänä reaktiot lienevät usein turhan voimakkaita.

Mattila toteaa, ettei kaikki stressi ole haitallista. Lyhytaikainen stressi voi toimia jopa eteenpäin vievänä voimana, kun taas pitkittynyt stressi on tutkitusti haitallista, jopa vaarallista. (Mattila, 2022).

Mattilan mukaan stressikokemus on psykologinen ja sen kannalta yksilön oma kokemus stressistä on ratkaisevaa. Yksilön reaktio stressiin riippuu henkilön yksilökohtaisesta sieto- ja vastustuskyvystä, asenteista ja näkökulmista. Stressiin liittyvät oireet ovat myös fyysisiä, ja tavallisimpia stressin aiheuttamia

oireita ovat esimerkiksi ärtymys, jännittyneisyys, aggressiot, levottomuus, ahdistuneisuus, muisti- ja uniongelmat, masentuneisuus sekä kyvyttömyys tehdä päätöksiä. (Mattila, 2022). Stressin lähteitä voivat olla yksittäiset, äkilliset tapahtumat tai tasoltaan matalampi, päivittäinen esimerkiksi työhön liittyvä psykososiaalinen kuormitus (Puttonen, 2006). Stressin aiheuttajaksi työssä Mattila (2022) listaa esimerkiksi työn hallinnan puutteet, työhön liittyvät kohtuuttomat vaatimukset, tuen puutteen, epäoikeudenmukaisuuden sekä epäreilun kohtelun.

2.4.2 Tilintarkastajien kokemat tunteet

Tilintarkastukseen liittyy erottamattomasti alaluvussa 2.2 käsitelty tilintarkastajan vastuu, ja vastuuseen puolestaan liitetään erilaisia tunteita ja pelkoja. Tilintarkastajien tunteita ja pelkoja on tutkittu kansainvälisesti melko vähän.

Luvussa 2.4.1 Tilintarkastajan erehtyminen kuvailtiin haastatellun tilintarkastusyhteisön partnerin ”harmaana alueena” pitämää tilannetta, jossa tilintarkastaja joutui eettisen ongelman eteen: vaatiako epäkurantin myyntisaamisen alaskirjausta asiakasyhteisön johdolta silläkin uhalla, että asiakassuhde olisi voinut kärsiä, ja asiakasyhteisön rahoituksellinen asema olisi voinut heiketä vaadittavan korjauskirjauksen aiheuttaman negatiivisen tasevaikutuksen kautta. Tilintarkastaja osoitti tilanteessa myötätuntoa ja empatiaa yhteisön johtoa kohtaan, eikä lopulta vaatinut yhteisöltä tilinpäätökseen tehtäväksi luottotappiokirjauksia (Hazqui ja Brivot, 2020).

Tilintarkastajan tunteilla on Bhattacharjee & Morenon (2013) mukaan merkitystä sen osalta, miten tilintarkastusta tehdään. He toteavat, että erityisesti kokemattomampien tilintarkastajien kiintymys asiakasyhteisön johtoon ja henkilöistöön voi vaikuttaa siihen, millaisia johtopäätöksiä he tekevät tilintarkastuksen havainnoista (Bhattacharjee & Moreno, 2013).

Tilintarkastukseen liittyviä tunteita ja pelkoja tutkineet Guénin-Paracini ym. (2014) toteavat, että riskiin liittyy erottamattomasti epävarmuus tulevasta, ja siten riski ja pelko ovat toisiinsa liittyviä ilmiöitä. Työssään tilintarkastajat tekevät päätöksiä tavoitellen kohtuullista, eivät absoluuttista varmuuden tasoa. Tämä herättää tutkijoiden mukaan inhimillistä epäonnistumisen pelkoa tilintarkastajissa (Guénin-Paracini ym., 2014).

Absoluuttista varmuutta ei tavoitella tilintarkastuksessa eikä sitä edes voida pitää realistisena tavoitteena. Tilintarkastusta ohjaa ammatillisen harkinnan ohjaamana olennaisuuden käsite. Kussakin tarkastuksessa määritellään erikseen valuuttamääräinen olennaisuuden raja, jonka ylittävät virheet vaaditaan korjattavaksi. Myös muita yhtiö- ja eräkohtaisia tarkempia olennaisuuden vaatimuksia voidaan kussakin tarkastuksessa asettaa erityisen laadullisen olennaisuuden arvioimiseksi. (PRH, 2020.) Tällaisesta esimerkki voisi olla tilintarkastajan asiakkaalleen esittämä vaatimus esittää tilinpäätöksen liitetiedoissa yhteisön leasinglaskelmat, vaikka niiden euromääräinen raja ei ylittäisikään tilintarkastuksessa asetettua olennaisuutta.

International Auditing and Assurance Standards Boardin eli IASB:n (2009) mukaan tilintarkastusriskillä tarkoitetaan riskiä siitä, että tilinpäätökseen sisältyy olennainen virheellisyys, jota tilintarkastaja ei työssään havaitse.

Tilintarkastajien epäonnistumisen pelko on seurausta tilintarkastustoimeksiannon korkean varmuuden ja laadun tavoittelusta. Guénin-Paracinin ym. (2014) mukaan tilintarkastajat pelkäävät, että olennainen virheellisyys jää heiltä huomaamatta, ja puhtaan tilintarkastuskertomuksen antamisen jälkeen olennainen virhe käykin ilmi. Pahimmillaan tilintarkastaja voi joutua huolimattomuudestaan tai tekemästään virheestä rikosvastuuseen ja päätyä jopa vankilaan. Epäonnistumisen pelon vastapuoli on ylimielisyys ja liiallinen itsevarmuus, joka voi johtaa ammatillisen skeptisyyden ja vastuuntunnon hämärtymiseen. Tutkijoiden mukaan jotkut tutkittavat tilintarkastajat antoivat myös paljon painoarvoa sille, mitä tilintarkastuksen epäonnistuminen tarkoittaa sidosryhmien näkökulmasta. Heille aiheutti ahdistusta mahdollisten virheiden huomaamatta jääminen niine seurauksineen, miten virheellinen tilintarkastuskertomus vaikuttaisi yhteisön sidosryhmiin ja toisaalta yhteisön kohtaamaan luottamukseen markkinoilla. (Guénin-Paracini ym., 2014).

Pajunen, Rautiainen & Saastamoinen (2023) tutkivat suomalaisten tilintarkastajien kokemaa ahdistusta tilintarkastuksen havaitsemisriskiä kohtaan. He havaitsivat, ettei havaitsemisriski ollut suomalaisille tilintarkastajille erityisen suuri ahdistusta aiheuttava huolenaihe. Havaitsemisriski on osa tilintarkastusriskiä, ja se on seurausta siitä, että tilintarkastaja ei havaitse olennaista virheellisyyttä tilinpäätöksessä. Tutkimuksessa havaittiin, että tilintarkastajien yksilöllisillä persoonallisuuden piirteillä saattoi olla merkitystä sen osalta, miten voimakasta ahdistusta he tilintarkastajina työssään kokivat. Ne vastaajat, jotka ilmoittivat kokeneensa henkilökohtaista ahdistuneisuutta, kokivat myös työtyytyväisyytensä alhaisemmaksi. Alhaisen työtyytyväisyyden ja tilintarkastajan ammatissa pysymisen välillä todettiin olevan yhteys. (Pajunen ym., 2023). Heidän tutkimuksensa antoi tutkimusnäyttöä siitä, ettei tilintarkastajan ammatti välttämättä sovi sellaisille henkilöille, jotka kokevat herkästi ahdistuneisuuden tunnetta.

Bhattacharjee ja Moreno (2013) tutkivat sitä, miten tilintarkastajien mielialat ja tunnereaktiot vaikuttavat tilintarkastajien työssään tekemiin arvioihin ja johtopäätöksiin. Tunnereaktioista esimerkkeinä he mainitsivat kiintymyksen ja toisaalta negatiivisen suhtautumisen asiakasyhteisöön ja sen henkilöstöön, sekä tilintarkastajien tiettyjä tarkastustehtäviä kohtaan kokeman ahdistuneisuuden tunteen. Kokemattomampien tilintarkastajien osalta oli tyypillisempää, että tehtyiin johtopäätöksiin vaikuttivat erityisesti negatiiviset tunteet asiakasyhteisöä, sen johtoa ja henkilöstöä kohtaan. Tilintarkastajat myös suorittivat enemmän testausta niissä asiakasyhteisöissä, joiden henkilöstöä kohtaan he tunsivat negatiivisia tunteita ja joiden henkilöstön kompetensseja he pitivät alhaisempina. Tutkijoiden mukaan tilintarkastajien positiivinen mieliala saattoi olla hyödyllinen eettistä pohdintaa vaativissa tehtävissä, mutta siitä ei ollut erityistä hyötyä analyttisissä tehtävissä. Tutkijat tulivat siihen johtopäätökseen, että tilintarkastajien tulisi kiinnittää huomiota tunnereaktioihinsa sekä olla tietoisia niiden mahdollisesta epäsovovasta, eli tässä kontekstissa riippumattomuutta ja ammatillista skeptisyyttä heikentävästä vaikutuksesta heidän tilintarkastuksessa tekemiinsä johtopäätöksiin. (Bhattacharjee & Moreno, 2013).

Tilintarkastajien työhön ja vastuuseen liittyviä tunteita ja pelkoja on tutkittu kansainvälisesti melko vähän. Tilintarkastajat tuntevat asiakasyritysten johtoa

kohtaan kiintymystä, empatiaa ja myötätuntoa, mutta myös työhönsä ja ammatilliseen vastuuseen liittyvää epäonnistumisen pelkoa, ja joskus työtehtävistä aiheutuvaa ahdistuneisuutta. Tilintarkastajien kokemilla tunteilla voi olla vaikutusta heidän tekemiinsä tilintarkastuksen johtopäätöksiin, ammatilliseen skeptisyyteen, ja jopa tilintarkastajan riippumattomuuteen ja tilintarkastuksen lopputulokseen.

3 AINEISTO JA MENETELMÄT

Tutkielman tutkimusstrateginen lähestymistapa on deskriptiivinen tapaustutkimus eli case-tutkimus, jossa ei pyritä tulosten yleistettävyyteen. Tutkielman tavoite on tarkastella case Jippii Oyj:n aiheuttamia mahdollisia vaikutuksia tilintarkastajien kokemaan stressiin ja pelkoon sekä siihen, miten tapaus vaikutti haastateltavien tilintarkastajien henkilökohtaiseen kiinnostukseen toimia auktorisoidun tilintarkastajan ammatissa.

Tutkielmassa aineistona käytettiin tutkimuskirjallisuutta ja oikeustapaukseen liittyviä Helsingin käräjä- ja hovioikeuden ja Korkeimman oikeuden tuomiota sekä sanomalehtiartikkeleita. Tuomiot ovat julkisia asiakirjoja. Tutkielman teoreettisen viitekehyksen kokoamiseen käytettiin soveltuvin osin lainsäädäntöä, lain esitöitä, standardeja ja niitä koskevia kommentaareja sekä kotimaisia ja kansainvälisiä tutkimusartikkeleita.

Tutkimusmenetelmä on luonteeltaan laadullinen, ja tutkielman metodologinen lähestymistapa on muistitietotutkimus. Tutkimus suoritettiin teemahaastatteluin, haastatteleamalla yksilöhaastatteluin kuutta nykyistä tai entistä auktorisoitua tilintarkastajaa.

Tämän luvun alussa perehdytään case-tutkimuksen kohteena olevaan Jippii Oyj:hin ja sitä koskevan talousrikostapauksen yksityiskohtiin siltä osin, kuin niillä on tutkielman aiheen kannalta merkitystä. Luvussa edetään tapauksen kuvailusta tutkielman tutkimusmenetelmän ja teemahaastatteluiden kuvaukseen. Alaluvussa 3.4 käsitellään tutkielman empiirisen osion analysointimenetelmää, asiantuntijahaastattelujen analyysia. Luvun lopussa kuvaillaan sitä, miten tutkimuksessa on käsitelty henkilötietoja.

3.1 Case Jippii Oyj

Tietokirjailija Petteri Järvinen (2013) tiivistää teoksessaan Jippii! Huikea tarina IT-kuplasta ja vuosien oikeuspiinasta:

”Suomalainen nettioperaattori Jippii listautui pörssiin keväällä 2000 ja lähti valloittamaan Euroopan markkinoita. Suunnitelmat kariutuivat nettikuplan puhkeamiseen, jolloin avainhenkilöiden toimista käynnistyi yksi Suomen pisimmistä ja mutkikkaimista talousrikosoikeudenkäynneistä.”

Jippii Oyj:n ylioptimistinen vuoden 2001 osavuosikatsauksen tulosestimate, yhtiön sisäpiirin samoihin aikoihin myymät osakkeet ja loppuvuodesta 2001 jätetty hakemus yrityssaneeraukseen saivat nykyistä Finanssivalvontaa edeltäneen Rahoitustarkastuksen huomion heräämään. Tapaus eteni vuonna 2003 keskusrikospoliisin esitutkintaan, joka kesti neljä vuotta. (Järvinen, 2013.)

Tutkielman kannalta merkittävin syyte tapauksessa on tilintarkastajaa koskeva syyte osallisuudesta kirjanpitorikokseen. Syytekohtaan mukaan kirjanpitorikoksen osallisuuden tapahtuman ajankohta on 26.2.2001 järjestetty

tilintarkastuspalaveri, jossa tilintarkastaja toiminnallaan edisti kirjanpitorikosta hyväksymällä väärät ja harhaanjohtavat kirjaukset myyntivoiton ja kulujen netottamisen sekä käyttöomaisuuden hankintamenon jaksotusten osalta. Syyttäjän mukaan tilintarkastaja, virheistä tietoisena, viestitti johdolle antavansa yhtiölle puhtaan tilintarkastuskertomuksen, ja myöhemmin riidattomasti antoi-kin yhtiölle vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen. (Helsingin HO, 1329:2009.)

Suomalaisessa oikeuskäytännössä tilintarkastajien saamat rikostuomiot ja erityisesti vankeustuomiot ovat harvinaisia. Jippii Oyj:n tapauksessa yhteisön päävastuullinen tilintarkastaja tuomittiin hovioikeuden käsittelyssä vuonna 2009 ehdolliseen vankeusrangaistukseen avunannosta kirjanpitorikokseen. Ensimmäistä hovioikeuden tuomiota seurasi laaja julkisuus. Jippii Oyj:n johtoa ja tilintarkastajaa arvosteltiin kovin sanoin. Järvinen (2013, 197) käyttää lehtien Jippii Oyj:n oikeustapauksesta kirjoittelusta termiä ”trial by media”. ”Kaunistele ensin kirjanpitoa. Sitten on helpompi harhauttaa sijoittajaa. Näin teki Jippii, jonka johdon talousrikoksista Helsingin hovioikeus langetti tänään vankeutta ja sakkoja”, kirjoitti Talouselämä tuomioiden julkistamisen jälkeen (Rantanen, 2009).

Tapaus päättyi poikkeuksellisesti ja yllättäen uudelleen Helsingin hovioikeuden käsittelyyn Korkeimman oikeuden ratkaisun myötä. Korkein oikeus totesi yhden hovioikeuden päätöksentekoon osallistuneen hovioikeudenneuvoksen olleen esteellinen. Kyse oli oikeudenkäyntivirheestä, jonka perusteella tapaus palautettiin Helsingin hovioikeuden käsiteltäväksi. (KKO, 2010:78.) Vuonna 2012 hovioikeus päättyi päinvastaiseen johtopäätökseen ja rikostuomiot kumottiin (Helsingin HO, 2012:3530). Korkein oikeus ei myöntänyt tapauksessa valituslupaa vuoden 2013 päätöksessään, joten tilintarkastajan syytteistä vapauttanut hovioikeuden tuomio sai lainvoiman (Helsingin Sanomat, 2013).

Case Jippii Oyj oli ainutlaatuinen talousrikosvyyhti, jossa tilintarkastajaa syytettiin osallisuudesta kirjanpitorikokseen ja jonka yhteydessä tilintarkastaja sai Suomen oikeuskäytännössä tilintarkastajalle äärimmäisen harvinaisen rangaistuksen väitetystä teostaan - ehdollisen vankeusrangaistuksen. Oikeusprosessi oli poikkeuksellisen pitkäkestoinen. Esitutkinnan alkamisesta korkeimman oikeuden viimeiseen päätökseen kesti yli kymmenen vuotta. Järvinen arvioi, että koko tilintarkastajien ammattikunta seurasi tapausta tarkasti, sillä syytteet yhteisön päävastuullista tilintarkastajaa kohtaan sekä tapauksen saama julkisuus olivat poikkeuksellisia (Järvinen, 2013, 179-180).

Tapahtumia tarkasti dokumentoinut ja esimerkiksi oikeusasteiden käsitteilyjä ääninauhurilla nauhoittanut Järvinen (2013, 281) kuvaa kirjassaan pitkän oikeusprosessin piinaavaa vaikutusta vastaajien henkilökohtaiseen elämään. Hän siteeraa Jippii Oyj:n päävastuullista tilintarkastajaa, joka Hovioikeuden ensimmäisen käsittelyn todistajankertomuksessa vuonna 2008 totesi seuraavaa:

”Tällainen tietämättömyys ja osaamattomuus asioiden suhteen on melkein pä loukkaavaa. Paljon harmia tyhjistä. - - Olen joutunut luopumaan osakkuudestani meidän suurimmassa tilintarkastustoimistossa, joten taloudelliset menetykset kymmenen vuoden aikana ovat tuntuvat. - - Tämä on ihan uusi kokemus uran lopettamiseksi.”

Vaikka Jippii Oyj:n päävastuullinen tilintarkastaja lopulta vapautettiin syytteistä, ovat vuosikymmenen kestäneet esitutkinnan ja oikeustaistelun henkiset ja

taloudelliset vaikutukset kiistatta olleet merkittäviä. Prosessi on selkeyden vuoksi kuvattu Taulukossa 1 aikatauluineen.

Ajankohta	Tapahtuma
2000	Tilinpäätös, jota oikeuskäsittelyt koskevat
Kevät 2001	Vakiomuotoinen tilintarkastuskertomus allekirjoitetaan. Jippii Oyj listautuu Helsingin pörssiin.
Kesäkuu 2001	Jippii Oyj antaa ylioptimistisen tulosvaroituksen.
Joulukuu 2001	Jippii Oyj hakeutuu velkasaneeraukseen.
2003	Rahoitustarkastus jättää poliisille tutkintapyyntöön epäillyistä arvopaperimarkkinarikoksista. Tapaus etenee keskusrikospoliisin esitutkintaan. Rikosepäilyiksi nousee muiden syytteiden ohessa kirjanpitorikos.
Kevät 2006	Syytteet nostetaan Jippii Oyj:n johtoa vastaan.
Kevät 2007	Tapauksen käsittely Helsingin käräjäoikeudessa alkaa. Tilintarkastajan rooli muuttuu oikeudenkäynnin edetessä todistajasta syytetyksi.
Lokakuu 2007	Helsingin käräjäoikeus hylkää syytteet kaikkien syytettyjen osalta. Syyttäjä valittaa päätöksestä hovioikeuteen.
Syyskuu 2008	Hovioikeuden ensimmäinen käsittely alkaa.
Toukokuu 2009	Hovioikeus tuomitsee Jippii Oyj:n hallituksen puheenjohtajan ja toimitusjohtajan ehdottomiin vankeusrangaistuksiin ja päävastuullisen tilintarkastajan ehdolliseen vankeusrangaistukseen. Tuomitut valittavat tuomioista Korkeimpaan oikeuteen.
Maaliskuu 2010	Korkein oikeus hylkää valituslupahakemukset. Syytetyt asianajajineen selvittävät epäiltyä hovioikeuden tuomarin esteellisyydsasiaa.
Lokakuu 2010	Hovioikeuden antama tuomio puretaan, hovioikeuden ensimmäisen käsittelyn tuomarin todetun esteellisyyden vuoksi. Asian käsittely palautuu Helsingin hovioikeuteen.
Elokuu 2012	Hovioikeuden toinen käsittely alkaa.
Joulukuu 2012	Hovioikeus vapauttaa kaikkien syytekohtien osalta yhteisön johdon ja tilintarkastajan syytteistä. Syyttäjä valittaa päätöksestä Korkeimpaan oikeuteen.
Kesäkuu 2013	Korkein oikeus ei myönnä asiassa valituslupaa. Prosessi päättyy ja vapauttavat tuomiot saavat lainvoiman.

Taulukko 1. Case Jippii Oyj:n prosessin aikajana. Mukailten Järvinen (2013)

3.2 Tutkimusstrateginen lähestymistapa ja tutkimusmenetelmä

Tutkielman tutkimusstrateginen lähestymistapa on deskriptiivinen tapaustutkimus eli case-tutkimus, joka on Leen ja Humphreyn (2006) mukaan yleinen laskentatoimen laadullisessa tutkimuksessa valittu strateginen lähestymistapa. Case-tutkimuksessa ei pyritä tulosten yleistettävyyteen, vaan saadut tulokset heijastavat nimenomaan tapauksesta tehtyjä havaintoja. Scapens toteaa, etteivät holistisesta näkökulmasta tehdyt yleistyksiset selitä ilmiöitä. Hänen mukaansa ainoastaan case-tutkimuksessa tapauskohtaiset olosuhteet voivat selittää ilmiöitä. (Scapens, 1990). Eisenhardtin mukaan case-tutkimuksella pyritään yleensä joko kuvailemaan tutkittavaa kohdeilmiötä, testaamaan olemassa olevaa teoriaa tai luomaan uutta teoriaa (1989). Tämän tutkielman tutkimusstrateginen tavoite case-tutkimuksen näkökulmasta on kuvailla tutkittavaa kohdeilmiötä, eli case Jippii Oy:tä sekä haastateltujen tilintarkastajien kokemia stressiä, pelkoa sekä sitä, miten tapaus vaikutti heidän kiinnostukseensa toimia tilintarkastajina.

Tutkielma on luonteeltaan kvalitatiivinen. Tutkimuksen empiirinen osuus suoritettiin puolistrukturoituina haastatteluin eli teemahaastatteluin, ja haastattelumenetelmänä käytettiin yksilöhaastatteluja. Teemahaastattelujen kautta kerätyn aineiston perusteella tehty tutkimus on yleinen tapa tehdä laadullista laskentatoimen tutkimusta (Lee & Humphrey, 2006). Metodologisesti teemahaastattelu sopii tutkielman tutkimusaiheeseen, sillä teemahaastattelussa korostetaan ihmisten tulkintoja asioista sekä heidän asioilleen antamia merkityksiä (Tuomi & Sarajärvi, 2018, 88). Teemahaastattelut menetelmänä myös mahdollistavat sen, että haastateltaville voidaan esittää haastattelujen yhteydessä tarkentavia kysymyksiä. Ruusuvooren ym. (2014, 390) mukaan haastattelutilanteessa tutkija ja haastateltava tuottavat faktoja yhdessä siten, että tutkija voi haastattelun kuluessa aiheeseen perehtyneenä tulkita ja kiistää esitettyä tietoa sekä täydentää sitä.

Tutkielman haastattelujen runkona käytettiin kysymyslomaketta (Liite 1), joka lähetettiin haastateltaville sähköpostitse etukäteen. Tutkimushaastatteluja on kuvailtu tarkemmin seuraavassa alaluvussa 3.3 Haastattelut.

Tutkimuksen kohteena ovat asiantuntijoiden kokemukset, mielikuvat, ajatukset ja tunteet liittyen talousrikostapaukseen, jonka alkamisesta on kulunut aikaa kaksikymmentä vuotta. Tämän vuoksi tutkimusmenetelmänä on muistitietotutkimuksen menetelmä, joka on historiantutkimuksessa yleisesti käytetty menetelmä (Teräs & Koivunen, 2017). Kalela (2002) toteaa, että historiantutkijan työ on asioiden ja ilmiöiden välisistä yhteyksistä esitettyjen väitteiden kestävyden punnintaa, kirjoittamalla tapahtuvaa päättelyä. Historiantutkimuksessa käytetyn kuvauksen historiasta on oltava oikeudenmukainen. Kuvauksen on perustuttava todenmukaiseen, kestävään ja hyväksyttävään tietoon. (Kalela, 2002).

Laskentatoimen historia kuvastaa paitsi sitä, miten yhteisöt kautta aikojen ovat pitäneet kirjaa toiminnastaan, mutta myös sitä, kuinka kirjanpito kuvastaa sitä kontekstia, aikaa ja paikkaa, jossa kirjanpitoa on pidetty. Laskentatoimen historian tutkimus on tärkeää jo siitä syystä, että laskentatoimen uuden normiston luomisen kannalta on välttämätöntä ymmärtää aiempaa sääntelyä. Toisin sanoen

menneen ymmärtäminen on välttämätöntä, jotta uutta sääntelyä voidaan tehokkaasti ja järkevästi laatia. (Virtanen, 2004.) Esimerkiksi edeltävien tilintarkastusalan epäonnistumisten ja skandaalien sekä finanssikriisin myötä yhteisöjen laskentatoimeen liittyvien eettisten ja yhteiskunnallisesti merkittävien porsaanreikien havaitsemisen myötä on tehty muutoksia lainsäädäntöön ja muuhun alaa koskevaan sääntelyyn (Beerbaum, 2021).

Pajunen (2011) toteaa, että historiantutkimuksessa syy-seuraussuhde keskittyy tutkimuskohteena olevan ilmiön ymmärtämiseen sekä tulkintaan kontekstiaan kohtaan. Laskentatoimen historiantutkimuksen yhteydessä puhutaan myös niin sanotun uuden laskentatoimen historiasta (new accounting history), jonka mukaan laskentatoimi voidaan nähdä poliittisena ja yhteiskunnallisena ilmiönä. (Pajunen, 2011.) Tämän tutkielman yhdistelmä kuvailevaa tapaustutkimusta sekä tutkielman empiirisen osuuden laskentatoimen muistitietotutkimuksen menetelmävalintaa voidaan pitää uuden laskentatoimen historiantutkimuksen näkökulmaan nojaavana.

Muistitietohistorian tai muistitietotutkimuksen metodologiassa kerätään tutkimuksen osallistujilta tietoa heidän menneistä elämäkokemuksistaan merkittävien, tutkimuskohteena olevien tapahtumien osalta. Se on kautta aikain käytetyin historiantutkimuksen muoto, joka on saanut alkunsa kirjallisten lähteiden tutkimuksena. Muistitietotutkimusmenetelmän moderni tutkimusmuoto on erilaisten litteroitujen nauhoitteiden tai digitaalisten lähteiden perusteella suoritettu tutkimus. (Oral History Association, 2023.) Tässä tutkielmassa haastatteluaineisto on menetelmän modernin muodon mukaisesti litteroitu.

Haynes (2010) toteaa, että muistitietotutkimus soveltuu menetelmänä erityisen hyvin sellaiseen haastattelututkimukseen suoritettavaan historiantutkimukseen, jossa selvitetään vastaajien kuvauksia heidän tunteistaan, muistoistaan ja mielikuvistaan heidän elämänsä varrella tapahtuneista merkittävistä tapahtumista. Menetelmä myös paljastaa sellaisia yksilöiden elämäkokemuksia, jotka jäävät muita, muodollisempia tutkimusmenetelmiä hyödyntämällä havaitsematta. Haynesin (2010) mukaan metodologia eroaa omaelämäkertojen tutkimuksesta siinä, että muistitietotutkimus on interaktiivinen menetelmä, jossa haastateltava vastaa haastattelijan kysymyksiin. Tähän tutkielmaan kyseinen metodologia soveltuu hyvin, sillä tutkimuksen tarkoitus on selvittää haastateltujen asiantuntijoiden tunteita, mielikuvia ja ajatuksia case Jippii Oyj:stä sekä kertoittaa sitä, kuinka heidän ammatillisen elämäkokemuksensa mukaan Jippii Oyj:n talousrikostapaus vaikutti heidän kiinnostukseensa toimia tilintarkastajan ammatissa.

Muiden laadullisten tutkimusmenetelmien tapaan muistitietotutkimuksen menetelmän rajoitteet liittyvät erityisesti tutkimuksen luotettavuuteen, eli siihen kuinka luotettavasti ja toistettavasti tutkimuksessa käytetty mittari mittaa haluttua ilmiötä (Haynes, 2010). Muistitietohistorian menetelmän heikkoutena voidaan nähdä erityisesti se, että haastatteltujen kohteena olevista "todellisista" tapahtumista on kulunut paljon aikaa, ja ihmisillä on taipumus muistaa asioita väärin. Menetelmää koskevassa tieteellisessä keskustelussa on kuitenkin korostunut viime vuosikymmeninä se ajatus, että henkilökohtaiset muistot asiavirheineen voivat olla haastateltavalle kokemuksellisesti ja psykologisesti totta. Se, minkä

haastateltava kokee olevan totta, voi sisältää myös tutkimuksen kannalta arvokasta tietoa (Teräs & Koivunen, 2017.)

Tutkielmassa esitetyt haastattelukysymykset rajoittavat luonnollisesti myös saatuja vastauksia, ja eri sanamuotoja käyttämällä tai erilaisia kysymyksiä esittämällä aihepiirin ympäriltä olisi voitu saada tutkittavilta erilaisia vastauksia. Teräs ja Koivunen (2017) toteavat, että muistitietohistoriaa voidaan hyödyntää tutkimuksissa joko realistisena tai tulkinnallisena muistitietotutkimuksena. Tässä tutkielmassa on metodologisesti hyödynnetty tulkinnallista muistitiedon historiaa. Tarkoitus ei ole ollut täydentää haastattelujen avulla kirjallisista lähteistä saatua faktatietoa tapauksesta, vaan esimerkiksi selvittää haastateltavien tilintarkastajien antamia merkityksiä talousrikostapahtuman tapahtumille sekä niistä seuranneille henkilökohtaisille stressin ja pelon kokemuksille.

Tutkimustulosten kannalta on myös olennaista ottaa huomioon, mitkä seikat voivat vaikuttaa annettujen vastausten rehellisyyteen. Haynes (2010) huomauttaa, että henkilökohtaisia pelkoja ja tunteita tutkittaessa myös tutkittavien voi olla vaikeaa olla vastauksissaan täysin rehellisiä ja paljastaa arkaluonteisia tuntejaan haastateltavalle, erityisesti haastateltavan vastatessa kysymyksiin ammattilaisen asemassa.

3.3 Haastattelut

Tutkielmaa varten haastateltiin kuutta kokenutta tilintarkastuksen asiantuntijaa, joista yksi oli entinen HT-tilintarkastaja, yksi oli haastatteluhetkellä HT-tilintarkastaja ja loput neljä olivat haastatteluhetkellä KHT-tilintarkastajia. Tutkielmaan valikoitiin nykyisiä ja entisiä tilintarkastuksen asiantuntijoita, joiden ura tilintarkastajana ulottui ajalle 2007-2012. Silloin tapausta käsiteltiin mediassa eniten ja haastateltaviksi valikoiduilla asiantuntijoilla oli siten oletettavasti parhaat edellytykset muistaa tapaus, sekä siihen liittyvä uutisointi ja yleinen keskustelu tilintarkastajan näkökulmasta.

Haastattelut suoritettiin Microsoft Teams-videopuhelun välityksellä marras- ja joulukuussa 2022. Haastattelut nauhoitettiin ääninauhurilla haastateltavien suostumuksella myöhempää litterointia varten. Lupa haastattelujen nauhoittamiseen pyydettiin haastateltavilta sähköpostitse etukäteen, ja haastattelun nauhoittamisen aloituksen ja lopetuksen ajankohta ilmoitettiin haastateltaville suullisesti haastattelujen yhteydessä. Haastattelujen tukena käytettiin kysymyslomaketta, joka lähetettiin haastateltaville sähköpostitse etukäteen tutustuttavaksi. Haastateltaville esitettiin tutkimuksen esitietoina myös lyhyt kuvaus tutkielman aiheesta ja tavoitteista, sekä henkilötietojen ja haastatteluaineiston käsitelystä.

Ihmistieteiden eettisten periaatteiden mukaisesti haastateltavien itsemääräämisoikeutta kunnioittaen haastateltavat ovat saaneet kieltäytyä vastaamasta tiettyihin kysymyksiin (Ranta & Kuula-Luumi, 2017). Kaksi haastattelukutsun saanutta tilintarkastajaa kieltäytyi haastattelukutsusta, ja yksi haastateltavista jätti vastaamatta muutamiin haastatteluissa esitettyihin kysymyksiin.

Haastateltavien etsinnässä painotettiin sitä, että haastateltavilla olisi pitkä kokemus tilintarkastusalalta. Koska haastattelujen osalta oli tärkeää, että asiantuntijoilla olisi ollut ainakin teoriassa mahdollisuus muistaa Jippii Oyj:n tapaus hyvin, etsittiin tutkimukseen sellaisia haastateltavia, jotka olivat toimineet jonkin tilintarkastusyhteisön palveluksessa jotakuinkin vuosien 2007-2012 välillä. Oletuksena taustalla oli se, että kyseisinä vuosina tilintarkastusalalla toimineet henkilöt olisivat seuranneet muita aktiivisemmin tilintarkastajan syytteitä ja tuomioita koskevaa uutisointia, ja siten heillä voisi olla tutkimusaiheesta jotain saannottavaa.

Haastateltavien etsinnässä hyödynnettiin LinkedIniä sekä Suomen Tilintarkastajat ry:n uutiskirjettä, johon saatiin pyynnöstä jättää yhteystiedot sekä lyhyt esittely haastattelukutsusta. Yksi haastateltavista tavoitettiin Suomen Tilintarkastajat ry:n uutiskirjeen avulla, ja muille haastateltaville haastattelukutsu esitettiin henkilökohtaisesti sähköpostitse tai LinkedInin chatissa. Haastattelujen pituudet vaihtelivat noin 30 minuutista yli tuntiin. Haastatteluja koskevat tutkimuksen kannalta olennaiset tiedot on koottu seuraavan sivun Taulukkoon 2.

Käytännössä kaikki haastateltavat tilintarkastajat olivat olleet alun perin auktorisoituja HTM-tilintarkastajia, sillä jokainen haastateltavista oli suorittanut auktorisointiinsa johtavan koulutuksen ennen vuoden 2016 tilintarkastuslain uudistusta, jolloin nimike muuttui HTM-tilintarkastajasta HT- ja KHT-tilintarkastajiksi. Selvyyden vuoksi Taulukkoon 2 on kirjoitettu auktorisointinimike vuoden 2016 lakiuudistuksen mukaan, sillä osa haastateltavista oli lisäksi suorittanut KHT-tilintarkastajan auktorisointiin vaadittavan tutkinnon. Yksi haastateltavista oli myös auktorisoitu JHT-tilintarkastaja.

Haastateltavan identifiointi	Auktorisointi vuosikymmeneltä	Kanava, jonka kautta haastateltava tavoitettiin	Haastattelun pituus
H1	HT-tilintarkastaja 1990-luvulta lähtien. Lopetti tilintarkastajana toimimisen pari vuotta sitten.	Suomen Tilintarkastajat ry:n uutiskirjeen haastattelukutsu	1h 09 min 28 sek
H2	HT-tilintarkastaja 1970-luvulta lähtien.	LinkedInin chat	59 min 53 sek
H3	KHT-tilintarkastaja 1990-luvulta lähtien. JHT-tilintarkastaja 2000-luvulta lähtien.	Sähköposti	50 min 4 sek
H4	KHT-tilintarkastaja 2000-luvulta lähtien.	Sähköposti	40 min 51 sek
H5	KHT-tilintarkastaja 2010-luvulta lähtien.	Sähköposti	31 min 59 sek
H6	KHT-tilintarkastaja 2000-luvulta lähtien.	LinkedInin chat	35 min 11 sek

Taulukko 2. Haastattelut

3.4 Analysointimenetelmä

Tutkielman aineiston analysointimenetelmä on asiantuntijahaastattelujen analyysi. Asiantuntijahaastattelu ei ole itsenäinen analysointimenetelmä, mutta sillä on tiettyjä erityispiirteitä. Alastalo ym. toteavat, että asiantuntijahaastattelun kautta saatu tieto on valtasuhteiden läpäisemää sekä tilanteissa ja vuorovaikutussuhteissa tuotettua. (Hyvärinen ym., 2017, 214.) Tutkimuksen kohteena on tutkittava talousrikostapaus ja sen vaikutukset tilintarkastuksen asiantuntijoiden kokemaan pelkoon ja stressiin sekä kiinnostuksen toimia tilintarkastajana. Tutkimuksen kohde eivät siis ole haastateltavat tilintarkastuksen asiantuntijat itse. Haastatellut kokeneet asiantuntijat kertoivat kokemuksistaan ja vastailivat kysymyksiin esitettyine tarkentavine lisäkysymyksineen siltä osin, kuin niitä haastattelutilanteessa ymmärrettiin esittä.

Asiantuntijahaastattelun analyysi edellyttää tutkijalta huolellista taustatyötä ja jopa niin kutsuttua näennäisasiantuntijan roolin omaksumista (Hyvärinen ym., 2017, 222-225). Lisäksi asiantuntijahaastatteluun valmistautuessa menetelmän näkökulmasta on erityisen tärkeää tutustua asiantuntijoiden kirjoittamiin kirjoituksiin sekä antamiin haastatteluihin (Ruusu vuori ym., 2014, 378). Haastatteluihin valmistauduttiin tutustumalla casen kohteena olevaan yritykseen lukemalla eri oikeusasteiden käsittelyjen päätöksiä, aiheesta kirjoitettu tietokirja sekä tapauksesta kirjoitettuja lehtijuttuja ja uutisia verkkolähteistä. Lisäksi tutustuttiin mahdollisuuksien mukaan haastateltavien asiantuntijoiden työkokemukseen esimerkiksi LinkedInin avulla, sekä mahdollisiin mielipide- ja blogikirjoituksiin, joita he olivat tapaukseen liittyen kirjoittaneet.

Haastattelutyylissä pyrittiin argumentoivaan tyyliin, jonka avulla on mahdollista tarkentavia ja lisäkysymyksiä esittämällä houkutella asiantuntija perustelemaan ja täsmentämään näkemyksiään. Tutkimuksessa haluttiin selvittää erityisesti tilintarkastajien henkilökohtaisia ajatuksia, mielikuvia ja tunteita tapaukseen liittyen, sekä sitä, mitkä seikat tutkimusaiheen ympäriltä vaikuttivat heidän kiinnostukseensa toimia tilintarkastajan ammatissa.

Haastateltavat on anonymisoitu vakiintuneen käytännön mukaisesti (Ruusu vuori ym., 2014, 383). Vaikka asiantuntijoiden mielipiteiden painoarvo riippuukin asiantuntijahaastattelun analyysissa haastateltavien henkilöllisyydestä, voidaan tässä tapauksessa heidät anonymisoida. Haastateltavien mielipiteistä ja vastauksista ei ole mahdollista yksilöidä haastateltavien henkilöllisyyttä. Suomessa on Patentti- ja rekisterihallituksen laatiman viimeisimmän Tilintarkastusalan markkinaseurantareportin 2021 mukaan vuonna 2021 ollut 1 320 auktorisoitua tilintarkastajaa (Patentti- ja rekisterihallitus, 2021). Asiantuntijoiden työnantajat vaihtelevat pienistä tilintarkastustoimistoista Big Four-tilintarkastusyhteisöihin. Työnantajaorganisaatioiden kokoa ei ole tutkielmassa identifioitu haastateltavittain. Yksilöiden mahdolliset spesifit vastuunimikkeet on myös jätetty tutkielmassa mainitsematta uskottavan anonymisoinnin vuoksi. Myös haastateltujen sukupuoli, ikä ja tarkat kokemusvuodet on jätetty anonymisoinnin vuoksi tutkimuksessa mainitsematta, sillä ne eivät ole tutkielman kannalta olennaisia.

Haastatteluaineistojen analysoinnin ja litteroinnin yhteydessä vastauksista on poistettu puhekielisiä ilmaisuja ja täytesanoja. Litterointi tehtiin koko haastatteluaineistoon, sillä tutkimuksessa haluttiin välttää liian ylimalkainen litterointi, jolloin tutkimuksen kannalta olennaisia asioita voisi jäädä havaitsematta. Litteroituja sitaatteja on saatettu siistiä puhekielisyydestä, jotta liian pikkutarkka litteraatio ei tekisi tekstistä liian vaikeaselkoista. (Ruusuvuori & Nikander, 2017.)

3.5 Henkilötietojen käsittely

Tutkielmaa tehdessä käsiteltiin henkilötietoja Helsingin käräjä- ja hovioikeuden tuomioiden, Korkeimman oikeuden tuomion sekä asiantuntijahaastattelujen osalta. Tietopyynnön saadut tuomiot lähetettiin kirjoittajalle sähköpostina. Helsingin käräjäoikeus antoi päätöksen tutkimusluvasta ja tuomion lähettämisestä syyskuussa 2022 niillä edellytyksillä, että tutkimusaineistossa mainittavia arkaluontoisia tietoja käsitellään mainitsematta asianosaisten henkilötietoja.

Tutkimusluvassa tuomioita ei saa kopioida tai levittää edelleen. Lisäksi päätöksessä on yksilöity, että kirjoittaja saa käsitellä materiaalia ainoastaan henkilökohtaisessa käytössä olevalla tietokoneellaan, ja tiedot tuhoetaan tutkielman valmistuttua. Kirjoittaja on jättänyt tutkielman näkökulmasta epäolennaiset henkilötiedot keräämättä ja kirjaamatta ylös. Esimerkiksi julkisissa oikeusasteiden tuomioissa mainitaan syytettyjen ja tuomittujen koko nimet ja henkilötunnukset, eikä näitä ole ollut tarpeen tutkielman kannalta käsitellä. Kirjoittaja ei ole kopioinut tai lähettänyt edelleen saamiaan materiaaleja. Tietoja on käsitelty ainoastaan kirjoittajan henkilökohtaisella tietokoneella, ja tiedot tuhoetaan välittömästi, kun tutkielma on palautettu ja hyväksytty.

Haastattelut on nauhoitettu haastateltavien luvalla ääninauhurilla, ja aineistojen anonymisointi on ulottunut litteroituihin tekstiaineistoihin. Litteroitu tekstiaineisto ei sisällä esimerkiksi haastateltavien nimiä, sukupuolta tai haastateltavien edustamien organisaatioiden nimiä, vaan haastateltaviin on viitattu anonymisoiduilla lyhenteillä kuten H1 ja H2, ja Organisaatio X tai Y. Tekstiaineistoa on käsitelty ainoastaan kirjoittajan henkilökohtaisella tietokoneella. Ääninauhat ja niiden litteroinnit tuhoetaan tutkielman valmistuttua.

4 TUTKIMUKSEN TULOKSET

Tässä luvussa käsitellään teemoittain asiantuntijahaastattelujen tuloksia. Tutkimuksen teemoja on viisi: 1) case Jippii Oyj:tä koskevat mielikuvat ja tapauksen uutisointi, 2) case Jippii Oyj:öön liittyvä keskustelu ja tapauksen käsittely haastateltavien edustamissa organisaatioissa, 3) case Jippii Oyj:öön liittyvä pelko ja stressi, 4) mielikuvat tilintarkastusalan epäonnistumisista ja skandaaleista sekä 5) tilintarkastajien kokemukset tilintarkastajan vastuusta. Luvun alaluvut on ot-sikoitu näiden teemojen alle.

Haastattelujen runkona käytettiin Kysymyslomaketta (Liite 1). Menetelmämetodologisista syistä, muistitietotutkimuksena suoritetuissa tutkimuksessa haastateltavien henkilökohtaiset käsitykset ja psykologinen totuus tapahtumista on hyväksytty vastauksissa sellaisenaan. Haastattelujen yhteydessä ei verestetty haastateltavien muistoja esimerkiksi kertaamalla talousrikostapauksen yksityiskohtia tai korjattu asiavirheitä sisältäviä vastauksia, jotta asiantuntijoiden vastauksia ei epähuomiossa ohjattaisi mihinkään tiettyyn suuntaan, ja näin vääristettäisi tutkimuksen tuloksia. Asiantuntijoilla oli esimerkiksi erilaisia käsityksiä siitä, olivatko Jippii Oyj:n johto ja päävastuullinen tilintarkastaja syyllistyneet ja tuomittu rikoksista, eikä heidän käsityksiään korjattu tutkimushaastattelujen yhteydessä. Haastattelujen päätyttyä haastateltavien asiantuntijoiden kanssa keskusteltiin vapaamuotoisemmin tapauksesta, ja tämän keskustelun yhteydessä yksityiskohtia saatettiin joiltain osin puida tarkemmin.

4.1 Case Jippii Oyj:tä koskevat mielikuvat ja tapauksen uutisointi

Haastattelut aloitettiin selvittämällä, milloin asiantuntijat muistivat kuulleensa Jippii Oyj:n talousrikostapauksesta ensimmäisen kerran. Kysymyksen tarkoitus oli johdatella luontevasti keskustelua tapaukseen liittyviin muistikuviin. Case Jippii Oyj oli haastateltaville asiantuntijoille vaihtelevasti tuttu. H1 muisti tapauksen tarkasti yksityiskohtia myöten, kun taas osaan haastateltavista tapaus ei ollut jättänyt juurikaan muistijälkeä. H1 tunsu tapaukseen liittyviä avainhenkilöitä henkilökohtaisesti ammatillisten suhteidensa perusteella. H1 lähestyi kysymystä hyvin käytännönläheisesti, ja hän selosti Jippii Oyj:n talousrikostapauksen alkuvaiheen tapahtumia vastauksessaan yksityiskohtaisesti. H1 kuvaili kuulleensa tapauksesta jo silloin, kun nykyistä Finanssivalvontaa edeltänyt viranomainen, Rahoitustarkastus, aloitti omat tutkimuksensa, eli jo ennen keskusrikospoliisin esitutkinnan aloittamista. H1 muisti tarkasti, että Rahoitustarkastus kiinnostui tapauksesta, kun Jippii Oyj oli ensin vuoden 2001 alussa listautunut pörssiin, antanut kesällä positiivisen tulosvaroituksen ja jo saman vuoden joulukuussa ajautunut yrityssaneeraukseen.

Muut haastateltavat kertoivat kuulleensa tapauksesta ensi kertaa tapauksen saaman julkisuuden myötä. H3, H4 ja H6 muistivat lukeneensa jostakin lehtijutun, ja H2 kommentoi, ettei muista mistä lähteestä oli lukenut tapauksesta, mutta arveli tapauksen tulleen tietoonsa lehtikirjoittelun myötä. H5 muisti

lukeneensa tapauksesta ensi kertaa Kauppalehden ja Helsingin Sanomien lehtikirjoituksista.

“Tämä oli silloin, kun poliisit alkoivat sitä tutkimaan ja se nousi uutisiin. Käytännössä se oli ensimmäinen kerta, kun kuulin tästä.” (H4)

Tutkimuksessa selvitettiin, mitä tapauksen uutisoinnista jäi asiantuntijoille mieleen, sekä sitä, millaisia ajatuksia ja tunteita tapauksen uutisointi asiantuntijoissa herätti. Luonnollisesti haastateltavista niillä asiantuntijoilla, joilla tapaus oli paremmin muistissa, oli myös eniten sanottavaa tapauksen uutisoinnista. H1 piti lehtikirjoittelua yksipuolisena ja vastaajia syyllistävänä.

“Uutisointi oli sellaista, että kirjoitettiinhan siitä aika räväkästi. Kun lehdet kirjoittavat, ne kirjoittavat aika räväkästi pohtimatta onko se [kirjoitettu] totta vai tarua. - - [Tapausta] pidettiin törkeänä tapahtumana, jota se sitten ei ollut, kun katsoo lopputulosta aikanaan.” (H1)

Vastauksissaan samoilla linjoilla H1:n kanssa olivat myös H4 ja H5. H5 totesi, että lehtikirjoittelussa vastaavissa tapauksissa alkaa hyvin usein alusta alkaen syyllisten etsiminen ja leimaaminen, kun taas tapahtumien syiden perusteellinen pohdinta jää uutisoinnissa vajaaksi. H2:n mukaan uutisointi oli syytettyjä leimaavaa. H2 piti mielenkiintoisena sitä, että tapausta käsiteltiin eri oikeusasteissa ja mediassa pitkään, mutta lopulta niin sanotuille ”talousrikellisille” ei koitunut tapauksesta seuraamuksia. H2:lle jäi erityisenä seikkana mieleen se, että yhteisön vastuunalaiset hallituksen jäsenet eivät juurikaan joutuneet tarkastelun alaiseksi, kun taas tilintarkastajan vastuu nähtiin lähes samanveroisena hallituksen jäsenen kanssa.

H3 ja H6 eivät muistaneet tapaukseen liittyvästä uutisoinnista yksityiskohtia, mutta kommentoivat yleisellä tasolla niitä ajatuksia, joita vastaavanlaisista tapauksista tai niitä koskevasta uutisoinnista tuli heille mieleen. H3 nosti tässä vaiheessa haastattelua esiin tapausta edeltävät Enronin ja Worldcomin tilintarkastusskandaalit, joiden pohjalta hän arvioi, että 2000-luvun alussa tilintarkastusta koskeva uutisointi oli sävyltään negatiivista ja jopa aggressiivista. H3:n mukaan 2020-luvulla tilintarkastusta koskeva keskustelu mediassa on selvästi 2000-luvun alkua neutraalimpaa ja sävyltään asiallista. H6 puolestaan kommentoi, että vastaavien tapausten yhteydessä tilintarkastajien saamien tuomioiden uutisointia seuranneena hän on toisinaan hieman huolestunut ja yleensä pohtii, ovatko tapauksissa tilintarkastajat todella syyllistyneet tekoihin tai laiminlyön-teihin, joista heitä syytetään.

Haastattelussa selvitettiin myös sitä, millaisia mielikuvia haastateltavilla oli tapauksen tuomioista eri oikeusasteissa sekä tapaukseen liittyvistä henkilöistä. H4 kommentoi, että tapauksen vaiheet eri oikeusasteissa saivat hänet pohtimaan tilintarkastusalaan liittyviä riskejä, ja tuomiot muutenkin herättivät hänessä erilaisia tuntemuksia. Hän muisti, että tapauksen osalta annetut tuomiot muuttuivat matkan varrella eri oikeusasteissa. Lisäksi H4 muisteli, että tapauksen uutisoinnin aikaan jotkut tilintarkastusalan kollegat olivat niin kiinnostuneita tapauksesta, että käyttivät omaa aikaansa selvittäen julkisista lähteistä tapauksen yksityiskohtia. Tapaukseen liittyvistä henkilöistä kysyttäessä H4 muisteli

tapauksessa syytettynä ollutta tilintarkastajaa laajasti tunnettuna henkilönä, jonka persoonaa hän kuvaili ”räväkäksi”. H4:n mukaan tilintarkastaja oli myös tunnettu ”mielipidevalmiina” henkilönä, joka jakoi toimialallaan mielipiteitä. Jippii Oyj:n päävastuullisen tilintarkastajan lisäksi H4 muisteli, että yhteisön johtoon ja hallitukseen kuului myös tunnettuja henkilöitä, mutta ei kuvaillut heitä koskevia mielikuviaan tarkemmin.

H5:lle jäi parhaiten mieleen tapauksen uutisoinnista Jippii Oyj:n johto, jonka syyllisyyttä spekuloidtiin laajasti mediassa. Yhteisön johdon, samoin kuin tapauksen uutisoinnin osalta, H5:lle jäi parhaiten mieleen syyllistäminen ja syyllisten etsiminen. H5 ei muistanut tarkasti millaisia tuomioita Jippii Oyj:n tapauksessa syytetyt lopulta saivat, mutta kommentoi yleisemmällä tasolla talousrikoksia koskevia ankarien rikostuomioiden aina hätkähdyttävän.

”Se mikä aina talousrikostuomioissa hätkähdyttää, on se, että ne ovat todella vakavia ja ankaria. Ja hyvä niin, mutta jos [tuomiot] suhteuttaa muihin rikoksiin, niin kyllähän niistä [talousrikoksista] ihan kunnon tuomioita saa.” (H5)

Vuonna 2011 uutisoitiin Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen antaneen Suomelle tuomion liian pitkäksi venyneestä oikeudenkäynnistä. Kyseisen, jutussa nimeltä mainitsemattoman tapauksen oikeuskäsittely esitutkinnasta lopulliseen tuomioon kesti yhteensä kahdeksan vuotta ja yhden kuukauden (Yle Uutiset, 2011). Jippii Oyj:n tapauksen käsittely puolestaan kesti noin kymmenen vuotta keskusrikospoliisin esitutkinnan aloittamisesta siihen, että toisen hovioikeuden käsittelyn tuomiot saivat lainvoiman. Haastateltavista H1 muisti, että tapausta käsiteltiin todella pitkään eri oikeusasteissa. Hän uskoi, että tapauksen pitkä käsittelyaika oli syytetyille ahdistava kokemus.

Muilla haastateltavilla ei ollut kommentoitavaa tapaukseen liittyvistä henkilöistä tai heidän saamistaan tuomioista. Kysymyksen johdattamana H1 ja H6 kommentoivat tilintarkastajan työtä ja siihen liittyvää vastuuta yleisemmällä tasolla. H1 arvioi, että tapaus laittoi suomalaiset tilintarkastajat ammattikuntana pohtimaan tarkemmin sitä, millaisia toimeksiantoja otetaan vastaan ja millaisia lausuntoja annetaan. H6 kertoi pohtineensa myös sitä, voisiko hän itse joutua samankaltaiseen tilanteeseen kuin Jippii Oyj:n tapauksessa syytetty tilintarkastaja, tai jossakin muussa Jippii Oyj:n kaltaisessa tapauksessa moitteita tai syytteitä saanut tilintarkastaja. Hän ei kuitenkaan uskonut, että olisi voinut joutua huolellisesti ja ammattimaisesti työnsä tehtyään vastaavaan tilanteeseen.

”Aina ensin mietin omalta kannalta, että olisiko minulta voinut mennä läpi tuollainen [virhe tarkastuksessa]. Sitten totean, että ei, kyllä olisin varmaan tajunnut, että tuollaista tapahtuu.” (H6)

4.2 Case Jippii Oyj:öön liittyvä keskustelu ja tapauksen käsittely organisaatioissa

Tutkimuksessa selvitettiin, miten tapauksesta keskusteltiin haastateltavien tilintarkastajien edustamissa organisaatioissa kollegoiden kesken, sekä miten tapauksesta viestittiin organisaatioiden sisällä. Aluksi selvitettiin, kävivätkö asiantuntijat vapaamuotoista keskustelua tapauksesta kollegoiden kesken, ja millaista mahdollinen keskustelu oli luonteeltaan. Kysymysten tarkoitus oli kartoittaa, millaisia mielikuvia viestintä ja keskustelu organisaatioissa oli herättänyt haastatelluissa.

H1 kertoi, että tapauksesta keskusteltiin kollegoiden kanssa, ja keskustelua käytiin erityisesti silmällä pitäen sitä, mitä tilintarkastajan tulisi tehdä tai olla tekemättä, jotta ei itse joutuisi vastaavaan tilanteeseen kuin Jippii Oyj:n päävastuullinen tilintarkastaja. Tutkimuksessa haluttiin tietää lisää H1:n ajatuksista siitä, miten tämän mukaan vastaavaan tilanteeseen joutumisen voisi välttää ja pyydettiin H1:ä tarkentamaan vastaustaan.

”Esimerkiksi rakennusliikkeissä täytyy olla hyvin tarkkana urakoiden jaksotusten suhteen. Onko ne [urakat] jaksotettu niin, etteivät ne tuloutukset ole ylioptimistisia.”
(H1)

H1 kertoi myös aikoinaan luopuneensa eräästä tilintarkastusasiakkuudesta, sillä kyseisen asiakasyrityksen johto ei suostunut korjaamaan tilinpäätöksessään tuloutuksia koskevia kirjauksia varovaisemmiksi. H1:n ammatillisen näkemyksen mukaan kyseisen yhteisön tuloutuskirjaukset olivat ylioptimistisia, joten hän ei ”suostunut laittamaan nimeään niiden alle”.

H4 muisti kollegoiden kanssa käydyt keskustelut yksityiskohtaisesti. Keskustelut olivat koskeneet dokumentaatiota ja sen laajuutta potentiaalisesti näyttönä tilintarkastajaa vastaan. Keskusteluissa oli pohdittu sitä, voisiko liian suuri määrä dokumentaatiota kääntyä oikeudenkäynnin todistelussa tilintarkastajaa vastaan. Toisaalta keskusteluissa oli spekuloitu myös sitä, miten laajasti tilintarkastaja oli ollut tietoinen mahdollisista väärin tehdyistä kirjauksista.

H3 arveli käyneensä joitakin kahvipöytäkeskusteluja aiheesta, mutta keskustelu tai sen sävy ei ollut erityisen mieleenpainuva. Hänen mukaansa aiheesta keskusteltiin vain yhtenä asiana muiden puheenaiheiden joukossa. H2, H5 ja H6 eivät muistaneet, että erityisesti Jippii Oyj:n tapauksesta olisi keskusteltu kollegoiden kesken. H5:n ja H6:n mukaan kuitenkin vastaavissa tapauksissa tapahtumat usein jalkautuvat kahvipöytäkeskusteluun. H6:n mukaan keskustelua käydään yleensä vastaavissa tapauksissa yhdessä kollegoiden kanssa pohdiskellen, onko tilintarkastaja toiminut tilanteessa oikein vai väärin. H5:n myös arveli, että vastaavista tapauksista keskustellaan vapaamuotoisesti kollegoiden kesken tilintarkastuksen apulaisia huomattavasti enemmän auktorisoitujen tilintarkastajien, ja erityisesti tilintarkastuspartnereiden välillä. Tämän H5 tulkitsee johtuvan siitä, että tilintarkastuskertomuksia antavat päävastuulliset tilintarkastajat joutuvat

työssään pohtimaan riskejä laajemmin, kuin suorittavaa tarkastustyötä tekevät tilintarkastuksen apulaiset.

Tutkimuksessa tiedusteltiin sitä, miten Jippii Oyj:n tapausta käsiteltiin organisaation sisäisissä kokouksissa ja koulutuksissa. H1 muistaa, että hänen organisaatiossaan tapausta käsiteltiin sisäisissä koulutuksissa sekä tilintarkastajien että kirjanpitäjien kanssa. H1:n mukaan hänen edustamansa organisaation koulutuksissa keskityttiin erityisesti tilintarkastajien ja kirjanpitäjien rikosvastuuseen ja kirjanpitorikoksen osallisuuden käsitteeseen niissä tapauksissa, joissa tilintarkastaja tai kirjanpitäjä havaitsee väärinkäytöksiä tai epäselvyyksiä, mutta jättää ilmaisematta havaintojaan riittävällä raportoinnin tasolla.

H4:n mukaan tapaus suorastaan sivuutettiin hänen edustamansa organisaation sisäisissä koulutuksissa. Samoilla linjoilla oli myös H5. Hän tosin vastasi kysymykseen sillä varauksella, että työskenteli tapauksen aikaan alemmalla asematasolla tilintarkastajan apulaisena, jolla tapausta ei välttämättä olisi hänen käymissään koulutuksissa käsitelty erityisen kattavasti.

“Tästä ei ollut kokouksissa mitään. Oma mielikuva on se, että hyvin hyvin vähän oli tästä puhetta missään virallisissa tilaisuuksissa.” (H4)

“Sillä tasolla jolla itse työskentelin, ei noussut tämä tapaus esiin. Jälkiviisaana ajattelen, että vastaavassa tilanteessa nyt meidän organisaation riskienhallinta tiedottaisi siitä, etenkin ylemmälle tasolle.” (H5)

H2, H3 ja H6 eivät muistaneet erityisesti Jippii Oyj:n tapauksen nousseen esille organisaation sisäisissä koulutuksissa, vaikkakin H3 ja H6 arvelivat, että tapaus oli saattanut nousta esiin jossakin ajankohtaiskoulutuksessa. H2:n mukaan talousrikostapauksista on joskus ollut puhetta KHT-koulutuksissa. H3 ja H6 kommentoivat yleisesti organisaationsa tapaa käsitellä vastaavia tapahtumia. Vastavien asioiden käsittelyä organisaation sisäisissä koulutuksissa lähestyttiin H3:n ja H6:n mukaan hyvin asiallisesti toteavaan tyyliin. Heidän mukaansa viestinnän tarkoituksena on kiinnittää tilintarkastajien huomio mahdollisiin tilintarkastuksen riskipisteisiin.

Tutkimuksessa selvitettiin haastateltujen asiantuntijoiden näkökulmasta sitä, opittiinko heidän työnantajaorganisaatioissaan jotakin tapauksesta, ja kokivatko haastatellut asiantuntijat oppineensa tapauksesta jotakin henkilökohtaisesti. Asiantuntijoista vain H1 ja H4 kokivat oppineensa erityisesti Jippii Oyj:n tapauksesta jotakin. H5 arveli tapauksen korostaneen hänen edustamassaan organisaatiossa entistä enemmän ammatillisen skeptisyyden ja varovaisuuden eettisten periaatteiden merkitystä, mutta kommentoi organisaationsa oppeja yleisemmällä tasolla, ei vain Jippii Oyj:n tapaukseen liittyen.

H1:n mukaan keskeinen oppi hänen edustamassaan organisaatiossa oli se, että dokumentoinnin ja työpapereiden selkeys ovat hyvin tärkeitä, mikäli tilintarkastajan työ joutuu syyttäjien ja poliisin esitutkinnan tarkasteluun.

“Sen takia on hyvät työpaperit ja tarkasti tehty dokumentoinnit, jotta [tilintarkastaja] voi näyttää toteen, että kaikki on tehty kuten pitää ja epäkohdat on nostettu esille riittävän ajoissa.” (H1)

Lisäksi H1 korosti vastauksessaan jo ennen toimeksiannon vastaanottamista tehtyä perusteellista taustaselvitystyötä mahdollisista piilevistä riskeistä. H1 kuvaili organisaationsa suorittamaa taustaselvitystyön prosessia, jossa tutkitaan esimerkiksi mahdollisen uuden asiakasyrityksen luottotiedot ja käydään läpi muutama viimeisimmän vuoden tilinpäätökset, jotta mahdolliset riskipisteet voidaan tunnistaa. Jos tehdyssä taustaselvitystyössä ilmenee yrityksen osalta jotakin epäilyttävää tai epämääräistä, toimeksiannosta kieltäydytään. H1 kertoi myös tuntevansa useita kollegoita, jotka jo ennen toimeksiannon vastaanottoa tehdyssä selvityksessä havaittujen epämääräisyyksien vuoksi, ovat kieltäytyneet ottamasta toimeksiantoa vastaan.

H1:llä on urallaan pitkä kokemus todistajana useissa eri talousrikosoikeudenkäynneissä. Huolellisen taustatyön lisäksi H1 listasi henkilökohtaiseksi opikseen sen, että syytetyn penkille voi joutua riippumatta siitä, onko syyllinen vai ei.

”Oikeus on tietyllä tavalla joskus sokea. Sinne joutuu sekä syylliset että syyttömät käsittelyyn.” (H1)

H4:lle tapauksen keskeinen henkilökohtainen oppi oli ammatillisen harkinnan merkitys tilintarkastuksessa. Ammatillisen harkinnan tulisi H4:n mukaan aina ohjata tarkastusta ja dokumentointia siten, ettei tilintarkastuksessa koskaan tule dokumentoida mitä sattuu ja ”olla tekevinään paljon asioita”, ilman ammatillista harkintaa. Lisäksi H4 korosti vastauksessaan, että epäselvyyksien välttämiseksi keskeiset havainnot on aina ”nostettava tilintarkastuskertomukselle”.

Muut haastatellut asiantuntijat mainitsivat vastaavista tapauksista mieleen nousseita oppeja. H5:n ja H6:n vastauksissa korostuivat työhajeisiin vaikuttaneet uudet ja konkreettiset dokumentointivaatimukset. H6:n mukaan vastaava tapaus voisi johtaa hänen edustamassaan organisaatiossa esimerkiksi siihen, että osaksi tilintarkastusdokumentaatiota vaadittaisiin ylimääräistä työpaperia. Hän myös huomautti, että tapauksen aikana 2000-luvun alussa tilintarkastus tehtiin ”paperimaailmassa”, ja tämä on voinut vaikuttaa dokumentoinnin säilytyksen luotettavuuteen, sillä digitaalisesti säilytettynä tilintarkastusdokumentaatio on varmemmassa tallessa. H5 puolestaan oli sitä mieltä, että erityisesti tämänkaltaisten tapausten motivoimana tilintarkastajien tulisi nostaa herkemmin epämääräiset kirjanpidon käsittelyperiaatteet tilintarkastuskertomukselle.

H2 kuvaili parhaiten urallaan mieleen jäänyttä Uudenmaan Villatavaratehtaan tapausta, jossa tilintarkastaja joutui maksamaan mittavat vahingonkorvaukset henkilökohtaisesti. H2:n mukaan tapauksessa syytettynä ollut tilintarkastaja päätti uransa tilintarkastajana tapauksen vuoksi. Keskeinen oppi kyseisen tapauksen osalta H2:lle oli se, että tilintarkastajan vastuuvakuutusten on oltava kattavat.

4.3 Case Jippii Oyj:öön liittyvä stressi ja pelko

Tutkielmassa selvitettiin haastateltujen asiantuntijoiden näkemyksiä siitä, oliko Jippii Oyj:n talousrikostapauksella vaikutusta heidän kokemaansa stressiin ja pelkoon. Kysymys aiheutti H1:ssä huvittuneisuutta. Hän naurahti kysymyksen kuullessaan, kertoi ettei koe stressiä juuri mistään, ja kertasi tapauksen vaikuttaneen hänen osaltaan lähinnä siihen, miten huolellista taustatyötä hän tekee ennen toimeksiannon vastaanottamista.

H3:n mukaan stressi ja epäonnistumisen pelko tietyllä tavalla liittyvät tilintarkastajan ammattiin. H3 nosti esiin sen näkökulman, että stressillä ja epäonnistumisen pelolla on positiivinen vaikutus tilintarkastuksen laatuun, sillä ne pitävät tilintarkastajan nöyränä ja toisaalta virkeänä mahdollisten tilinpäätösvirheidensä varalta.

“Oikeastaan ne vähän niin kuin kuuluvat tähän tilintarkastajan ammatin luonteeseen. Pitää nöyränä. Tämä ammatti on nostaa riskejä ja pulmia esille ja raportoida niistä, ja antaa kohtuullista varmuutta näihin tilinpäätöstietoihin. - - Jotta järjestelmä toimii tehokkaasti, epäonnistumisen pelko pitää ihmiset virkeänä. Melkein sanoisin, että se on myönteinen asia. Jos ei sitä ole, niin silloin [tilintarkastuksen] laatu lähtee laskemaan.” (H3)

H2:n mukaan Jippii Oyj:n tapauksella ei ollut vaikutusta hänen kokemaansa stressiin ja pelkoon. Hän tarkensi vastauksessaan, että eräs toinen tapaus, jossa tilintarkastajat joutuivat vahingonkorvausvastuuseen, aiheutti stressiä hänen urallaan. H5 vastasi yleisemmin, ettei koe työssään varsinaisesti pelkoa, mutta tapauksen myötä hän on kiinnittänyt erityistä huomiota tiettyihin tilintarkastuksen osa-alueisiin, kuten johdon olettimiin ja tuloutusten kirjaamiseen. H5 arvioi myös, että stressin ja pelon tunteminen tilintarkastajan ammatissa on tietyllä tapaa luonne- tai tyyppikysymys, eikä hän itse koe olevansa erityisen herkästi stressaantuva luonteeltaan.

H4 oli vastauksessaan samoilla linjoilla. Hän ei kokenut tapauksen aiheuttaneen stressiä tai pelkoa, mutta tapaus oli vahvistanut hänen käsitystään siitä, että tilintarkastajan on pidettävä tiukasti kiinni ammatillisesta harkinnastaan ja tarvittaessa pysyttävä tiukkana esimerkiksi sen osalta, että tietyt olennaiset virheet tai epäselvyydet tilinpäätöksissä nostetaan huomautuksina tai lisätietoina tilintarkastuskertomukselle.

H4 myös arveli, että nuoremmat, vähemmän aikaa alalla toimineet tilintarkastajat voivat kokea pidemmän linjan tarkastajia enemmän stressiä ja epäonnistumisen pelkoa tilintarkastukseen liittyen, sillä ammatillisten kokemusvuosien kertyminen lisää tilintarkastajan ammatillista ymmärrystä siitä, millaiset asiat tilintarkastuksissa ovat olennaisia. H4 uskoi, että nuoremmat alalle tulleet mahdollisesti stressaavat pienemmistä, epäolennaisista asioista tilintarkastuksissa.

H6:n mukaan stressiä ja pelkoa ei niinkään aiheuttanut Jippii Oyj:n tapaus, jossa hän arvioi päävastuullisen tilintarkastajan menetelleen huolimattomasti. Sen sijaan H6 kommentoi, että stressiä tai pelkoa aiheuttaa enemmän tilintarkastuksen kurinpidollinen vastuu ja siihen liittyvät PRH:n suorittamat tilintarkastuksen laadunvalvonnan tarkastukset. Niiden osalta H6 huomauttaa, että

toisinaan PRH:n antamat kurinpidolliset rangaistukset tilintarkastajille tuntuvat kohtuuttoman suurilta ja perusteet rangaistuksille suorastaan mitättömiltä. Kuten Mattila (2022) toteaa, voivat stressiä aiheuttaa työelämässä esimerkiksi kohtuuttomat vaatimukset ja epäoikeudenmukaisuuden kokemukset. Näin kokee toisinaan myös H6, PRH:n tilintarkastajien kurinpidollisen valvonnan osalta.

“Välillä tuntuu, että aika mitättömistä asioista voi saada omalla nimellä [tilintarkastuslautakunnan] päätöksen: *‘[nimi] on tehnyt nyt huonoa työtä’*. Vaikka se ei johtaisikaan vankeustuomioon, niin tavallaan maineeseen jollain laajuudella [vaikuttaa]. - - [Mietittyttä] voisiko niin käydä ihan itsellekin, vaikka tekeekin työnsä huolella.” (H6)

Tutkielmassa haluttiin selvittää, oliko Jippii Oyj:n talousrikostapauksella vaikutusta siihen, miten houkuttelevana asiantuntijat pitivät tilintarkastajan työtä. Tutkielmassa selvitettiin, oliko tapauksella haastateltujen asiantuntijoiden mielestä tilintarkastusalan houkuttelevuutta vähentävää tai lisäävää vaikutusta. Yksikään haastateltu asiantuntija ei pitänyt Jippii Oyj:n tapausta merkittävänä sen osalta, miten houkuttelevana henkilökohtaisesti pitää tai piti tilintarkastajan ammattia.

“Ei tällaisella tapauksella ole minulle ollut minkäänlaista vaikutusta.” (H3)

Tutkimuslöytö ei ole erityisen yllättävä haastateltujen asiantuntijoiden osalta, sillä kaikki he olivat tehneet pitkän uran tilintarkastajana. Sen sijaan asiantuntijoista H3 ja H4 tunnistivat, että Jippii Oyj:n tapauksella saattoi olla tilintarkastusalan houkuttelevuuden osalta negatiivista vaikutusta, jonkun entisen kollegan osalta.

H3 kommentoi, että joidenkin kollegoiden osalta vastaavien talousrikostapausten yhteydessä tilintarkastajien kokema stressi ja pelko ovat johtaneet siihen, että tilintarkastustyön houkuttelevuus on kärsinyt ja joitakin kollegoita on siirtynyt muihin työtehtäviin. H3 myös huomautti, että mikäli vastaavien tapausten osalta tilintarkastaja ahdistuu ja kokee toistuvasti voimakasta stressiä, lienee parasta ohjautua urallaan joihinkin muihin tehtäviin.

“Tunnistan tämän [ilmiön]. Meiltä [organisaatiosta] on lähtenyt ihmisiä, jotka ovat kipuilleet tämän asian kanssa. Mutta sitten jos sellaista [ahdistusta, pelkoa ja stressiä] on, niin silloin melkein on niin, että kannattaa katsoa joku toinen ammatti. - - Tässä ammatissa pitää vähän niin kuin ottaa ne luodit vastaan, ja jos ei siihen pysty ja nahka ei kestä, niin pitää valita toinen ammatti.” (H3)

H5 piti uskottavana väitettä siitä, että Jippii Oyj:n kaltaiset talousrikostapaukset ja niiden yhteydessä tilintarkastajaan kohdistuva syyttely tilanteesta on voinut vaikuttaa negatiivisesti tilintarkastusalan houkuttelevuuteen yleisellä tasolla. Hän pohti myös sitä, että tilintarkastaja voi olla kovassakin vastuuasemassa hyvin varhaisessa vaiheessa uraansa, kun taas usein suurempien yhtiöiden johtoportaan, joissa on myös kova henkilökohtainen vastuu, päätyy työntekijä yleensä vasta huomattavasti myöhemmin urallaan. Toisaalta hän myös totesi, että kaikkeen liiketoimintaan liittyy aina riskiä.

H4 puolestaan arvioi, että sen sijaan, että rikosoikeudellinen vastuu vähentäisi hänen näkökulmastaan tilintarkastajan työn houkuttelevuutta, korostaa

tilintarkastajan vastuullinen yhteiskunnallinen asema, johon rikosoikeudellinen vastuukin olennaisesti liittyy, hänen työnsä tärkeyttä ja lisää ammatin mielekkyyttä. H4:n mukaan tilintarkastajan työhön osittain olennaisesti liittyvät pelon ja stressin kokemukset vahvistavat käsitystä ammatin vastuullisuudesta. Tilintarkastajan vastuu jopa lisää ammatin houkuttelevuutta hänen silmissään.

H6:n mukaan Jippii Oyj:n tapauksella ei ole ollut vaikutusta siihen, miten houkuttelevana hän pitää tilintarkastajan ammattia. Sen sijaan H6 huomauttaa, että tilintarkastajia koskevalla kurinpidollisella vastuulla on vaikutusta siihen, miten houkuttelevana hän pitää tilintarkastajan työtä. H6 viittaa vastauksessaan jälleen PRH:n tilintarkastusvalvonnan toimintaan liittyvään epäoikeudenmukaisuuden kokemukseen.

Kysyttäessä siitä, mitä tunteita Jippii Oyj:n tapaus tänä päivänä asiantuntijoissa herättää, olivat asiantuntijat melko yksimielisiä siitä, että tunteet tapausta kohtaan olivat laantuneet. H3:n ja H2:n mukaan tapaus ei herätä heissä minkäänlaisia tunteita, kun taas H1, H4 ja H6 kommentoivat, että tunteet tapausta kohtaan ovat haihtuneet. H5 ei ottanut osaltaan kantaa tapauksen herättämiin tunteisiin, mutta kuvaili niitä ajatuksia, joita tapaus hänessä herättää. H5 pohti sitä, että nousumarkkinassa "asioita tehdään vauhdilla" ja riskit kasvavat, ja toisinaan riskit myös realisoituvat, kuten Jippii Oyj:n tapauksessa. H5 myös huomauttaa, että vastaavia tapauksia nousee Euroopassa esiin tasaisin väliajoin, ja siksi jatkuva riskien arviointi tilintarkastajan työssä on erityisen tärkeää.

4.4 Tilintarkastajien mielikuvat ja kokemukset tilintarkastusalan epäonnistumisista ja skandaaleista

Teemahaastattelujen neljäs teema on tilintarkastajien mielikuvat tilintarkastusalan epäonnistumisista ja skandaaleista. Teemaan liittyvät kysymykset oli lisätty tutkimushaastatteluihin siltä varalta, että Jippii Oyj:n tapaus ei olisi tehnyt vastaajiin merkittävää vaikutusta. Tutkimuksessa haluttiin tietää, poikkesivatko tapausta koskevat mielikuvat merkittävästi muista talousrikoksista tai tilintarkastusalan epäonnistumisista koskevista tapauksista.

Tämän teeman osalta tutkimuksessa selvitettiin, jäikö tilintarkastajia mietittämään vanhoihin tilintarkastustoimeksiantoihin liittyvät asiat sen valossa, että talousrikosten esitutkinta voi Suomessa kestää useamman vuoden. Mikäli näin olisi ollut, olisi se oletettavasti lisännyt tilintarkastajien stressin ja pelon kokemuksia työssään. Tilintarkastajat olivat kuitenkin lähes yksimielisiä siitä, etteivät vanhat toimeksiannot juurikaan jää kaihertamaan mieltä. H2 ei vastannut kysymykseen.

H1:llä on runsaasti kokemusta talousrikostapausten todistajana toimimisesta eri oikeusasteiden käsittelyissä. Hän totesi, etteivät vanhat toimeksiannot jää mietityttämään, mutta hän piti poliisin esitutkintaan kuluvaan aikaan talousrikosten osalta kohtuuttomana.

”Ei [jää mietityttämään], mutta Suomessa kaikki esitutkinnot kestävät liian kauan. Se tarkoittaa tietynlaista yhteiskunnallista kustannusta tutkimusten kohteille, ja uhreille pitkää odotusaikaa. Se on semmoinen [asia], mikä poikkeaa monesta muusta maasta, joissa tehdään tutkinta nopeasti ja siihen panostetaan kerralla.” (H1)

H3 sanoi, ettei koe stressiä vanhojen toimeksiantojen vuoksi. Syiksi H3 mainitsi luottamuksen Suomen oikeusjärjestelmään sekä sen, että Suomessa kaikki henkilöt ovat yleisesti vahingonkorvausvelvollisia aiheuttamastaan vahingosta ja toisaalta rikosoikeudellisesti vastuussa tekemistään rikoksista. Hän kertoi kokeneensa stressiä vanhoista toimeksiannoista uransa alkuvaiheessa, mutta totesi, ettei viiteentoista vuoteen ole kokenut stressiä vastaavista asioista.

Myös H4 kommentoi, ettei hän jää pohtimaan vanhoja toimeksiantoja. Hänen mukaansa tilintarkastajan omalle mielenrauhalle voi käydä liian raskaaksi menneiden tapahtumien liiallinen pohtiminen. Hänestä tilintarkastajassa hyvä piirre on se, ettei jää liikaa miettimään ”vanhoja juttuja”. H6 oli samoilla linjoilla H4:n kanssa siinä, ettei hänkään jää miettimään vanhoja tilintarkastustoimeksiantoja. Syyksi H6 ilmoitti sen, että kokee tekevänsä tilintarkastajana työnsä niin laadukkaasti alan lakien ja standardien vaatimusten mukaisesti, ettei näe tarpeellisuutta vanhojen toimeksiantojen suhteen jännittämistä.

Pörssi- ja rahoitusyhtiötä tilintarkastava H5 oli sitä mieltä, että yleensä vuoden kuluttua tilintarkastuskertomuksista on jo kulunut sen verran aikaa, ettei tilintarkastuksia ole tarpeen jäädä pohtimaan. Hän arvioi, että siinä vaiheessa uusi informaatio on jo tullut täydentämään tilintarkastuskertomuksissa vahvistettuja tietoja. Toisaalta hän uskoi yleisemmällä tasolla, että törkeimpien väärinkäytösten tapauksissa pitkä esitutkinta-aika voi jäädä mietityttämään tutkinnan

kohteeksi joutuneita tilintarkastajia. Hänellä kertomansa mukaan ei henkilökohtaisesti ole kokemusta sellaisesta.

Haastatelluilta tiedusteltiin, mitä tapauksia heille tulee mieleen, kun he miettivät tilintarkastusalan epäonnistumisia ja tilintarkastusskandaaleja. Tilintarkastusalan epäonnistumisten käsitettä ei avattu haastateltaville, joten jokainen vastaaja tulkitsi kysymyksen omalla tavallaan. Vastaajasta riippuen, tilintarkastuksen epäonnistumisiksi vastaajat tulkitsivat esimerkiksi erilaisia tilintarkastusalan skandaaleja tai sellaisia tilintarkastusalan tapahtumia, joista PRH:n tilintarkastuslautakunta oli tehnyt havaintoja ja antanut tilintarkastajille kurinpidollisia rangaistuksia.

Moni mainitsi kansainvälisistä tapauksista 2000-luvun alun Enron-skandaalin. Kansainvälisistä tapauksista muisteltiin myös Worldcomin ja Wirecardin tapauksia. Muita haastatteluissa esiin nousseita tapauksia olivat 1990-luvulla Ekomen Oy:n Instinct Oy:lle antamaa apporttia koskeva tapaus, Uudenkaupungin Villatavaratehtaan tapaus sekä Wärtsilä Meriteollisuuden konkurssia koskeva tapaus. Kotimaiset tapaukset olivat jääneet tilintarkastajille mieleen, sillä niiden osalta tilintarkastajia kohtaan kohdistettiin oikeusasteissa vahingonkorvausvaatimuksia, ja niitä oli käsitelty Suomen mediassa sekä toisaalta haastateltavien edustamien organisaatioiden sisäisissä koulutuksissa.

H1 ja H2 kuvailivat mieleen jäänyttä Ekomen Oy:n ja Instinct Oy:n välistä apporttitapausta, jossa kaksi Big Four-yhtiötä joutui Korkeimman oikeuden päätöksestä vahingonkorvausvastuuseen aiheuttamastaan vahingosta. Ekomen Oy:n tapaus jäi H2:lle mieleen erityisesti siksi, että siinä tilintarkastajille tuomittu korvaussumma oli poikkeuksellisen suuri.

”Ekomenin tapauksessa tilintarkastajat joutuivat vastuuseen. Korvaussumma oli siinä 20 miljoonaa markkaa. Noin suurta vahingonkorvausta ei ole aiemmin ollut. - - Eihän yksin toimiva tilintarkastaja sitä [vahingonkorvaussummaa] normaalisti pystyisi millään hoitamaan.” (H2)

Enronin tapauksen osalta H2 muisteli erityisesti tilintarkastusyhteisö Arthur Andersenin kaatumista. Myös H4 nosti esiin sen, että Enron-skandaalin myötä viides Big Five-yhteisöistä lopetti toimintansa, jolloin suuret kansainväliset tilintarkastusyhteisöt kutistuivat nykyiseen Big Four-kokoonpanoon. H6 muisteli myös tilintarkastusalaan ravistellutta Enron-skandaalia, mutta ei muistanut tapauksen yksityiskohtia tarkasti. H4 huomautti lisäksi, että globaalilla tasolla melkein joka vuosi nousee esiin uusi, isoksi luokiteltava tilintarkastusalan skandaali tai epäselvyys, jossa tilintarkastaja ”joutuu tikun nokkaan”.

H6 mainitsi tilintarkastusalan epäonnistumista tulevan mieleen viimeaikaiset PRH:n laaduntarkastuksessa esiin nostetut tapaukset. Tapauksista mieleenpainuvimmat koskivat lähipiirin tarkastusta koskevia lausuntoja.

”Päällimmäisenä tulee mieleen näitä PRH:n nostoja, että esimerkiksi lähipiiriä ei ole tarkastettu riittävästi.” (H6)

H3:lle oli jäänyt mieleen Wärtsilä Meriteollisuuden konkurssi, sillä tapaus sijoitui ajallisesti hänen uransa alkuun tilintarkastajana. Myös Enronin, Wirecardin

ja Worldcomin tapaukset olivat jääneet hänelle mieleen. H3 huomautti kuitenkin, että käsite 'tilintarkastuksen epäonnistuminen' on arvolatautunut, eikä kuvaa hyvin hänen edellä mainitsemiaan suomalaisia tapauksia.

"Tämä 'epäonnistuminen' käsitteenä.. Kaikissa ammateissa aina joku epäonnistuu. Jos me tehdään [tilintarkastus] säännösten mukaan ja ei kaikkea huomata, niin se ei välttämättä ole paha asia, jos on työt tehty kunnolla. Eri asia on lähteä rikoksen polulle." (H3)

H5 mainitsi aiemmin haastattelussa Wirecardin tapauksen, mutta kysymyksen kuullessaan hän arvioi tilintarkastusskandaalien ja tilintarkastusalan epäonnistumisten syitä yleisemmällä tasolla. Hän piti todennäköisenä, että niissä tilintarkastaja ei ole täysin ymmärtänyt tilintarkastusasiakkaaseen liittyviä liiketoimintoja ja niihin liittyviä riskejä, eikä siksi ole osannut kohdentaa tarkastuksessa sopivassa määrin tarkastustoimenpiteitä.

Haastateltavilta kysyttiin, millaisia ajatuksia ja mielikuvia heidän mainitsemansa tilintarkastusskandaalit ja tilintarkastusalan epäonnistumiset herättävät heissä. H3 pohti tapauksia sidosryhmien kokonaisuutena ja nosti esiin esimerkiksi johdon vastuun tilanteissa, kun taas muut vastaajat keskittyivät erityisesti kommentoimaan tapausten tilintarkastajia sekä tilintarkastajan vastuuta.

Enronin osalta H4 kommentoi tilintarkastajan riippumattomuuteen liittyviä ongelmia. Hän arvioi, että tilintarkastaja voi joutua riippumattomuuden näkökulmasta vaikeaan asemaan, mikäli asiakkaasta tulee liian tärkeä tilintarkastajalle. Riippumattomuuden vaarantuminen näkyi H4:n mukaan Enronin tapauksessa erityisesti siten, että tilintarkastaja "katsoi sormien läpi tietynlaisia asioita", sillä Enronista oli tullut Arthur Andersenille dollarimääräisesti liian tärkeä asiakas. Riippumattomuuden ongelmasta tilintarkastaja H4:n mukaan pääsee vain ja ainoastaan olemalla suoraselkäinen ja jämäkkä vaatimuksissaan asiakasyhteisön tilinpäätöskirjauksia kohtaan.

"Jos koet [tilintarkastajana], että sinulla on joku hirveän tärkeä asiakas, niin niissäkin tilanteissa pitää olla pokkaa ja ryhtiä todeta, että ei näin vaan näin." (H4)

H5 pohti tilintarkastusalan epäonnistumiseen liittyen erityisesti tapausten seurauksia tilintarkastajille. Hän nosti esiin myös tilintarkastajan sovittua palkkiota ja toisaalta rajatonta vahingonkorvausvastuuta koskevan epäsuhtaan.

"On se tietyllä tapaa epäsymmetrinen tilanne, kun tilintarkastajan vastuu on rajaton ja palkkio on rajallinen, ja sitä vastuuta ei sidota vaikka palkkion määrään, kuten vaikka aika usein neuvonantopalvelujen tarjoamisessa." (H5)

H6 pohti erityisesti PRH:n laadunvalvonnan antamia lausuntoja ja tilintarkastuslautakunnan kurinpidollisia toimenpiteitä. H6:n mukaan lähimpiin tilintarkastusta koskevista PRH:n lausunnoista tulee sellainen mielikuva, että joskus sanktion kohteena ollut tilintarkastaja on suhtautunut työhönsä jopa kevytmielisesti ja menetellyt huolimattomasti. Hän myös nosti esiin tilintarkastukseen liittyvän olennaisuuden käsitteen, joka ohjaa tilintarkastusta, mutta ei aina päädy tapauksia koskevaan uutisointiin.

“Uutisoinnissa joskus unohtuu se, että tilintarkastaja ei käy joka lippulappua läpi, eikä pysty joka ikisen kirjauksen oikeellisuudesta varmentumaan. Meitä ohjaavat standardit lähtevät siitä olettamasta, että meillä on olennaisuus ja tarkastuksessa otetaan otoksia, ja niihin nyt ei vaan aina osu kaikki [virheet ja väärinkäytökset].” (H6)

Haastateltavilta tiedusteltiin, kerrotaanko heidän työnantajaorganisaatioissaan tilintarkastuksen epäonnistumisista niin sanottuja kauhutarinoita, sekä sitä, miten alan epäonnistumisista viestitään heidän organisaatioissaan. Lähes kaikki vastaajat tunnistivat ilmiön niin sanotuista kauhutarinoista, mutta suurimman osan mielestä tilintarkastusskandaaleista ja tilintarkastusalan epäonnistumisista viestittiin heidän organisaatioissaan asiapainotteisesti, opetusmielessä.

H2 totesi, että alalla kerrotaan kauhutarinoita, ja erityisesti silmällä pitäen sitä, miten riskejä tuntematta ”spekuloidaan, ettei tilintarkastajan tulisi laittaa nimeään joka paikkaan”. H1:n mukaan kauhutarinoita kerrotaan hänen edustamassaan organisaatiossa. Tilintarkastusalan epäonnistumisista tiedottamisen tarkoitus on hänen mukaansa tilintarkastajan ammatin vastuullisuuden korostaminen. H1 täsmensi vastauksessaan, että viimeisimpänä niin sanottuja kauhutarinoita kerrottiin eräälle hänen organisaationsa työntekijälle, joka kävi HT-tentissä, jotta työntekijä ymmärtäisi miten vakavasti auktorisoidun tilintarkastajan tulisi suhtautua tilintarkastusdokumentaatioon.

H5:n mukaan hänen edustamassaan organisaatiossa tilintarkastajia ei pelotella kauhutarinoilla. H5 oli sitä mieltä, että hänen edustamassaan organisaatiossa alan skandaaleista viestitään, mutta viestinnän sävy on asiapainotteinen ja opettava. Tapauksista viestintä on hänen mielestään tärkeää, sillä jokainen tapaus pitää sisällään opetuksen esimerkiksi riippumattomuudesta tai huolellisuudesta. Toisaalta H5 totesi, että varsinaisia kauhutarinoita ei hänen edustamassaan organisaatiossa haluta kertoa tai niillä pelotella, sillä niillä voidaan pahimmillaan viedä tilintarkastajan ammatin mielekkyyttä alalle suuntautuvilta tulevaisuuden tähdiltä.

H3:n ja H4:n mukaan tilintarkastusalan skandaalit ja esimerkiksi tilintarkastajien saamat sanktiot, rangaistukset ja tuomiot tulevat toisinaan heidän työnantajaorganisaatioidensa viestinnässä esiin, mutta myös he olivat sitä mieltä, että tapauksia käsitellään hyvin asiapainotteisesti. Heidän mukaansa tällaisia tapauksia koskevan viestinnän tarkoitus on kiinnittää tilintarkastajien huomiota tiettyihin tarkastuspisteisiin ja välttää vastaavat virheet tulevaisuudessa.

H6 arvioi, että niin sanottuja kauhutarinoita kerrotaan esimerkin omaisesti tietosuojaja- ja riippumattomuuskoulutuksissa. Kuitenkin myös H6 oli sitä mieltä, ettei tapauksilla ja niihin liittyvillä rangaistuksilla mässäillä näissä tilaisuuksissa. Sen sijaan organisaation viestinnässä halutaan tuoda tapauksissa tehdyt virheet tilintarkastajien tietoon, jotta vastaavat tilanteet voidaan tulevaisuudessa välttää.

“Tietosuoja- ja riippumattomuuskoulutuksissa on meillä aina sellaisia case-esimerkkejä, joissa joku on tehnyt jotain, joko meidän yrityksessä tai jossain muussa yrityksessä, ja tämä johti näin ja näin isoihin sakkoihin ja tämän ja tämän henkilön irtisanomiseen. Tällaisia kauhutarinoita kerrotaan.” (H6)

Haastateltavilta tiedusteltiin, olivatko he kohdanneet tilintarkastajan urallaan talousrikos- tai väärinkäytösepäilyjä, ja millaisia eettisiä kysymyksiä tapauksiin

liittyi. Vastaajista pisimpään tilintarkastajina toimineilla H1:llä, H2:lla ja H3:lla oli kokemusta toimeksiantoyritystensä osalta talousrikos- tai väärinkäyttösepäilyistä.

H1:llä oli kokemusta Jippii Oyj:n talousrikostapauksen todistajana, mutta myös hänen omaan asiakaskuntaansa tilintarkastajana oli kohdistunut muutama talousrikosepäily. H1 oli joutunut urallaan pohtimaan, tulisiko hänen tilintarkastajan ominaisuudessa tehdä jopa rikosilmoitus jostakin asiakkaastaan. Eettisistä kysymyksistä tapauksiin liittyen H1 mainitsi ainakin sen, että talousrikosepäilyjen yhteydessä hän on joutunut hyvin tarkasti pohtimaan, onko poliisin esitutkinnalle todella tarvetta, vai tuleeeko tehdyllä rikosilmoituksella aiheutettua kaikille osapuolille turha prosessi. Näin hän oli kokenut ainakin niissä tulkinnanvaraisissa tilanteissa, joissa ei ollut kyseessä aivan ilmiselvä rikosepäily.

H1:llä on lisäksi kokemusta talousrikostapauksesta sellaisen asiakastoi-meksiannon osalta, jonka kirjanpitäjänä hän toimi. Kyseisessä tapauksessa asiakasyhteisö oli maksukyvytön, mutta osakeyhtiön omistaja oli tästä huolimatta myöntänyt yhteisöltä itselleen osakaslainan. H1 kertoi menelleensä tapauksessa siten, että hänen organisaationsa oli tehnyt yhteisön kirjanpidon palkkiotta loppuun asti, vaikka yhteisö menikin kesken tilikauden konkurssiin. Näin hän kirjanpitäjänä saattoi osoittaa esitutkinnan suorittaneille rikospoliiseille, ettei ollut osaltaan edesauttanut rikoksen peittelyä.

H2 kertoi eräästä tilintarkastusasiakkaastaan, jonka osalta havaitsi kirjanpidossa epäilyttävää menettelyä. Tilanne johti asiakassuhteen purkamiseen. Myöhemmin hänelle selvisi, että entisen asiakasyhteisön omistaja sai tekemästään kirjanpitorikoksesta vankeustuomion. H2 huomautti, että rikosepäilyt johtuvat yleensä siitä, että joissakin yhteisöissä tulosta yritetään manipuloida. Eettisesti tilanteet voivat olla hankalia siksi, että niissä ei ole aina havaittavissa selkeitä rikoksia tai väärinkäytöksiä, vaan toiminta voi olla niin sanotusti harmaalla alueella.

”Muutamissa yhteisöissä yritetään tulosta säädellä siten, että se on vähän rajalla.” (H2)

H3 kertoi uralleen sattuneen kymmeniä epäiltyjä ja todettuja väärinkäytöksiä. Hän totesi vastaavien tapausten lähes väistämättä tulevan vastaan, mikäli toimii riittävän kauan tilintarkastajan ammatissa. H3:n mukaan talousrikosepäilyt, virheet ja muut vastaavat asiat, jotka edellyttävät tilintarkastajalta reagointia, ovat ”tilintarkastajan ruisleipää”. Toisaalta H3 myös huomautti, ettei väärinkäytösten etsiminen ole tilintarkastajan pääasiallinen tehtävä.

”Tilintarkastajan ensisijainen tehtävä ei ole etsiä väärinkäytöksiä, vaan ottaa huomioon väärinkäytöksistä ja virheistä johtuva olennainen virheellisyys tilinpäätöksessä. Se tulee ottaa suunnittelussa ja tehtävissä huomioon.” (H3)

H6 kertoi kohdanneensa urallaan väärinkäytöksiä mutta ei talousrikosepäilyjä. Tapauksissa väärinkäytökset oli havaittu asiakasyrityksissä esimerkiksi whistleblow-kanavan kautta ja tuotu yrityksen johdon toimesta hänen tietoonsa. Sellaisia tilanteita, joissa H6 tai häntä avustaneet tilintarkastuksen apulaiset olisivat

havainneet tilintarkastusta suorittaessaan väärinkäytöksiä tai jotakin epäilyttävää, ei ollut tapahtunut.

H4 ja H5 eivät olleet urallaan kohdanneet väärinkäytös- tai talousrikosepäilyjä. H4 kertoi, että joskus konkurssipesien tarkastajat ovat tiedustelleet häneltä lisätietoja, mutta esimerkiksi mitään syytöksiä häntä kohtaan tilintarkastajana ei ole koskaan kohdistettu. Pörssi- ja rahoitusyhtiöitä tilintarkastava H5 kommentoi olevansa onnekas, sillä ei ollut kohdannut urallaan talousrikos- tai väärinkäytösepäilyjä. H5 epäili myös hänen asiakasyritystensä suuren koon ja sitä kautta laajojen raportointivaatimusten suojanneen häntä epäilyttäviltä tilanteilta.

H6:n mukaan osasta tapahtumia oli kulunut paljon aikaa, ja osa tapauksista oli viimeaikaisempia. Muut haastateltavat eivät ottaneet kantaa tapahtumien aikatauluun. H6 huomautti, että tapauksiin liittyvä tärkein henkilökohtainen oppi on se, että asiakasyhteisön sisäisellä kontrolliympäristöllä on suuri merkitys.

“Jo sen takia, että omat työntekijät ei lähde tekemään mitään hölmöyksiä vain sen takia, että se on mahdollista.” (H6)

4.5 Tilintarkastajien kokemukset tilintarkastajan vastuusta

Teemahaastattelujen viides ja viimeinen teema oli tilintarkastajien kokemukset tilintarkastajan vastuusta. Tutkimuksessa arvioitiin, että tilintarkastajan vastuuseen liitetään erilaisia tunteita ja pelkoja. Tilintarkastajilta kysyttiin, kuinka he henkilökohtaisesti kokevat tilintarkastajan vastuun. Kysymyksen yhteydessä tilintarkastajan vastuuta ei määritelty erikseen tai eritelty esimerkiksi kurinpidolliseen vastuuseen, vahingonkorvausvastuuseen ja rikosvastuuseen, sillä vastauksia ei haluttu johdatella mihinkään tiettyyn suuntaan. Haastateltavat vastasivat sen mukaan, mitä heille tilintarkastajan vastuusta päällimmäisenä tuli mieleen.

Haastateltavista suurin osa piti tilintarkastajan vastuuta merkittävänä. H1:n mukaan tilintarkastajan vastuuta on vaikea kvantitatiivisesti arvioida, mutta se tuntuu hänestä suurelta. H6:n mukaan tilintarkastajan lakisääteinen vastuu on hänelle kohtuullinen taakka kantaa, mutta toisinaan asiakasyhteisöjen kirjanpito ja tilinpäätökset on laadittu niin huolimattomasti, että tuntuu, että tilintarkastaja joutuu ”melkein laatimaan tilinpäätöksen asiakkaan puolesta itse”. Tilintarkastusalan eettiset ohjeet estävät tilintarkastajaa tarkastamasta omaa työtään ja siten laatimasta kirjanpitoa tarkastamalleen yhteisölle, joten tällä tavoin tilintarkastajalle asiakasyhteisön sälyttämä taakka tilinpäätöksen oikeellisuuden varmentamisesta tuntuu hänestä toisinaan raskaalta.

H2 otti vastuuasiassa kantaa erityisesti tilintarkastajien kurinpidolliseen vastuuseen eli PRH:n tilintarkastuslautakunnan suorittamien laaduntarkastusten perusteella annettuihin lausuntoihin ja sanktioihin. Hänen mukaansa tilintarkastajat ammattikuntana kokevat PRH:n tilintarkastusvalvonnan laaduntarkastukset ”varsinaisena, tilintarkastuksessa realisoituvana vastuuna”. Näin hän koki erityisesti siksi, että tilintarkastuksen laadunvalvonnalla tuntui hänen mukaansa olevan usein liian tiukka linjaus sanktioiden suhteen. H2 myös perusteli arviotaan PRH:n laadunvalvonnan liian tiukasta linjasta sillä, että rikostuomioita tilintarkastajat saavat kuitenkin hyvin harvoin mahdollisten laiminlyöntiensä ja huolimattomuutensa vuoksi. H2:n vastaus on linjassa H6:n aiemmin eriteltyjen mielipiteiden kanssa PRH:n laadunvalvontaa kohtaan.

H4 ja H5 nostivat esille tilintarkastajan vastuuseen liittyen sen, että vastuullinen ja yhteiskunnallisesti merkittävä tehtävä myös lisää ammatin mielekkyyttä. Heille tilintarkastajan vastuu näyttäytyikin ennen kaikkea positiivisessa valossa. H4:n mukaan tilintarkastajan vastuu näkyy myös alan palkkauksessa ja tilintarkastajien yhteiskunnallisessa asemassa. H5 nosti esiin vielä tässä yhteydessä tilintarkastajan rajattoman vahingonkorvausvastuun, jonka hän koki erityisen painavaksi. Hänen mukaansa sitä tulisi sääntelyn tasolla harkita ja pohtia uudelleen.

H3 ei pitänyt tilintarkastajan vastuuta erityisenä asiana. Hän koki tilintarkastajan vastuun olevan vastuuta siinä missä mihin tahansa muuhunkin ammattiin liittyvä vastuu. Myös H6 huomautti, että työhön liittyvä vastuu ei ole tilintarkastukseen liittyvä ainutlaatuinen asia.

”Ehkä on vaikea kuvitella työtä jossa ei olisi minkäänlaista vastuuta, jos siitä jotain palkkaakin pitäisi saada.” (H6)

Viimeinen tutkimushaastattelussa esitetty kysymys oli, kokevatko haastateltavat, että tilintarkastajan vastuulla on vaikutusta tilintarkastustyön houkuttelevuuteen. Vastauksia tuli monesta eri näkökulmasta. H1 kommentoi, ettei henkilökohtaisesti koe tilintarkastajan vastuun ainakaan vähentäneen hänen kiinnostustaan tilintarkastajan ammattia kohtaan. Hän täydensi vastaustaan kertomalla, että tunsii erään henkilön, joka oli vaihtanut alaa koettuaan vastuun liian painavaksi taakaksi. Myös H3 totesi aiemmin haastattelussa, että tunnisti ilmiön, jossa tilintarkastusalan vastuu ajaa jossain määrin ihmisiä pois alalta, vaikkei henkilökohtaisesti kokenutkaan vastuuta painavaksi taakaksi.

Myös H5 uskoi tilintarkastajan vastuulla olevan yleisesti vaikutusta alan houkuttelevuuteen nimenomaan negatiivisessa mielessä. H5 arvioi, että nuoremmille tilintarkastajan apureille, joilla ei ole vielä HT-, KHT- tai JHT-auktorisointia, vastuulla ei ole niin suurta merkitystä. Vastuu konkretisoituu, kun auktorisointu tilintarkastaja laittaa oman nimensä tilintarkastuskertomuksiin.

”On ihan eri tilanne olla kakkonen kuin ykkönen.” (H5)

Tilintarkastajien kurinpidolliseen vastuuseen liittyen H2 kommentoi uskovansa, että PRH:n tilintarkastuksen laadunvalvonnan korkeat dokumentoinnin vaatimukset ajavat asiantuntijoita pois alalta. Hänestä oli myös todennäköistä, että PRH:n laadunvalvonta toisinaan keskittyy epäolennaisiin asioihin. Lisäksi H2 arvioi, että joidenkin suurempien tilintarkastusyhteisöjen sisäisen laadunvalvonnan vaatimukset ovat niin korkeita, että nekin saavat tilintarkastajia lannistumaan ja vaihtamaan alaa tai työnantajaaorganisaatiota.

H3:n mukaan tilintarkastajan vastuu ajaa nuorempia tarkastajia pois alalta. Hän kuitenkin arvioi, ettei syy ole niinkään vastuussa, vaan nuorempien asiantuntijoiden vastuun sietokyvyssä ja varovaisuudessa.

”Luulen, että tämä nykysukupolvi on vuosi vuodelta varovaisempaa. Maailma on läpinäkyvämpää, ja on tullut tämä chattailu ja some, ja ihmiset valvovat ja pelottelevat toinen toisiaan. Nykyihmiset ovat hirveän paljon varovaisempia. Ylipäänsä mihin tahansa ammattiin [liittyen]. Ihmisistä on tullut mukavuudenhaluisia ja laiskoja ja vähän tällaisia pelkureita kaikissa ammateissa. Varmasti tällä [vastuulla] on tilintarkastajan ammateissa [houkuttelevuuteen] vaikutusta, mutta niin on kaikissa muissakin ammateissa. Ihmisistä on tullut lusmuja. Vähän tällaisia elokapinatyyppisiä. Kaikenlaisia oikeuksia vailla, mutta ei olla valmiita ottamaan mistään asioista oikein mitään vastuuta. Se on vähän tämä hullu kuva maailmanmenosta nykyisin.” (H3)

H6 arveli, että tilintarkastajaa koskeva vastuu saattoi olla joillekin ammatin houkuttelevuutta vähentävä tekijä, mutta huomautti, että myös sellaisille henkilöille on tilintarkastusorganisaatioissa tehtäviä.

H4, H5 ja H6 kokivat henkilökohtaisesti tilintarkastajan ammatin vastuullisuuden positiivisena ja jopa houkuttelevuutta lisäävänä.

”Ainakin itse olen kokenut, että kun saa toimia vastuullisena tilintarkastajana, niin se tuntuu ihan hyvältä. Minuun luotetaan ja saan kantaa vastuun tarkastuksesta, ja saan laittaa nimeni kertomukseen.” (H6)

”[Vastuu] tekee myös ammatista mielekkään ja haastavan.” (H5)

”Jos tätä vastuuta ei olisi, niin todennäköisesti tämä ammatti olisi myös hyvin vähäpätöinen yhteiskunnan kannalta. Yhteiskunnallisesti merkittävässä ammateissa on aina se vastuupositio olemassa. Silloin kun se vastuupositio on olemassa, niin se myös näkyy palkkauksessa ja ammatillisessa asemassa. Näen sen niin, että vastuu vaikuttaa positiivisesti työn houkuttelevuuteen.” (H4)

5 JOHTOPÄÄTÖKSET JA ARVIOINTI

Tässä luvussa esitetään tutkimuksen johtopäätökset ja arvioidaan tutkimuksen luotettavuutta. Tutkielman lopuksi esitetään mahdollisia jatkotutkimusaiheita. Tutkielman johtopäätöksiä koskevassa alakappaleessa vastataan tutkielman pää-tutkimuskysymyksiin haastatteluaineiston ja aihepiiriä koskevan tieteellisen tutkimustiedon valossa. Myös muutamia päätutkimuskysymysten ulkopuolisia, kiinnostavia havaintoja avataan johtopäätösten yhteydessä. Tutkielmassa oli kaksi päätutkimuskysymystä:

Miten Jippii Oyj:n talousrikostapaus vaikutti tilintarkastajien kokemaan pelkoon ja stressiin? Millaista vaikutusta tapauksella oli siihen, miten houkuttelevana asiantuntijat pitävät tilintarkastajan ammattia?

Tutkielman luotettavuutta koskevassa kappaleessa arvioidaan tutkimuksen validiteettia ja reliabiliteettia tutkimusmenetelmän perusteella. Lisäksi tutkimuksen luotettavuutta arvioidaan tutkimusaineiston riittävyyden sekä analyysin kattavuuden valossa.

5.1 Johtopäätökset ja luotettavuuden arviointi

Tutkielman tavoitteena oli selvittää, oliko Jippii Oyj:n talousrikostapauksella vaikutusta tilintarkastajien kokemaan pelkoon ja stressiin, sekä selvittää, oliko tapauksella vaikutusta siihen, miten houkuttelevana haastatellut asiantuntijat pitivät tilintarkastajan ammattia. Tutkielman ensimmäinen päätutkimuskysymys kuului:

Miten Jippii Oyj:n talousrikostapaus vaikutti tilintarkastajien kokemaan pelkoon ja stressiin?

Jippii Oyj:n talousrikostapaus oli vaihtelevasti haastateltaville tilintarkastajille tuttu. Osaan haastateltavista tapaus ei ollut tehnyt suurempaa vaikutusta, mutta suurin osa vastaajista kuitenkin muisti jotain tapauksesta. Muutama tilintarkastaja muisti tapauksen pienimpiä yksityiskohtia myöten. Osa tilintarkastajista oli seurannut tapauksen uutisointia hyvin tarkasti ja lähes jokainen haastateltavista oli muodostanut mielipiteitä tapaukseen liittyvistä henkilöistä, heidän syyllisyydestään ja huolellisuudestaan sekä heille jaetuista tuomioista eri oikeusasteissa. Vastaajista yksi oli sitä mieltä, että Jippii Oyj:n tapauksessa tilintarkastaja oli menetellyt huolimattomasti. Kuten muistitietotutkimusta käsittelevässä alaluvussa 3.2 todettiin, on tutkimuksen kannalta olennaista haastateltavien tunteilla, mielikuvilla, muistoilla ja heidän tapahtumille antamallaan henkilökohtaisilla merkityksillä (Haynes, 2010). Erityisesti tulkinnallisen muistitietotutkimuksen menetelmän kannalta olennaista ei siis ole välttämättä niinkään se, ovatko muistot niin sanotusti ”todellisia” (Teräs & Koivunen, 2017).

Tilintarkastajista nekin, jotka muistivat tapauksen erittäin hyvin, eivät kokeneet Jippii Oyj:n tapauksen aiheuttaneen heille erityisempää pelkoa tai stressiä. Moni vastaajista koki tarvetta selittää, miksei tapaus herättänyt heissä erityisen vahvoja tunteita. Syiksi listattiin esimerkiksi se, että tapahtumista on kulunut jo paljon aikaa tai he kokivat, etteivät syystä tai toisesta voisi itse joutua vastaavaan tilanteeseen, kuin tapauksessa syytettynä ollut päävastuullinen tilintarkastaja. Luonnollisesti vastaajista ne, jotka eivät muistaneet tapausta juuri lainkaan, eivät myöskään kokeneet tapauksen aiheuttaneen heille pelkoa tai stressiä.

Melkein kaikki haastatellut tilintarkastajat osoittivat vastauksissaan Jippii Oyj:n tilintarkastajan ja johdon kokemuksia kohtaan empatiaa, ja he saattoivat jopa asettua vastauksissaan syytettynä olleen tilintarkastajan asemaan. He esimerkiksi kommentoivat, että uskoivat tapauksen pitkän käsittelyajan eri oikeusasteissa aiheuttaneen asianosaisille huomattavaa haittaa ja stressiä, tai kommentoivat tapauksen uutisointia syyllistävänä ja leimaavana. Yleisemmällä tasolla tilintarkastajista osa piti talousrikostapausten pitkiä käsittelyaikoja oikeusasteissa kohtuuttomina.

Osa haastateltavista täsmensi tilintarkastuksen aiheuttamaa stressiä ja pelkoa käsittelevien kysymysten yhteydessä, etteivät he koe olevansa kovin herkästi stressaavia ihmisiä luonteeltaan. Temperamentilla on tutkitusti yhteys yksilön stressitasoihin, sillä kuten Korkeila (2008) toteaa, henkilön temperamentti ilmentää sitä, miten suuri ärsyke tarvitaan emotionaalista reaktiota varten,

minkälaisessa rytmissä tunteet seuraavat toisiaan ja kuinka intensiivinen henkilön perustunnetaso on. Toisaalta myös Mattila (2022) toteaa, että stressin kannalta erityisen merkittävä painoarvo on yksilön asenteilla, näkökulmilla, sieto- ja vastustuskyvyllä. Stressitasojen osalta on ratkaisevaa, miten henkilö itse kokee erilaiset tilanteet (Mattila, 2022). Tutkimuksessa olisi voitu saada erilaisia vastauksia riippuen siitä, minkälaiset temperamentit tutkimukseen osallistuneilla tilintarkastajilla on. Lisäksi vastaajien asenteilla, näkökulmilla ja stressin sieto- ja vastustuskyvyllä voidaan arvioida olleen vaikutusta siihen, miten stressaavana tilintarkastajat pitivät Jippii Oyj:n tapausta tai muita tilintarkastusalaan läheisesti liittyviä talousrikostapauksia.

Tutkielman toinen päätutkimuskysymys oli:

Millaista vaikutusta tapauksella oli siihen, miten houkuttelevana asiantuntijat pitivät tilintarkastajan ammattia?

Vastaajat arvioivat, ettei Jippii Oyj:n talousrikostapaus vaikuttanut heidän henkilökohtaiseen kiinnostukseensa toimia tilintarkastajan ammatissa. Tutkimuslöytöä ei voida pitää erityisen yllättävänä, sillä tutkimuksessa haastateltiin nykyisiä tai hiljattain tilintarkastusuransa päättäneitä pitkän linjan tilintarkastajia. Erilaisia vastauksia olisi voitu saada, mikäli tutkimuksessa olisi haastateltu esimerkiksi entisiä tilintarkastajia tai vuosina 2007-2012 toimineita tilintarkastuksen apulaisia, jotka vaihtoivat tapauksen uutisoinnin aikaan alaa. Olisi kuitenkin ollut hankalaa yrittää etsiä tällaisia henkilöitä haastateltaviksi. Jippii Oyj:n tapauksen asianosaisia tilintarkastajia ja tilintarkastajan apulaisia haastatteleminen olisi voitu saada erilaisia ja kiinnostavia vastauksia samoihin kysymyksiin, mutta heidän osaltaan anonymisointi olisi ollut mahdotonta ja tutkielma olisi tällöin pitänyt toteuttaa erilaisista lähtökohdista.

Syyt sille, miksei Jippii Oyj:n tapausta pidetty haastateltavien kokemuksen mukaan tilintarkastusalan houkuttelevuutta rajoittavana, vaihtelivat. Yksi haastateltavista arvioi, että Jippii Oyj:n tapauksessa päävastuullinen tilintarkastaja toimi niin huolimattomasti, ettei hän voinut kuvitella voivansa joutua itse tilintarkastajana vastaavaan tilanteeseen. Muut vastaajista pitivät Jippii Oyj:n tapausta "asiana asioiden joukossa" tai eivät muuten vain kokeneet sen vaikuttaneen heidän uravalintoihinsa merkittävästi.

Osalle vastaajista case Jippii Oyj oli jäänyt vahvasti mieleen, ja tämä kävi ilmi esimerkiksi kysyttäessä tapaukseen liittyvästä uutisoinnista, tuomioista ja siitä, miten tapausta käsiteltiin tilintarkastajien edustamisissa organisaatioissa kollegoiden kesken. Kuten Teräs & Koivunen (2017) toteavat muistitietohistorian menetelmään liittyen, voivat henkilökohtaiset muistot asiavirheineen olla haastateltaville kokemuksellisesti ja psykologisesti totta. Lienee perusteltua väittää, että mikäli jokin tapaukseen liittyvä asia on jäänyt mieleen vuosikymmenenkin jälkeen, on tapaus aikanaan herättänyt tunteita.

Vaikka kaikki vastaajat eivät muistaneet Jippii Oyj:n tapausta yksityiskohdaisesti, jokainen haastateltavista muisti erilaisia tilintarkastusalan epäonnistumisia ja skandaaleja. Näistä kansainvälisistä tapauksista muisteltiin esimerkiksi Enronin, Wirecardin ja Worldcomin skandaaleja, ja tapaukset jäivät haastateltaville mieleen niiden saaman mediahuomion ja tilintarkastajiin kohdistuvien

syytösten vuoksi. Kotimaisista tapauksista haastateltavat mainitsivat esimerkiksi Ekomenin, Wärtsilä Meriteollisuuden sekä Uudenkaupungin Villatavaratehtaan tapaukset. Kotimaiset tapaukset korostuivat pidempään alalla toimineiden tilintarkastajien vastauksissa, ja syyt tapausten mieleenpainuvuudelle olivat henkilökohtaisia. Tapaukset jäivät vastaajille mieleen esimerkiksi siksi, että ne ajoittuivat haastateltujen tilintarkastusuran alkuun tai he tunsivat jonkun tapauksen asianosaisen.

Tilintarkastajat eivät myöskään jääneet miettimään vanhoja toimeksiantojaan sen pelossa, että ne saattaisivat vuosien jälkeen päätyä poliisin esitutkintaan. Osa haastatelluista huomautti tässä yhteydessä, ettei tilintarkastajan ammatti välttämättä sovi sellaisille henkilöille, jotka jäävät herkästi vatvomaan menneitä tapahtumia. Ainakin osa vastaajista oli siis sitä mieltä, että tilintarkastajalle suotuinen henkilökohtainen ominaisuus on tietynlainen ammatillinen varmuus ja se, ettei stressaannu helposti menneistä asioista.

Muita tutkimuksessa tehtyjä kiinnostavia havaintoja olivat esimerkiksi tilintarkastajien suhtautuminen tilintarkastajan vastuuseen ja siihen, miten tilintarkastajan vastuun koettiin vaikuttavan tilintarkastajan ammatin houkuttelevuuteen. Kokeneet tilintarkastajat pitivät tilintarkastuksen vastuuta merkittävänä, ja toisaalta vastaajat tunnistivat ilmiön, jossa tilintarkastajaa koskeva vastuu ajaa tilintarkastusalalta pois osaavia asiantuntijoita. Tilintarkastajan ammattia koskeva vastuu näyttäytyi vastaajista osalle siten, että se aiheuttaa stressiä ja pelkoa ainakin joillekin alan ammattilaisille. Havainnon voidaan katsoa olevan osittain linjassa Pajusen ym. (2023) tutkimustulosten kanssa. Pajunen ym. (2023) havaitsivat tilintarkastajien havaitsemisriskiä kohtaan tuntemaan ammatillisen ahdistuksen (professional anxiety) olevan yhteydessä tutkittavien persoonallisuuteen. Ahdistuksen kanssa positiivisesti korreloiva alhaisempi työtyytyväisyys taas vaikutti siihen, miten todennäköisesti tilintarkastaja jatkaa tilintarkastajan ammatissa (Pajunen ym., 2023). Yksi haastateltavista piti tilintarkastajan ammatin vastuuta lähes arkiluonteisena asiana. Osa haastateltavista koki henkilökohtaisesti tilintarkastajan ammatin vastuullisuuden houkuttelevuutta lisäävänä tekijänä, sillä he pitivät tilintarkastajan ammattia yhteiskunnallisesti merkityksellisenä, ja kokivat mielihyvää siitä, että saivat työnsä kautta osakseen yhteiskunnallista ja organisatorista luottamusta.

5.2 Tulokset aiemman tutkimuksen valossa

Tilintarkastajien tunteita ja pelkoja koskevaa tutkimusta on tehty kansainvälisesti hyvin vähän, ja vastaavaa case-tutkimusta Jippii Oyj:stä ei ole tehty. Tässä tutkielman alakappaleessa arvioidaan tutkimuksen tuloksia aiemman tutkimuksen valossa.

Tilintarkastajien tilintarkastuksen havaitsemisriskiä kohtaan tuntemaa ahdistusta tutkineiden Pajusen ym. (2022) mukaan suomalaiset tilintarkastajat eivät pitäneet havaitsemisriskiä suurena ahdistusta aiheuttavana huolenaiheena. Toisaalta havaitsemisriskin aiheuttamaan ahdistukseen saattoi tutkimuksen mukaan vaikuttaa tilintarkastajien henkilökohtainen persoonallisuus. Ahdistus ja pelko ovat toisiaan lähellä olevia käsitteitä, ja esimerkiksi stressiin liittyviä tunnetiloja ovat ahdistuneisuus ja jännittyneisyys (Mattila, 2022). Myös tässä tutkielmassa havaittiin, että tilintarkastajat saattoivat kuvailla temperamenttiaan sellaiseksi, etteivät erityisemmin koe tilintarkastajan ammattiin liittyen pelkoa ja stressiä tai esimerkiksi jää pohtimaan vanhoja toimeksiantoja siinä kontekstissa, että he voisivat huolimattomuuttaan tai laiminlyöntiensä vuoksi joutua tilintarkastajana poliisin esitutkintaan.

Guénin-Paracini ym. (2014) havaitsivat tutkimuksessaan tilintarkastajien kokeneen epäonnistumisen pelkoa siitä, että he eivät havaitse olennaista virhettä tilinpäätöksessä, ja voivat jopa joutua huolimattomuudestaan rikosoikeudelliseen vastuuseen. Tässä tutkimuksessa haastatellut tilintarkastajat eivät kokeneet erityistä epäonnistumisen pelkoa tai stressiä työssään. Toisaalta tässä tutkielmassa haastateltiin vain kuutta erittäin kokenutta tilintarkastajaa, joten tutkimuksen otanta on pieni. Tilintarkastajilla on yli vuosikymmenen, ja monella yli 20 vuoden kokemus tilintarkastajan ammatissa toimimisesta, joten myös vastaajien ikä on saattanut osaltaan vaikuttaa siihen, miten rutinoituneita he työssään ovat. On myös huomionarvoista, että osa tässä tutkimuksessa haastatelluista tilintarkastajista oli sitä mieltä, että stressi ja epäonnistumisen pelko on mahdollisesti ollut heille todellisuutta joskus aiemmin. Guénin-Paracinin ym. (2014) tutkimuksen osalta on huomautettava, että heidän suorittamassaan tutkimuksessa tarkkailtiin eri asematasoilla työskenteleviä tilintarkastajia sekä heidän apulaisiaan, ei pelkästään auktorisoituja ja kokeneita tilintarkastajia. Myös tutkimuksen metodologia, etnografia, poikkesi tässä tutkielmassa yksilöhaastatteluna suoritetusta muistitietotutkimuksesta. Tässäkin tutkimuksessa olisi voitu saada erilaisia tuloksia, mikäli tutkimuksessa olisi haastateltu myös tilintarkastajien apulaisia, tai tutkimus olisi suoritettu eri metodologiaa hyödyntäen.

5.3 Mahdolliset jatkotutkimusaiheet

Tilintarkastajien vastuuta ja työtään kohtaan kokemaa pelkoja ja stressiä on tutkittu kansainvälisesti melko vähän, joten aiheen ympäriltä on löydettävissä epäilemättä paljon mielenkiintoisia tutkimushavaintoja. Tässä tutkielmassa tilintarkastajien kokemaa pelkoa ja stressiä tarkasteltiin case Jippii Oyj:n ja sitä kautta realisoituneen tilintarkastajan rikosvastuun näkökulmasta. Tilintarkastajien kokemuksia tunteita ja stressiä voisi lähestyä esimerkiksi sen kautta, millaisia tunteita ja pelkoja tilintarkastajat liittävät tilintarkastuksen muihin tilintarkastajaa koskevan vastuun muotoihin, eli kurinpidolliseen vastuuseen ja vahingonkorvausvastuuseen.

Tutkimuksessa tehtyjen havaintojen pohjalta olisi mielenkiintoista tutkia esimerkiksi suomalaisessa kontekstissa sitä, miten auktorisoidut tilintarkastajat suhtautuvat PRH:n tilintarkastuslautakunnan lausuntoihin ja tilintarkastusvalvonnan tilintarkastajille antamiin sanktioihin, ja millaisia pelon ja stressin kokemuksia sanktioihin liittyy. Tämän osalta erityisen mielenkiintoista olisi kuulla niitä tilintarkastajia, jotka ovat saaneet nimensä julkisesti annettuihin päätöksiin. Toisaalta tässä tutkimuksessa tilintarkastajat kommentoivat myös tilintarkastajan rajatonta vahingonkorvausvastuuta, joten olisi mielenkiintoista tutkia sitä, aiheuttaako rajaton vahingonkorvausvastuu tilintarkastajille huomattavaa stressiä, ahdistusta ja pelkoa.

Tutkielmassa keskityttiin haastattelemaan auktorisoituja tilintarkastajia. Olisi myös mielenkiintoista jatkaa tutkimusta siten, että samoja tai lähes samoja kysymyksiä esitettäisiin nuoremmille, vielä auktorisoimattomille tilintarkastajien apulaisille ja haastatteluissa saatuja vastauksia verrattaisiin auktorisoitujen tilintarkastajien antamiin vastauksiin. Tutkimushaastatteluissa saatiin viitteitä siitä, että ainakin joidenkin kokeneiden tilintarkastajien arvioiden mukaan nuoremmat ja kokemattomammat tilintarkastajien apulaiset eivät kokisi kovaa stressiä ja epäonnistumisen pelkoa tilintarkastajan vastuuseen liittyen, sillä he eivät ole yhtä vastuullisessa asemassa, kuin päävastuulliset, tilintarkastuskertomuksia allekirjoittavat auktorisoidut tilintarkastajat. Olisi mielenkiintoista selvittää, onko jokin tietty hetki tilintarkastajan uralla, jolloin stressiä, ahdistusta ja epäonnistumisen pelkoa koetaan eniten.

LÄHTEET

- Achieng, V. (11.5.2017). 15 White collar crimes that shocked the world. The Clever. <https://www.theclever.com/15-white-collar-crimes-that-shocked-the-world/>
- Arvopaperimarkkinalaki 2012. (14.12.2012/746)
- Awolowo, F. & Garrow, N. (2022) Why Audit Will Continue to Fail! *Academia Letters*, Article 5141. <https://doi.org/10.20935/AL5141>
- Beerbaum, D. (2021) Audit after the Wirecard Accounting scandal – Proposal for a change in the payment model between principal and agent. <https://www.researchgate.net/publication/351182628>
- Bhattacharjee, S. & Moreno, K. (2013) The Role of Auditors' Emotions and Moods on Audit Judgement: A Research Summary with Suggested Practice Implications. *Current Issues in Auditing* 7 (2)
- Buckley, R. (2016) Qualitative Analysis of Emotions: Fear and Thrill. *Frontiers in Psychology* (7)
- Coffee, J. C. (2019) Why do auditors fail? What might work? What won't? *Accounting and Business Research*. 5/2019 (49) 540–561.
- Colbert, J. & Jahera, J. (1988) The Role of the Audit and Agency Theory. *The Journal of Applied Business Research*. 2/1988 (4)
- Dimitrijevic, D, Jovkovic, B. & Milutinovic, S. (2021). The scope and limitations of external audit in detecting frauds in company's operations. *Journal of Financial Crime*. 3/2021 (28)
- Eisenhardt, K.M. (1989), Building Theories from Case Study Research, *Academy of Management Review*. 4/1989 (14) 532-550.
- Gantt, K., Generas, G. & Lamberton, B. (2007) Sarbanes-Oxley, Accounting Scandals and State Accountancy Boards. *The CPA Journal*. 09/2007
- Gay, G., Schelluch, P. & Reid, I. (1997). Users' Perceptions of the Auditing Responsibilities for the Prevention, Detection and Reporting of Fraud, Other Illegal Acts and Error. *Australian Accounting Review*. 1/1997 (7)
- Guénin-Paracini, H., Malsch, B. & Marché Paillé, A. (2014). Fear and risk in the audit process. *Accounting, Organizations and Society*. 264-288. 39/2014.
- Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain 30 luvun 13 §:n muuttamisesta. HE 258/2016 vp.
- Haynes, K. (2010). Other lives in accounting: Critical reflections on oral history methodology in action. *Critical Perspectives on Accounting*. 21/2010. 221-231.
- Helsingin hovioikeus 2009. 1329/28.5.2009
- Helsingin hovioikeus 2012. 3530/21.12.2012
- Helsingin käräjäoikeus 2007. 9915/31.10.2007
- Helsingin Sanomat (12.3.2010). Jippiin tuomittu tilintarkastaja jatkaa. 15.1.2023. <https://www.hs.fi/talous/art-2000004717630.html>
- Helsingin Sanomat (6.6.2013) Korkein oikeus ei antanut valituslupaa Jippii-jutussa. 28.1.2023. <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000002643690.html>
- Horsmanheimo, P., Kaisanlahti, T. & Steiner, M. (2007) Tilintarkastuslaki - Kommentaari. WSOYpro Helsinki.

- Horsmanheimo, P., Kaisanlahti, T. & Steiner, M. (2017) Tilintarkastuslaki ja EU:n uudistunut tilintarkastussäätely - Kommentaari. Alma Talent Helsinki.
- Hyvärinen, M., Nikander, P. & Ruusuvuori, J. (toim.) (2017). Alastalo, M., Åkerman, M. & Vaittinen, T., Ranta, J. & Kuula-Luumi, A. Osat Asiantuntijahaastattelu, Historiallinen muistitietohaastattelu ja Haastattelun keruun ja käsittelyn ABC. Teoksessa Tutkimushaastattelun käsikirja. Vastapaino Tampere.
- Hällström, M. (2007) Kirjanpitäjän ja tilintarkastajan vastuusta talousrikoksissa. Teoksessa Koponen, P., Lahti, R. & Ojala, T. (toim.) Kirjoituksia talousrikosoikeudesta. Helsingin hovioikeus. Helsinki 2007.
- IAASB (2009) International Standard on Auditing 200.
<https://www.ifac.org/system/files/downloads/a008-2010-iaasb-handbook-isa-200.pdf>
- IESBA (2020) Kansainväliset eettiset säännöt tilintarkastusammattilaisille. 27.7.2022. https://www.ifac.org/system/files/publications/files/2020-IESBA-Handbook_Finnish_Secure.pdf
- Ilter, C. (2014) Common grounds of accounting scandals reflected on Wikipedia. Journal of Money Laundering Control. 4/2014 (17)
<https://doi.org/10.1108/JMLC-10-2013-0037>
- Järvinen, P. (2013). Jippii! Huikea tarina IT-kuplasta ja vuosien oikeuspiinasta. Docendo Oy.
- Kalela, J. (2002) Historiantutkimus ja historia. Gaudeamus. Korkein oikeus 2010. 78/11.10.2010
- Klarskov Jeppesen, K. & Leder, C. (2016). Auditor's experience with corporate psychopaths. Journal of Financial Crime. 4/2016 (23)
- Kleinman, G., Strickland, P. & Anandarajan, A. (2020) Why Do Auditors Fail to Identify Fraud? An Exploration. Journal of Forensic and Investigative Accounting. 2/2020 (12)
- Koivu, E., Ranta-Aho, M., Vuoti, H. (2010). Väärinkäytösriskit hallintaan. Tietosanoma.
- Korkeila, J. (2008) Stressi, tunteiden säätely ja immunitetti. Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim 6/2008.
- Korkka, H. (2016) Syy-yhteystarkastelun rakenne yhtiön johtohenkilön ja tilintarkastajan vahingonkorvausvastuussa. Lakimies 5/2016.
- Koskinen, I., Alasuutari, P. & Peltonen, T. (2005). Laadulliset menetelmät kauppateieteissä. Vastapaino Tampere.
- Lahti, R. & Koponen, P. (2007). Talousrikokset. Gummerus Kirjapaino Oy.
- Laki rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämisestä 2017. (28.6.2017/444)
- Laurio, J. (2020) Talousrikosten ennaltaehkäisy ja havaitseminen. Kauppakamari.
- Lee, B. & Humphrey, C. (2006) More than a numbers game: Qualitative Research in Accounting. Management Decision. 2/2006 (44)
- Leppiniemi, J. (2013) Tilintarkastaja vastaa virheistä. Tilisanomat. (15.10.2013) 1.2.2023. <https://tilisanomat.fi/tilintarkastus/tilintarkastaja-vastaa-virheista>

- Lokanan, E. (2015) Challenges to the Fraud Triangle: Questions on Its Usefulness. *Accounting Forum*. (39) 201–224.
<https://doi.org/10.1016/j.accfor.2015.05.002>
- Mattila, A. (2022) Lääkärikirja Duodecim. Stressi. (1.4.2022) 8.2.2023.
<https://www.terveyskirjasto.fi/dlk00976/stressi?q=stressi>
- Melander, S. (2019) Rikosvastuun yleiset edellytykset. Tietosanoma.
- Määttä, K. (27.1.2021) Rekisterimerkintärikos - Mietteitä RL 16 luvun 7§:n tulkinnasta. *Edilex* 2021/6. www.edilex.fi/artikkelit/22102
- Möttölä, M. (12.11.2022) Talouselämä. Saksan ylpeyden pimeä puoli paljastui sitkeän journalismin ansiosta – Mitä Wirecard-skandaali opetti? 24.11.2022. <https://www.talouselama.fi/uutiset/saksan-ylpeyden-pimea-puoli-paljastui-sitkean-journalismin-ansiosta-mita-wirecard-skandaali-opetti/f58cfced-af89-46c8-b53f-783b9cf6c489>
- Norris, A., Saber, D., Morrison, David, Morrison, Daven & Trompeter, G. (2011) Quintifying Intuitions About Risk: Comparing Public Accounting Firm Partners Perceived as “Risky” and “Non-Risky”. Teoksessa Arnold, V. *Advances in Accounting Behavioral Research*. Bradford: Emerald Group Publishing Limited.
- Norros, O. (2007) Asiantuntijan vastuu sivullista kohtaan. *Defensor Legis*. 5/2007. https://www-edilex-fi.ezproxy.jyu.fi/defensor_legis/4855.pdf
- Oikeusrekisterikeskus. (31.5.2017) Rikosrekisteri.
<https://www.oikeusrekisterikeskus.fi/fi/index/palvelut/rikosrekisteriot.html>
- Okihiro, G. Y. (1981) Oral History and the Writing of Ethnic History: A Reconnaissance into Method and Theory. *The Oral History Review* (9)
- Oral History Association. (2023) Oral History: Defined. <https://oralhistory.org/about/do-oral-history/>
- Osakeyhtiölaki 2006. (21.7.2006/624)
- Pajunen, K. (2011) Historiantutkimus varteenotettavana vaihtoehtona laskenta-toimen tutkimuksessa. *Liiketaloudellinen aikakauskirja*. (2/2011)
- Pajunen, K., Rautiainen, A. & Saastamoinen, J. (2023) How do auditors perceive detection risk emotionally? Julkaisematon tutkimus.
- Patentti- ja rekisterihallitus. (2021) Tilintarkastusalan markkinaseurantaraportti 2021. 14.1.2023.
https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastusvalvonta/markkinaseurantaraportit/tilintarkastusalan_markkinaseurantaraportti_2021/tilintarkastusalan_markkinarakenne_suomessa_2021.html
- Patentti- ja rekisterihallitus. (14.10.2021) Tutkinat ja ilmoitukset tilintarkastajan toiminnasta. 9.2.2023.
<https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tutkinatjailmoitukset.html>
- Paukku, E. (29.9.2021). Verotuksen kirjanpitosidonnaisuudesta erkaantumisen vaikutukset kirjanpitorikoksen ja veropetoksen yhteyteen. *Edilex* 47/2021. www.edilex.fi/artikkelit/24587

- Paukku, E. (15.12.2021). Tilintarkastaja ja taloudellinen rikollisuus tarkastuskohteessa. *Liikejuridiikka*. 3/2021. 25-52. <https://www.edilex.fi/liikejuridiikka/1000390003>
- Pulkamo, M. (2003). Osakeyhtiön tilintarkastajan vahingonkorvausvelvollisuus. *Velvoiteoikeuden tutkielma, lisenssiaattityö*. Lapin yliopisto.
- Puttonen, S. (2006) Stressin fysiologiset vaikutukset. *Työterveyslääkäri*. 3/2006.
- Raitio, J. (1/2021) Suositus osakeyhtiön hallinnon tarkastamisesta. *Profiitti*. 12-13.
- Rantanen, E. (28.5.2009) Talouselämä. Jippii, tyrmässä tavataan. 19.12.2022. <https://www.talouselama.fi/uutiset/jippii-tyrmassa-tavataan/a99712bbcde4-3e19-b5da-0ada9b21d158>
- Rashid, A., Al-Mamun, A., Roudaki, H. & Yasser, Q. (2022) An Overview of Corporate Fraud and its Prevention Approach. *Australasian Accounting Business & Finance Journal*. 1/2022 (16)
- Rikoslaki 1889. (19.12.1889/39)
- Roy, M. (2015) Statutory Auditors' Independence in the Context of Corporate Accounting Scandal: A Comparative Study of Enron and Satyam. *IUP Journal of Accounting Research & Audit Practices*. 2/2015 (14)
- Ruusuvuori, J., Nikander, P. & Hyvärinen, M. (2014) Haastattelun analyysi. *Vastapaino Tampere*.
- Savolainen, J. (31.10.2007) Kaikki Jippii-syytteet nurin - asian pointti jatkuu hovissa. *Edilex*. <https://www.edilex.fi/uutiset/15695>
- Scapens, R.W. (1990), Researching Management Accounting Practice: The Role of Case Study Methods, *British Accounting Review* (22) 259-281.
- Suomen Tilintarkastajat ry (3.5.2019). Eettiset säännöt tilintarkastajille. 27.7.2022. <https://tilintarkastajat.fi/artikkelit/eettiset-saannot-tilintarkastajille/>
- Suomen Tilintarkastajat ry (2/2021). Osakeyhtiön hallinnon tarkastaminen. Suomen Tilintarkastajat ry:n suosituksia. 17.5.2021. https://tilintarkastajat.fi/wp-content/uploads/2021/06/hallinnon-tarkastus-st_suositus-2_2021.pdf
- Taloussanommat. (8.8.1998) Pitääkö tilintarkastajan paljastaa rikos? <https://www.is.fi/taloussanommat/art-2000001289959.html>
- Tapani, J. (2001) Rikosvastuun kohdentuminen kirjanpitorikoksissa - Kommentoituja oikeustapauksia korkeimmasta oikeudesta. *Oikeustieto* 5a/2001.
- The Institute of Internal Auditors (7/2021). Auditing Risk Culture - A Practical Guide. Australia. 29.9.2022. <https://apo.org.au/sites/default/files/resource-files/2021-07/apo-nid313970.pdf>
- The Wall Street Journal (11.9.2019). Ex-KPMG Partner Sentenced to a Year and a Day in 'Steal the Exam' Scandal. 20.9.2022. <https://www.wsj.com/articles/ex-kpmg-partner-sentenced-to-a-year-and-a-day-in-steal-the-exam-scandal-11568217009>
- Tilintarkastuslaki 2015. (18.9.2015/1141)

- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2018) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Turun hovioikeus. 25.2.2015, S14/411
- Vahtera, P. (2006). Herra, anna heille anteeksi, sillä he eivät tiedä mitä tekevät. Tilisanomat. (16.5.2006) 14.12.2022. <https://tilisanomat.fi/kolumnit/vahtera/herra-anna-heille-anteeksi-silla-he-eivat-tieda-mita-tekevät>
- Vahtera, V. (2016). Tilintarkastajan vahingonkorvausvastuu - Kommentoituja oikeustapauksia hovioikeudesta. Oikeustieto 2/2016.
- Vannela, Y. (2020). Tilintarkastuksesta ja erityisestä tarkastuksesta talousrikoksen selvittämisessä. Julkaisussa Asiantuntemustieto ja asiantuntijat oikeudessa. 149-170.
- Vero.fi (17.3.2022) Rikostorjunta - Näin talousrikosprosessi etenee. 19.12.2022. <https://www.vero.fi/harmaa-talousrikollisuus/torjunta/torjuntatilastot/rikostorjunta/>
- Wulandari, H., Putu, S. & Nyoman, B. (2018) The Effect of Experience, Commitments, Orientation of Ethics and Etchics Culture Organization on Sensitivity Ethics of Auditor in Public Accountants Firm in Bali. Russian Journal of Agricultural and Socio-economic Sciences 2018. 8/2018 (80) <https://doi.org/10.18551/rjoas.2018-08.21>
- Yle Uutiset (11.1.2011). Euroopan ihmisoikeustuomioistuimelta tuomio Suomelle liian pitkästä oikeudenkäynnistä. 10.1.2023. <https://yle.fi/a/3-5304341>
- Öhman, A. & Mineka, S. (2001) Fears, Phobias and Preparedness: Toward an Evolved Module of Fear and Fear Learning. Psychological Review. 2001, 3/2001 (8) 483-522. <https://instruct.uwo.ca/psychology/371g/Ohman2001.pdf>

LIITE

Taustakysymykset

1. Kertoisitko aluksi ammatillisesta taustastasi?
2. Tutkimuksen anonymisointia varten, mikä on nykyinen ammattinimikkeesi? Entä, mikä oli ammattinimikkeesi vuosina 2007-2012?
3. Mahdollinen auktorisointi/auktorisoinnit, miltä vuosilta?
4. Missä työskentelit vuosina 2007-2012? Millaisissa tehtävissä?
5. Vuosien 2007-2012 välillä;
 1. Olitko itsenäisesti vastuussa tilintarkastuksista?
 2. Ohjasitko nuorempia tarkastajia?
 3. Olitko mahdollisesti jo auktorisoitu tarkastaja tai harkitsit auktorisointia?

Haastattelukysymykset

1. Milloin kuudit ensimmäisen kerran Jippii Oyj:n talousrikostapauksesta?
2. Mitä muistat Jippii Oyj:n talousrikostapauksesta? Millaisia ajatuksia ja tunteita tapaus herätti?
3. Seurasitko Jippii Oyj:n tapauksen uutisointia? Millaista uutisointi mielestäsi oli? Mitä uutisoinnista jäi sinulle mieleen?
4. Millaisia mielikuvia sinulla on tapauksen tuomioista eri oikeusasteissa? Millaisia ajatuksia ja tunteita tuomiot herättivät?
5. Millaisia mielikuvia sinulla on tapaukseen liittyvistä henkilöistä: tilintarkastajista, Jippii Oyj:n johdosta, puolustusasianajajista, oikeusasteiden syyttäjistä ja tuomareista? Millaisia ajatuksia ja tunteita tapaukseen liittyvät henkilöt herättivät?
6. Keskusteltiin tapauksesta vapaamuotoisesti kollegoiden kesken? Mitä tapauksesta puhuttiin?
7. Käsiteltiinkö tapausta organisaatiosi kokouksissa tai koulutuksissa? Millä tavalla?
8. Opittiin tapauksesta organisaatiossasi jotakin? Mitä?
9. Oliko tapauksella vaikutuksia organisaatiosi työohjeisiin? Millaisia?
10. Koitko henkilökohtaisesti oppineesi tapauksesta jotakin? Mitä?
11. Vaikuttiko tapaus työtapoihisi tilintarkastajana? Miten?
12. Vaikuttiko tapaus tilintarkastustyön ja yksittäisten toimeksiantojen aiheuttamaan pelkoon, epäonnistumisen pelkoon tai stressiin? Miten?
13. Oliko tapauksella vaikutusta siihen, miten houkuttelevana pidit tai pidät tilintarkastajan työtä? Millaista vaikutusta tapauksella oli?
14. Millaisia tunteita tapaus herättää sinussa tänä päivänä?
15. Suomessa talousrikosten esitutkinta voi kestää useita vuosia. Jos peilaat tapausta omaan uraasi ja toimeksiantoihisi, mietityttääkö, pelottaako tai stressaavatko sinua vanhat tapaukset ja toimeksiannot?
16. Jos mietit tilintarkastusalalla tapahtuneita epäonnistumisia ja skandaaleja, mitä tapauksia sinulle tulee mieleen?
17. Millaisia ajatuksia ja mielikuvia sinulla on edellä mainitsemistasi tapauksista, niihin liittyneistä tilintarkastajista ja tilintarkastajan vastuusta?
18. Kerrotaanko organisaatiossasi ns. kauhutarinoita tilintarkastusalan aiemmista epäonnistumisista? Miten aiemmista epäonnistumisista puhutaan organisaatiossasi?
19. Jos mietit uraasi ja toimeksiantojasi, oletko kohdannut talousrikos- tai väärinkäytösepäilyjä? Onko tilanteisiin liittynyt eettisiä kysymyksiä? Millaisia?
20. Kauanko tapauksesta/tapauksista on kulunut aikaa? Millaisia tunteita ja ajatuksia sinulla on nykyään tapauksesta/tapauksista?
21. Kuinka näet henkilökohtaisesti tilintarkastajan vastuun?
22. Arviosi mukaan, onko tilintarkastajan vastuulla vaikutusta tilintarkastajan työn houkuttelevuuteen? Millainen vaikutus? Miksi?
23. Vapaa sana.